

జనరల్ బుక్

ము.

న వ ల లు.	య. అ.	వివరములు	ము.
భిరమాము	0 6	విద్యము	1 0
ప్రతిభ	1 0	విద్య పాఠ్యము	0 8
మ	1 4	విద్యము కల్పన	0 4
విద్యము	1 8	విద్యము చింతనము	0 12
విద్యము	1 0	విద్యము పాఠ్యము	0 12
విద్యము	1 0	విద్యము పాఠ్యము	0 12
విద్యము	0 12	విద్యము పాఠ్యము	0 6
విద్యము	1 0	విద్యము పాఠ్యము	0 10
విద్యము	1 0	విద్యము పాఠ్యము	0 8
విద్యము	0 12	విద్యము పాఠ్యము	0 8
విద్యము	1 0	విద్యము పాఠ్యము	0 8
విద్యము	1 0	విద్యము పాఠ్యము	0 8
విద్యము	0 4	విద్యము పాఠ్యము	0 12
విద్యము	0 4	విద్యము పాఠ్యము	0 10
విద్యము	1 0	విద్యము పాఠ్యము	0 8
విద్యము	0 8	విద్యము పాఠ్యము	1 0
విద్యము	1 0	విద్యము పాఠ్యము	0 12
విద్యము	1 0	విద్యము పాఠ్యము	0 12
విద్యము	1 0	విద్యము పాఠ్యము	0 6
విద్యము	1 0	విద్యము పాఠ్యము	0 8
విద్యము	0 12	విద్యము పాఠ్యము	1 12
విద్యము	0 12	విద్యము పాఠ్యము	1 12
విద్యము	1 0	విద్యము పాఠ్యము	1 12
విద్యము	0 10	విద్యము పాఠ్యము	8 0
విద్యము	0 12	విద్యము పాఠ్యము	1 4
విద్యము	0 12	విద్యము పాఠ్యము	0 12
విద్యము	0 6	విద్యము పాఠ్యము	7 0
విద్యము	0 6	విద్యము పాఠ్యము	
విద్యము	0 6	విద్యము పాఠ్యము	

విద్యము ప్రాప్తములు,
జనరల్ బుక్ డిప్, బెజవాడ.

కందుల

శ్రీ సంపూర్ణోత్తర రామాయణ

ఏడవ ములనాటకము.

ప్రకాశకులు:

రామ నారాయణకవులు.

కందుల గోవిందరావు

: సె.

: ౧౯౩౩.

ప్రచురించినది

శ్రీ ౧౦౦౦

ప్రచురించినది

రామ నారాయణ

గి ఆల్బన్స్ పబ్లికేషన్స్ ప్రెస్ బొంబే

ముద్రణము చేసినది.

ప్రముఖము.

[వెలము 1-4-0]

ఈ సాతకమున వచ్చు పాతలు.

—... ❧ ...—

శ్రీరాముడు—అయోధ్యాపురాధీశుడు.

భరణుడు
లక్ష్మణుడు
శత్రుఘ్నుడు } శ్రీరాముని శిష్యులు.

భద్రుడు—వార్తావాహకుడు.

మమంత్రుడు—రథసారథి.

బ్రాహ్మణుడు—

జయంతి—రాముని స్వముని కథివతి.

కుశుడు
లవ్వుడు } శ్రీరాముని సమానులు.

హస్తపురుషుడు—శశలవుని సహసారి.

వాల్యే—ముని.

వశిష్ఠుడు—ముని.

దూర్వాసుడు—ముని.

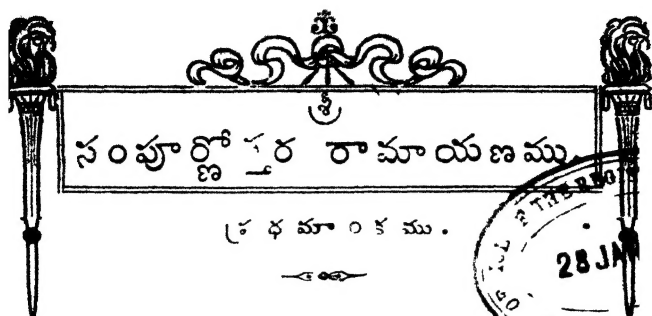
యముడు—

శరణుకుడు—శూద్రాశ్రపస్వి.

స్త్రీలు.

నీత—శ్రీరాముని భార్య.

శారద—చెలికత్తె.

రంగము:—అయోధ్యయందు అంతఃపురద్వారమునకు.

[ప్రవేశము:—నీత, చెలికత్తెయగు శారద.]

శార—దేవి ! వనవాసముచున్నప్పుడు పూర్తిగఁ జెప్పవలెవి !

నీత—చెలీ ! ఎంతనిచెప్పగలను ? ఎంతచెప్పినను తలగదు. ఆ రా-
మని కృత్యంబులన్నియుఁ దలంచిన నాయొడలు జల్లుమనును.
వానిపేరు దలంచిన యిప్పటికిని నాకు భయముకలుగుచునే
యున్నది. బాధలు తిలపునకు పచ్చినవోఁ రంతయుఁగూడ
గలుగుచున్నది.

[తొంపరిగా శ్రీరాముఁడు ప్రవేశించును.]

శ్రీరా—

మ. అతులపార్థవభైరవమూనుచు సము • ద్యద్భూరియుద్ధంబు
దతిబాహుబలశాలి రావణుని మి • త్రామాత్యభృత్యాది సంత
తితోఁగూడ వధించి మించి తిరిగి • త్రుఘ్నాతిగొన్నట్టియం
చితసాకేతపురాధినాథగృహిణీ • చింతింప నీ కేటికి ?

సంపూర్ణతర రామాయణము

(నేతను నమిపించి) కాంతా! భవదర్థమై నాచే గూర్చుబడిన దళకం
మీదు మరల నెట్లువచ్చెను? నీకు భయకారణమేటికి, చెప్పము.
వాని నిష్పదే నధించి నీ భయంబు బొందనుగాక! (తొందరపడు
చున్నాడు.)

సీత—ప్రాణశ్శ్వాసా! ఆం దరపడవలదు. నీచం నూల్చబడి నూ దళ
కంఠం తెట్టువచ్చును? ప్రాం దరమున నాని నానుమును
చలిక చిత్తో నమ్మతిని.

శ్రీరా—అదియూ సంగతి !

శార—(కమ్మ గా నిష్క్రమించుచున్నది.)

శ్రీరా—రిష రిగోమ ! నేను నీ వానిహామి ను భి—మొదల
పెరిగిందా!

సీత—రూ! అంతమూ సరిగ్గా దొరికింది! నీ నాకు అందుగా ఉన్నా
 ఉపాధి మునుపటి కంటే మేళ!

తే. ౧. ముద్రా నిగ్రహనమున ౧౮౭౩ ౧౧, ద్వితీయ

గా. చ. గోపచంద్రులు • ౩౧౦, ౩౩౧

నా చకోరిని ను తిలకంపై • పలకాచి నుండు

శ్రీ నీమిఁ న్నాచిగ్గ • మమ యంశు.

నిన్ను జూడచి దినమునాఁ దుస్సము.

శ్రీరా—అక్షులమిన్నా! నీ హృదయమే నే నెరుగనా?

సీ. శుక్తియానతిఃదాల్సి . నపసివేషము గారి

తానసంబులకేగు • కాలమందు

ననుబాదుగాలేక • ఘన భాగ్యభోగములే

విడనాడి, ప్రేమ నా • వెలువచ్చి

మత్స్యదాంబుజసేవ • మహిత సౌఖ్యప్రస

మంచును మదిలోన • నెంచి ; యుచుట

ప్రథమాంకము

పడరాని కష్టమూర్ • పడి; దశకంఠుచే

జెజుజెట్టఁగాఁబడి • చిత్తమందు

జే. గీ. సభిశ దుఃఖంబు నందుచు • ననవరతము

నన్నె మదిలోన నెంచుచు • నాతిమిన్న

కాలముగ్ గడిపితివి లం • కాపురమునఁ

దెలియదా నాకు నీ మది • జలరుహాక్షి !

అరణ్యవాసమున నాతో నెన్నియిడుమలఁబడితివి. ఆ కష్టములన్నియుఁ దీరినవి. ఆ గిసములు గడచినవి.

జే. గీ. శుభదివంబులు చేకూర్చు • జూదినానె

గర్భవతివైతి ; వింక ని • త్వార్థకువంశ

వర్ధనూడగు పుత్రిని • బడయఁగలవు

నీకుఁగలకోర్కెఁ దెలుపుమీ • నీలనేటి !

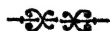
గర్భవతివైయున్న నీ కోరికఁబడవలయునని గుగుజనంబులుగూడ నా కాజ్ఞాపించియున్నారు.

సీత—నాకాడ్రమానూనూడవగు నీవు నాకు భతృవైతివి. నీ కృప యే చాలును. అయినను నీ వడిగితివిగానఁ దెప్పెదను. గంగా నీరారణ్యమున నున్న మునిపత్నులం గలన యొక్కదినముం పఁగోర్కెజనించినది.

శ్రీరా—రమణీమణి ! ఇదియేకదా నీ కోరిక ? రేపో, మాపో, లక్షమిది దోడిచ్చి పంపించెదనుగాక ! (ఇంచుక యూరకుండ్లి) ప్రియేశ్వరీ ! మన మా ప్రాంతమున నించుకనేపు విహరించి విదప గృహంబునకుఁ బోవుదము రమ్ము.

[అనుబంధము 1.]

(నిష్క్రమించుచున్నారు.)

సంభాషణ రామాయణము.

రంగము:—అయోధ్యయందు చాకలివీధి.

[ప్రవేశము:—ఎల్లియు, వెంకడు.]

ఎల్లి—(తొందరతో ప్రవేశము) నాను సెప్పమాటూ కొట్టంట కొట్టా
వుయ్యేటి?

వెంక—యేటి నువు సెప్పమాట! నీయమ్మాసిగ్గయ్య! యీలాంటి
కనులు నీవ్వు నాకొంక లేస్తున్నావు. ఆ డెవడే నీతో చరసా
లాడుతుండగాడు? అడిగి చెప్ప, తల తయిగుతాను.

ఎల్లి—ఆ డెవడే యెవరికీ తెలుస్తాది. చాకలిపోయేవాడనడో నాతో
సహచార్యలావాడరావు?

వెంక—ఆడుమాట్లాడలే? [రంగులంభము ౨.]

ఇన్నాళ్ల నుంచి యేమోలనుకొన్నాను. నీ చంగిటి యిమ్మాల
తెచ్చింది. ఆ డెవడు నీతో మాట్లాడడంబోకి, అది మృత్యువా.
యీలాంటి చండాలముండవు నా సంగంపలో వుండొద్దు. పో.
దిక్కుండగాట సెప్పకో. (కొట్టాడు)

ఎల్లి—మా పట్టిరిచ్చించేవాడికిమట్టే కొట్టుండావు.

[భదురిడు—ప్రవేశము.]

భదురి—(తనలో) ఏమి! ఈ చాకలి సనభార్యను నడివీధియందు
గొట్టుచున్నాడు. పోయి వారెంతనా! (అలోచించి) భార్య
భర్తల కలహమునగి తరులు ప్రవేశించుట తప్పని పద్ధతులు
చెప్పదును. అయినను నీ చాకలిదానిని కొంచిన నాకు మిగుల
జాలికలుగుచున్నది. నెమ్మదిగా వానిని సమీపించి వారించెద
గాక. (చాకలివానిని సమీపించి) ఓరీ! నీకు భార్యయే
యగుగాక. ఏల యింతగా కొట్టెదవు? నడివీధియందెట్లా
పోరాడుట తగదు.

వెంక—కువ్వోవరయ్యా! ఆలీముగుళ్ళు కొట్టుంటారు. దిట్ట కూటారు. మద్దెసీకేల! యీలాటి తప్పుడుపనులు చేస్తే వాపరూరుకొంటారు! పెళ్ళిసేసుకొన్న నే నుండగా యీముండకక్కుర్తి పనులు సేస్తుంది చిగుచరంతేక! (కొట్టును.)

నిల్లి—ఇదుగో! ఇదుగో! నన్ను కొట్టావ్వు, పెద్దమనుషులతో సెప్తాను. కూడత్తున్నాంకదా అని కొద్దే పడ్డావనుకొన్నావా యేంటి!

[అనుబంధము 3.]

నెలక—టేసిముండా! ఎదిరిత్తుండా! నువ్వు నా కొంపలోనుంచి యెళ్ళిపో. ఇదేం శ్రీరాముడనుకొన్నావా యేంటి, కావనా నురుడు యెత్తికొనియెల్లి లంకలో యేడాదుంచుకొన్న సీతను మళ్ళీ పోచుకొని కాపరించెయ్యడాన్ని? పో ముండా-పో-నువ్వు పోతే యింకోల్లి. (కొట్టుబోవగా నిల్లి నిష్క్రమించును. నెలక, వెంకడుగూడ బోవును.)

4వ) —(తనలో) ఆహా! పురజకుల కిలపాంబున శ్రీరాముని సంగతి కూడ వచ్చినదే. నే నీ వీధిని నిచ్చుడెలవచ్చితిని? ఇయ్యది శ్రీరామునకుఁ జెప్పక తప్పదే.

చ. పురముననుండు వార్తలను • బాండుగనారసి రమ్మటంచు, భూరుడిటులేలపంపి, నను • బంపినుగాక, మఱొక్కవీధికే నరుగక యేల యియ్యెడకు • సక్కట వచ్చితి; చాకివాండ్రీ నే సరయగనెల, వీరి నుడు • బందున బాపకి యేలరావలెకా?

శ్రీరామచంద్రుడు పన్నుబాచి పురమున విశేషములేమని యడిగినప్పుడు నే నీ సంగతి నెట్లుజెప్పుదును? చెప్పక యూరకుంటినేని యాతని కెట్లయినఁ జెలియకమానదు. నేనీవార్తఁ జెప్పినచో గాము నకుఁ బరితాపము గలిగిజీరును. ఎట్లుచేయుటకును దోచకున్నది. మైననేమి చెప్పక తప్పదు. (నిష్క్రమించును)

నరసాచార్యుల రామాయణము.

రంగము:—సభాభవనము.

[శ్రీరాముడును, భద్రుడును, ప్రవేశము]

శ్రీరా—భద్రా! పురంబునగల విశేషములు జెప్పుటకు నేడేల సంత
యింపెదవు? నేను వినగూడని వాతన లేమయిన గలవా?

భద్ర—దేవా! నీ పరిపాలన సర్వవిధంబుల సౌఖ్యంబుగ నుండెనని
జనులు కడు సంతసించుచున్నారు. ఎవ్వనినోట నొచినను
శ్రీరామరాజ్య మా చంద్రతారకముగ వర్ణింపలయుననియే.
వినవచ్చుచున్నది.

శ్రీరా—భద్రా! ఈ మాటలకేమి! ధరాతల పరిపాలనా భారము
మిగుల కష్టము. సంతప్రయత్నించినను నేదియేని కొఱవకల్గి-
చునే యుండును దానికేమి! నీ వేదియో విశేషముండు
వాతన నే వినియుంటివి దానిని వినిపించుటకు సందియమందు
చున్నావని నాకు లోచుచున్నది.

తే. గీ. మంచ్చిదైనను గాకున్న • మనుజవిభుడు
పురమునందున్న వార్తల • సరిసి ప్రజల
చిత్తవృత్తులగల్గొని • చెలంగవలయు
సంశయించెద వేటికి • సరిగఁ జెపుమ.

ఒకవేళ ప్రజలు నా విషయమై పోయేని జెప్పకొనుచుండునుగాన.

అట్టిది నీవు నాకుఁ దప్పక వినిపించి రవలయును.

భద్ర—(తనలో) అహ! ఈతడు నొక్కొక్క యడుగుచున్నాడు.
నేనేమిసేయుదును? నేనువిన్నవార్త యీతనికి జెలిసిసహా
నీతనిచిత్తమున సంతాపము గలుగఁజేసినవాడ సగుదును.
(ప్రకాశముగా) దేవా! పలువురు పలుతెలుగుల జెప్పకొను
చుండురు. నేను విన్నవిశేషము రాజ్యపరిపాలన సంబంధ
మైనదికాదు, నీవు వినినదిగదియుగాదు.

ప్రథమోంకము.

శ్రీరా—అట్లయిన నయ్యది యేదో విశేషమైన వాతకయే! అది యుంగాళ యిది నా విషయమే యైయుండును. నా మ్రోల వచించుటకు నీవు సలకయించుచున్నావు. నీ వట్టి సంశయంబును విడువుము.

భదురీ—మహా-హా! నేను నేను విన్న విశేషము నీకు మనోవేదన గలిగించుచని సంశయించుచున్నాను.

శ్రీరా—చప్పిననుడదు. చెప్పకున్నచో మనోవేదనయే!

భదురీ—(తనలా) ఇది ఎప్పుడెప్పుడు. (ప్రకాశముగా) దేవా! ఎ మని దిప్పుకును? నీడు చాలివీధిం హోవుచుండ, నయ్యెడ చార్యాభ్యుచాళివారిచొర వాడుచుండిరి.

శ్రీరా—దానికేట! ప్రితిసంగరముగ నిట్టికలహములు సాధారణ ముగ గలుగ చునే యుండును. ఇదియే కాక ప్రితిమానవు లు నీదేని యుక చింతియుండితీరును.

మ. అమలంగి. నిరుంకి వింత, మత్తెం. తానా మైచింత; శా ఖిము కేమి కింగింతె, మె తయునుచా. డ్యంబుండినా జింశ; గా. అ మి చ్చునగ నిలిపిం రతె; యుకుజూడక ఘోరసంనారకూ. మునక ము నవాళిల నిది గం. ప్రాంతమ నుమ్మిధరం. శక భార్యాభిరే. కలహం బలంటివా, ఎనింగూర్చి విశేషముగి చెప్పినక్కలలేదు.

స. తనతోడి తులకు. ఘన భుషణములుగడ

గనకు శేషని యెచ్చు. వనటగుందు

తనవారువచ్చిన. ఘనముగా మాలే

ఎని మదా దలచి కి. య్యంబులాప

సమిత ఫలంబుకు. వాగింపలేదంచు

నెప్పుడునూచిన. చెప్పించుచు

నాటకాంశం రామాయణము.

చీటికమాటికి : సకాకురాపుడు

నే నెపంబునో, కల • హించుచుండు.

తే. గీ. నిశ్చనాదా ॥ బుస • నింతలంబు

సహజైశ్చ సుగములు, క • లహామనకును

నివియకా కారణము నే • లేమికిలదు

'లహముండుని కోయే • కానాదు.

ఆ రజకుల కిలహంబున నేమి విశేషము నారసితవా?

భదురీ—“మచంద్రా” నని పేరుతో పుక తిప్పకయ్యెను.
 “నీ నీ తన దార్శన గొప్పిమ “నను రిక్కలుటకు,
 రానివి గొప్పో బడ, దొంగ సంగత్యరము లంకయు
 దుంచు నీరేపు మల మృదాని వీలుటను శ్రీరాము
 డను - ” నని పలి ను.

శ్రీరా—(తనలో) “మచంద్రా” దాని గావాక్యమువింటిని!

చి. “నజలు గించు గుడిడు • ధైర్యమునో సనఘ్నాణంబున
 కునిన లోక దెచ్చు • మొప్పగి నోచునుండ రామభూ
 ఉనవశియమ నెల్లప్పు • చా ముందుంగి నిల సెట్లు నే,
 మనలని బాంబు చును • స్త్రోలచు పిన రోచకయ్యడి
 రాణవభూతంబున, త మహాసాధ్వి యని యగ్నిహోత్రుని,
 చెప్పినంగదా నే నామెను గ్రహించెనని. ఇ యడు నేనేమిసేయుచును
 దుర్విశంబుది విందుటక్క • గామే మేలుగదా! నే నెట్లు స స
 నిండచు గానిననవలయు.

భదురీ—(తనలో) ఈ మాటవిన్నోనే రామిడు దీర్ఘాలోచనా త
 త్కరకైనాడు. అతని హృదయమునకుంత ప్రవేశించినది.
 తుంకిది యెట్లుమారునో తెలియకున్నది. (ప్రకాశముగా)

ప్రథమోఽంకము.

రామసరపాలా! సురాపానమత్తచిత్తుడై యొడలుతెలియఁ
నిన్నుఁగూర్చి యట్లు ప్రేలిన యా రజకుని శిక్షింపవలయును.
శ్రీరా—భద్రా! నీ వెంతజెష్టివాడవు! ఆ రజకుఁ డేమిచేసెను
అకారణముగా వాని నేల శిక్షింపవలయును? లోక మనేక
విధములఁ జెప్పుకొనుచుండును. ప్రజలను గడుఁ బ్రేమతో
సరియవలయుఁగాని శిక్షింపరాదు.

స. ధర్మభారము నిర్వహించు నతఁ డా • తృత్యోణిలో సంకల్ప
గరుడాయస్త్రిమసంబుతో సరియుచు • గాపాడుటలే మాని, ని
ష్కర్మగా రాజ్యమదాంకివృత్తిఁ బ్రజల • గారింపఁగా జెల్లద
స్కరం ప్రేమ ధర్మహానియుఁ దిర • స్కారంబు గాకుండుకే?
(ఇంక కుమారుడి) నీవోగి నా యాజ్ఞాఁ దెలిపి తమ్ములను
చోడ్చినిరిమ్ము.

శ్రీరా—దిక్తియు (నిష్క్రమించును.)

రా—(త లో) అక్కటా! కే నట్టినిందితు బెత్తెతిని? ఆ యవ
వాఁడు గాఢాశ్రితులకు చే నేమిచేయుచును? (అలోచించి) చేయు
ట కేమున్నది? నీతను బరిత్యజించుటయే కర్తవ్యము. (అలో
చించి) హా! నీతను ద్యోమించుటయా? ఎంతకష్టము!

స. ననుబాదుగాలేక • నా నెంటు వనవాన

మును య నచ్చిన • పాలతిమిన్న

ప్రాణశుశివయే • పామశాఖ్యమటంచు

భావించి మించిన • పరిమసాధ్య

ననుబాది లంకలో • నను గుండుచుఁ బ్రాణ

ములే చాల్చియుండిన • పూజ్యచరిత

ఘన సాధ్యయంచును • సనలుచేతను సాక్ష్య

మిప్పించియొప్పిన • మెరుగుబోడి

సంపూర్ణోత్తర రామాయణము.

తే. గీ. అట్టివకలనద్గుణశీల • యైన నీత
నాదుప్రియకాంక్ష నీ యప • వాదకొఱకు
విడిచి జీవించగలనెనే • బుడమియందు
గటకటా! యెంత గష్టంబు • కలిగెనాకు!

అమెను బరిత్యజింపక యుండునని నా యపవాదకు మేరలేక యుండును. (విచారించుచున్నాడు.)

[ప్రవేశము: లక్ష్మణ భారత క్రతుములు.]

భర—(తమ్ములజూచి) తమ్ములారా! మరల ఎత్తొందరగా గా
జూడు రావించుకుని గాన మేర్పడుముంపనోకిదా!

లక్ష్మ—ఏదియో యెఁ విశేషముంజీరినా.

శత్రు—ఇదుగో! రావ చ మ్రొక్కొంగిగ నున్నవాడు.

భర—(పరికించి) ఏమి? అగ్గియిం దు కే నొల్లన్నవాడు!

తే. గీ. పూర్వచంద్రాగ్రోలు నె • మ్మాము నేల
కాలతి తగ్గయున్న నిదేమి • కారిగా
చిత్తమెంతయు విలత • పడియున్న
నరణి దోచుచున్నదికెం • బయలయు

లక్ష్మ—అవున. ఈతడు దీర్ఘవిచారశక్తువై యున్నట్లు దోచెడి.

శత్రు—అన్నలారా! ఇప్పుడే మన కింతయు బలియునుగదా!
అగ్గిజని సమీపింతముగాక.

[మువ్వరును ప్రాముని సమీపించుచున్నారు.]

శ్రీరా—(తమ్ములనజూచి) తమ్ములారా! వచ్చితిరా! ఇట గూర్చుం
డ గడు.

పథ మాంక మః

[అందఱును నానీనులగుచును]

అమ్మ—(శ్రీరామునిజూచి) అగ్గిజా!

చ. నకుని నత్యశాసనము • సమ్మతి బాలసనేయగౌర, య
వ్వనులకు నేగునాడయిన • భావముసందునఁ జింతయింతయుఁ
గన వదిలీ మికారణమొ • కానగవచ్చెను నీదు మోమున
ఘనమగుచింత నేదు, పః • గానగుచేని వచింతువే కృప?

భరి—అన్నయ్యా! నిత్యం గోపవైయుండు నీకు నేడేలచింతకలిగెను?

శ్రీరా—అగ్గిజా! మహామునకుఁ గాణమేమి?

శ్రీరా—తమ్ముగారా! అసా సాదిన మనుజునకుఁ జింతగాక సం
తోషమాన్యుడును

బరి—అగ్గి యుగళాన నికేమినిచ్చినది?

శ్రీరా—వచ్చుటచేతనే, అది చింతకలబాత్రెలిలి.

భరి—ఏమీ! నీ కే ము రాచనిచ్చినదా?

చ. జనులెల్ల నిక్షింప • వారిముల్ దప్పకి

భవ్యమగులగుచుఁ • పరిగుమర్చి

కిలపు గాఢలుచిక • నితంబు ర్వాంబు

సోదనెన్ ప్రజివృద్ధ • సంమచుండె

వర్ణకళిమఁ • క • ప్పక రాజ్యమంతయుఁ

బాడిపంటలతోడఁ • బ్రబలుచుండె

ధర్మమాగ్ధాని వ • క్షతను వ్యాపార మ

త్యంతమా వృద్ధిగో • నలరుచుండె

తే. గీ. రామరాజ్య మాచంద్ర తా • రకము ధరణి

వర్ధిలుంగాఁ యుంచును • ప్రజలు ముదము

నందుచున్నార లట్టిచో • నపయశంబు

గలుగుటందుకు నీకును • లలిత చరిత!

సంపూర్ణోత్తర రామాయణము

లక్షణ—సీ. చిన్నారిపొన్నారి • చిలుకకూకటినాడు

గాఢేయు యాగంబు • గాచినావు

పదరజంబుఁ బఱపి • పాపామైన ము

నీందుగ్గననిఁ గృప • నేలినావు

క్షత్రియాంతకుడును • కౌర్యశాలియునైన,

పరశురాముని భంగ • వెఱచినావు

ఖరదూషణగుల • ఖండించి వనవాస

తాపసులకు భీతి • బాపినావు

జే. గీ. యొక్క కోలన వాలిని • నొంచినావు

నిఖిలదిక్తటకీర్తిని • నించినావు

మర్యశంబేమి! నీకేమి! • సోచదయ్యె

రవికులాంభోధిసామ! • శ్రీరామనామ!

మ. సమరక్షోణితలంబునకో దశముఖుఁ • కౌర్యంబుదీపింప, ను
 ర్దమ దోర్బంధ పరాక్రమంబున నెనో • దర్పంబు దూలించి; య
 య్యమరశ్రేణిఁగూర్చి మోచిము; నము • భ్యత్కీర్తి నార్జించినా
 వు; మహాత్మా! యిపుడేలదుర్యశముని • బాంధవ గృహంబెల్పురూ

శత్రు—సీ. రాజిల్లుచున్నావు • రాజులెల్లదాసిను

పాదపీఠి దలచి • వంచుముక్క

పాలించుచున్నావు • ప్రియలెల్ల తండ్రిదేయి

యంచును మోసంబు • నందునల్లు

కావించుచున్నావు • శున ధర్మకార్యముల్

బృందారకులుగూడ • వెఱగుననెన

రక్షించుచున్నావు • రహిసీకు శరణార్థు

లను లోకమంతయు • వినుతీసేయ

తే. గీ. సకలవిషయములందు, య • శంభుగాంచి

ధర్మమూర్తివటించును • ధరణిమందు

బరగుచుండిన నీ కప • వాడ యేమి

యమ్మతముదోచెఁ జెప్పమీ • యవనిసాల.

శ్రీరా—తమ్ములారా! ఎట్టివాడై ననేమి! నేటి కిట్లవవాడ నందితిని
అంకానాధుడగు రావణుడు గొనిపోయి యొక సంవత్సరము
లంకయందుండిన సీతను చురల చెచ్చుకొని రాముడేలా
చున్నాడని జనులు చెప్పుకొనుచుండిరట. ఇంతకంటె నుప
వాడయేమి కావలయును?

లక్ష్మ—(కోపమున)

శ. సీతయొకింత చెప్పక, ము • నిష్క్రమించి గొనియాడ, నాత్మనం
జాతులరీతి స్వప్రకృతి • సాకుచు, స్వస్వరక్షణంబు, మ
ష్టాతతశిక్షణంబు చెల • యంగను రాజ్యము కేలు రామభూ
నేగచు నీగతిం బలుకు • నెచుని శీర్షము పొల్లనేయకే.

అ! దుగాత్మా! ఎవ్వడవురా నీవు? సుమిత్రాగృహార మహత్కృతి
ధాగ్నినిఁ బ్రజ్వరిల్లఁజేసితి?

శకు—(శ్రీరామునిబొచ్చి)

మ. అనుమానం బొకయింతపూనక నము • ద్యత్పుణ్యచారిత్రుని
నిను నీరీతిని నిగ్రహించులుకు నా • సీచాత్మ్య శీర్షంబు మ
ద్ధనఖిల్లంబున ముక్కముక్కలుగి నే • ఖండించివైతుక, మన
బున సంతాపముమానుమయ్య! యచరా • భూసాలచూడామ...

పూతచరిత్రయు, జగన్నాథయు నగు సీతను వెవ్వడిరీతిని సాహస
ముభూని పలికినో యా దురాత్ముని పైరింతుకే?

భర—(కోపమున)

...రా దురాత్మ! మది, నింతయు భరింపఁ బాసకుండు భా
 వులని విచారగఁగఁ, సకల, ధర్మచరిత్ర, సుశీల, సాధ్వీ, వ
 ఙ్ముఖిసుతనీగఁబలుకుఁ . బోలుని సాహసలీల, చూడుమింకని
 న్నవిరళివికృమించునను . నాజిసగూల్చిన దుర్మదాధమా!

(రామునిజూచి) రానుచందా! లోకమాతయగు సీత నీరీతి
 నాడిన దురాత్మని నా ఖడ్గరాజమునకు బలియొనంగి తీరెదను.
 రా—తమ్ములారా! శాంతినిపుడ. మీకోప మెవ్వరిపై జూపుదు
 రు? మనము నోరు మూసికొనవచ్చునుగాని లోకము నెట్లు
 మూయఁగలము . (ఇంచుక యూరకుండు) మీరే కాకుఁ జాట్ట
 ములును, కుంభులును, ధినుమును, గ్రాహిణులును యన్నారు.
 మీరే నన్ను భిక్షివిత్వానములతో నెవించుచు నన్ను రాజ్య
 ధారేయునిగాఁ జేసినాడు. అట్లుమెడలఁ గ్రహింపయమును
 మీకోప వ్యవహారమున్నది. దానవలకు చెల్లట్లుకొని
 పోయినకాటను సాధ్వీయని చెప్పుకొని శ్రీరాముఁడెలుచు
 న్నాడని జనులూడు వాక్యములు నా హృదయమునకు నిశి
 తోగ్రీ బాణములవలె గాటినవి. (లక్ష్మణునిజూచి) తమ్ము
 డా! లక్ష్మణా! మున్న లంకాపరమందు రావణవధానంత
 రంబున సీతకు స్వీకరింపవని ప్రతి, యగ్నిం బ్రవేశింపుమని
 నుడువ, నామె యట్లొనరించుటయు, దేవతలూమెను నుతించు
 టయు నీవెఱిగింప యుంటివి. అదియుంగాక, యీ సమయ
 మున నగ్నిహోమమొనరుచున్న “సీత మహాసాధ్వీ”యని పలుక
 లేదా మూఢుల్బిష్టపలుకులెక్కడ పలుకుదురోయని తలంచియే
 నేనామెను నగ్నింబ్రవేశించుఁ జేసితిని. మూఢులదియైనను
 భావించరైరి. (అందఱినిజూచి) అనుచులారా! దుర్మతమంది
 జేవించుటకన్న మరణించుటయే మేలు. కావుననిందహోగొట్టు

కొనుటకై నీతను బరిత్యజింపఁ దలంచితిని. నీతయే యననేల? అవసరముగదా నీ బ్రాహ్మణులవైన సంతకన్న నెక్కుడగు మిమ్ములవైన విడిచెదను. నీశ సాధ్యయేయగుఁగాక! లోకాపవాద భీతికై యామెను బరిత్యజించెదను. ఇందుక యారకుండి భరతునిజూచి, భరతా!

తే. గీ. చెందనుందున నిసాముంఁగ • పండియంబు

బొందక, జనకభూపాల • పుత్రినిచ్చును

వివసభూములయందున • విడిచి నాకు

మోదమునుగూర్చు మీ యుప • నాడ బాయ.

భర—

[అనుబంధము 4]

మ. ఎవడో పామరుడాడు బ్రాహ్మణుల నీ • పీఠి నాలించి శ్రీ

యవనీభూతినినీని ఫర్షణుగునే • యానాధ్యక్ష బ్రాహ్మణ

భూమిగల్పింపగనేల? నీ యెఱుంగనే • పునఁ లోకి సాశీల్య మో

యవనీపాల కిరీటనీలిన • దా • గానెన్నమా? కాఘవా!

అగ్నిజా! నేనెప్పుడును నీ యొక్క బంధుత్వమై యుండువాడను. పరమ పావన చరిత్రయగు నామెను బరిత్యజించుట ఫర్షణముగాదని చెప్ప నాహసించినందులకు నన్ను మన్నింపుము.

శ్రీరా—మీ దెవ్వరును నా కష్టగల్పింపవలదు. (భరతునిజూచి)

భరతా! నీవు చంపయింపక నీతను గాననంబున విడిచిరమ్ము.

భర—రామచంద్రాభూ! నా చిత్తివృత్తి నీకు సంపూర్తిగా దెలి

యును. ఎప్పుడును నీ యాజ్ఞక మీరినవాడనుగాను. కాని

యా విషయమున నా చిత్త మొకింప వెనదీయుచున్నది.

చ. యీతితలమెల్ల బుత్రికుని • చేతను నేలఁగఁజేయ; జానకీ

పతిని సరణ్యభూములకు • బంపెను వైకయటంచు ఏచ్చె, నా

నంపూర్ణోత్తర రామాయణము.

కీతిభరమైననిండ ; యది • యట్టులెయుండఁగ ; నీత నిప్పుడే
గతిని వనాధి వీశుడు జ • గంబు హసించె రాసువాగ్గిణి '
దేవా ! నేనీ కార్యము జేయఁజాలను. నన్ను తీమింపుము.

శ్రీరా—(తుమ్మినిజూచి)

తే. గీ. చిన్నతిమ్ముడ' వీక్షె • నీశ యె
వివినభూములయందుఁ • విడిచిరమ్మ
అగ్గిజాడనైన కేసు గు • ర్యశముగనట
మంచిరా' మీఁక సునివి యో • చింఁచూడ.

శత్రు— [అనుబంధము 5]

నీ. బూదేవి హస్త్రమై • గాఢ సౌంద్య, భీమ సయో
నిశఁగనాదు రాష్ట్ర • నిలవేణి
అనకభూపా న హ • ర్మయల సతిమ్మ
గా నిగిసయ్యి • కాంశమిన్న
సాక్షిమ కీయటగు • సర్వభక్షకునిచే
బేరంగి కలసిన • విగుఱిమోహి
శస్పదాంబుజనివ • తస్య సన్యమెఱు
కీ మెలగుమింకెడి • కమలనయన

తే. గీ. అట్టి పరమపావశీల • యైన నీశ
స్థైర్య పసములందుఁ • దింది • యేగఁజెఱు
జేయఁజాల నీ కార్యంబు • చేయజాల
నన్ను తీమింపుమయ్య భూ • నాధ చంద్ర !

అగ్గిజా ! ఇట్టి దారుణమైన కార్యమును నేనెట్లుచేయఁగలను ?

శ్రీరా—(తనలో) శత్రుఁఁడుగూడ నామెను సర్వభక్షకుఁ గాని
పోవఁజాలనని పలుకుచున్నాఁడు. కల్పవరహితయుఁ బూత
చరిత్రయునగు నామెను లోకాపవాదమునకు కీర్తిల్లి కణప

ప్రథమాంకము.

తినై విడుచుటకు నేను సమ్మతించుచుంటిని కాని పోలేల సమ్మతించుదు ? కానిమ్ము. లక్ష్మణుడు తప్పక నా యాజ్ఞా శాలించును. (లక్ష్మణునిఁజూచి) సౌమిణీ! నీవు నాకెంతయు గూర్చు భక్తిఁడవు. వన్నెడఁబాయజాలక సమస్త భాగ్యములను, భార్యవదివది నా నెంటు వరణ్యములకరుడెంచి నిద్రాహారములుమాని నన్ను సేవించితివి. ఇప్పుడే కార్యభారము నీభుజస్పృశ్యమునందుఁ జెట్టుచుంటిని. సీతను నీ వరణ్యములయందూడించి రావలయును. ఆమె నెట్లుతోడ్కొని పోవుదునా యని నీవు నిశ్చింతపలకు. మీ వదినె గంగానదీరంబుననున్న తపోవనంబులఁగాంచి, మునికన్యకల వర్జించి రాక్షోరిక కలదగ నాతో నుడివియున్నది. ఆమెను నీ వానెంటున రేవు సూర్యోదయమున సుగుంఁగి పోదిత రథాస్థానసఁగఁజేసి భార్యరక్షణమున వాల్మీకాశ్రమ సమీపమున నుంచి రమ్ము.

శే. గీ. సతకులేడు గాముడు • క్షీణితలమున

గామునకులేడు సత, యా • రాజముఖి

నాకు ఋణముదీరెను స్థితి • గాకయున్న

వచ్చునే! లక్ష్మణా! యవ • వాదనేడు.

లక్ష్మణ—(తనలో) అక్కటా! నేనిప్పుడేమిసేయుదును? ఇక్కార్యము నేను సేయనని వచించితినేని యీ యనఘున కాగ్రహము వచ్చునేమో? ఈతఁడు వన్నె దన యాజ్ఞాశృంఖలమున బంధించినై చినాడు. కానిమ్ము నెమ్మదిగా నిట్లు చెప్పిచూచెదగాక! (ప్రళాశముగా)

సీ. ఏకాంతకై నీవు • శ్రీకంఠచావంబు,

ఖండించి నల్కిరి • గాంచినావా

వంశాధిపతి రామాయణము.

ఏకాదశ స్కందము • కూర్మపురాణ విరాళము.

సవలీలగాదుగించి • యలరినాహ

ఏలేమకై నీవు • వానిని నొకకోల,

గూలఁజేసి యివఁజ • నేలినాహ

ఏయింటకై నీవు • నెల్లలోకములేచు,

దశశిరస్కునిగూల్చి • ననరినాహ

తే. గీ. అట్టి ప్రియభామ, గుణశీల • సలఘుచరిత

సాధ్యులొకకమాత శ్రీ • జనకపుత్రి

సీతవిదనాద ధర్మమే • చిత్తమందు

దలఁచిచూడుము నామాట • లలితకేశ!

మ. పదునాల్గేమలు ఘోరమానవి వసిం • పం బోవు నీవెండ్ల

మృదముగ బొందుచువచ్చియయ్యెడసంఖంబుకడుఁబ్రముగజూడకే

వదదాస్యంబానరించి నీకు త్రిశుగ • శ్రవణాతినిం గాంచె న

మృదిరాక్షసుని కిచ్చిపాల్లు మరల • బ్రాహ్మింసగాజూతునే.

మ. అలలంకారమందు నయ్యనలు • దాహదంబున వచ్చిఁగూ

జులజాతాక్షి సుశీల, సాధ్యుని యి • చ్చుంజెప్పజేయట్టివో

గలకంఠి భవదీయ దాస్యకల నా • కామ ధరాపుష్పిక

విమంబాదీయ నీకు రాహస్యవలీ • వీక్షింపుమా సత్కృపక.

శ్రీరా—అత్మణా! నీకు నాయందున్న వాత్సల్యమెట్టిదో నేను సం

పూర్ణముగ నెరిగియుండియే నిన్నీ కార్యమున నియోగించితిని

మీవదివనైనన్న ప్రియచే నట్లు పలుకుచుంటివి. నీవు నా

మాటల కన్యధా పలుకుకుము. నే నామెను లోకాపనాద

బాపుకొనుటపై పరిత్యజించుచున్నాడను.

ఉ. కాన మదాజ్ఞపైన జన • క ప్రభుకూతురు సీత నెట్టులో

కానసభాముల విడిచి • గొక్కునవచ్చి మదీయకీర్తి భూ

జాననియందు నిల్పునను • సమ్మతిజేయగదయ్య తమ్ముడా
మానసమందుజేర్ప కను • మానమొకింతయుఁ బొమ్మపొమ్మిక-
(భరత శత్రుఘ్నులనుజూచి) శమ్ములారా ! రండు.

[శ్రీరాముడు భరత శత్రుఘ్నులతో నిష్క్రమించును]

లక్ష్మ—(తనలో) ఇప్పుడు నేను శ్రీరాముని యాజ్ఞ ననుసరించి తీ-
వలయును. ఇది నేను సీతా మహాదేవినిఁ గాననంబునందు
విడిచిరాక తప్పదు. (సీత నుద్దేశించి) హా! సీతా! పరమపావన
చరితా! నీవుపుట్టినయింట నేమిసౌఖ్యంబు గాంచితివోగాని
మట్టినియింట మాశ్రము సుఖమన్నమాట యెఱుంగవైతివి.
నీ ప్రయాత్రయింశయు వివినములయందే గడపుమని బ్రహ్మ
వ్రాసెనుకాబోలు! (ఇంచుక యూరకుండి) ఇంక నేను విఘ్న
రించి నందునలనఁ బ్రయోజనము లేదు. (ఝిక్కింజూచి)
నేనకా!

సవ—(ప్రవేశించి) ఏమి సెప్పెను?

లక్ష్మ—నీ పెరిగి సుమంతుని నా మందిరంబునకుఁ బమ్మని నామా-
గఁ జెప్పుము.

సవ—చిత్తము. (నిష్క్రమించును.)

లక్ష్మ—అహా! నేనెంతదారుణమైన కార్యము జేయవలసినదైనదో!

(అరబంధము 6)

(నిష్క్రమించును.)

ఇది ప్రథమాంకము.

సంపూర్ణోత్తర రామాయణము.

ద్వితీయాంశము.

—०—

రంగము:—అరణ్యము.

ప్రవేశము:—రంగమునకు లక్ష్మణుడు-నీల-నుమంతుడు.

నీల—(తనలో) అక్కటా! ఏమి కారణమోగాని నా మనంబంతయు
గలతఁనందుచున్నది. గృహము విడిచిపడి మొదలుకొని నాకి
న్నియు సవశకునములే యగుచున్నవి. (లక్ష్మణునిజూచి) లక్ష్మ
ణా! మవశన్నియు సవశకునములే యగుచున్నవేని నా దిశ్చ
యున నదియొక విధమగు భయముకలుగుచున్నది.

నుమం—(తనలో) సామాన్యముగా ముందవచ్చు సపాయము పూ
చించుటకు దుష్టిమిశ్రములు దోచుచుంటయో, లేక చిత్తము
న సంకాపములు గలుగుచుంటయో సంభవించుచుండును.

లక్ష్మ—(తనలో) రామాజ్ఞానోని కణిచిత్తుఁడనై యామెను సారా
రణ్యమునకుఁ జేర్చితిని.

ఉ. కానసభామిమందు నినుఁ గ్రొక్కస వీడుమటందు రామభా
జాని యనుజ్ఞనిచ్చెననిఁ చానకు నెట్లుపచింతు; జెప్పిన
మానసమందు ధర్మములు మాత్రముబూసక చింతనొంది యీ
జగనకి యేమిషేయనొకొ సాహసమూసచుఁ దోచదయ్యెడిగా.

ద్వితీయః పాదము.

ఇప్పుడు నే నీమెల్ల నదించగలను? (ప్రకాశముగా) అయ్యో! ఈ యపశకునములు మానల ననినయగలవు?

నీర—నీవు చెప్పినమాట నిశ్చయము. తానక న్యుల దర్శించినదెచ్చి న భూషణాంబరములు వాటిని సరిగి మనమిప్పుడే పురంబునకు మరిలిపోవుదము.

చ. ధరణితలందు నానరిసె, దద్దయబూని ప్రకృతభూషణాం
బరములు తానసార్తముల, పత్నుల కీయగ బోవుచుంటి; నీ
వరయగ పెంటనుంటి, శుభ స్పదకార్యముగాదె చేయగా
మరది! తలచినా నిపుడు, మాననమందున భరియేటికి?

అమ్మగా! ఇప్పుడు నానము వాల్చికాళిమమునకే పోవుచుంటిమా?

నీర—(తనలో) నే నీమెకేమి చెప్పదను? ఆ కడపించు మార్గము
వాల్చికాళిమమునకే పోవును. కాని యామెను నే నిప్పుడు
గింగాలీమునునీ జేర్చి యెక్కట విడిచెడిగాకి. ననమివము
వందే వాల్చికాళిమమునది. (నుమంత్రినిజూచి) నీ మంత్ర
రథమును ద్వరగా పడిపింపుము.

నీర—సాన్నిధ్య! నామనమున వంతా మంత్రకంఠి కధికి మగుచున్నది.

నీ. కడగ మంత్రయలేక, స్త్రీకిమ్మ మనలను

నడవికి బంపించు, నప్పుడైన

మాయకురంబు, మనలను పరిచిది,

నాత్యేకు నెడబాపి, నప్పుడైన

తపసివేషముతోడ, దళిరమ్మడువచ్చి,

వేగ నాగొనిపోవు, వేరైనన

అంతాపురమున ని, శృంగతో నైత్యకాం

తలుపను, బాధించు, తరివిన

తే. గీ. నెఱిగియుండనిదిగ నే , జేముగాని

కలుగుచున్నది మదిలోన , లలితచరిత !

కారణం చినుమంతయు , గానరాదు

మరలిపోదమా నగరికి , మరది ! యిపుడు.

ఇట్టి మనోవికారము మున్నెన్నడును నెఱిగియుండదు. మార్గమున మహకన్నీయు దుశ్శకునములేయైనవి. ఇదియంతయుఁజూడ నా మనంబున దిగులుపుట్టుచున్నది. బగంబులయు సంభకారముతో గప్పబడి నట్లు తోచుచున్నది. నా కేముఁజూ దోచకున్నది. నా నోహతుడగు శ్రీరామచంద్రుని విడిచి వసంబులయందుండు ముని. "నలబాని గోరితిని? పోనిమ్ము. కాంతలు హితాహితదీంతలు శ్రీవారని తలచి నన్ను వారింక యమృతాత్ముడు నా యభీష్టము వీర్చుట కేలనమ్మ తించెను? పోనిమ్మి! చాిత్రశక్తుకును నన్ను గాంచి "నీ మనంబున నెట్టికోరికలదో నెలుపు"మని యడిగెప్పుడు పగువాల్గువశ్వరము లరణ్యంబున మెలంగినది చాలక, మరల నెట్టికోరికనే యేగోరితిని? మరల నేమిగుర్తిన భుటిల్లునోకదా! అన్నయు నెవ్వరనములే! వీనిన లన రామభూవాలునకును, నల్లలకును, నుజులకును, మఱివంద్రునిను నెట్టియాపదలును గలుగిండుగాక !

లక్ష్మ—(తనలో) నిరంతరమును శ్రీరామచరణ సాక్షాద్యమున మెలం గు నీమ విధిశక్తమున నాగని నేవ నెద బాయవలసినదైనను గదా! ఇదిగో! గంగాధీరమును శేరుకొంటిది. ఆవలిధీరంబున నీమెను విడువవలయును, (ప్రకాశముగా) తల్లి! నీవేదియు దిగులుపండబనిలేదు. నీవు గునిపత్నీలను బొదివతలువార నత్వరముగనే మనము శ్రుతిమున కేగవచ్చును.

నీత—లక్ష్మణా! మనము గంగాధీరమునకు వచ్చినాము, ఆహ ఇది నేత్రపర్యం బాసరించుచున్నది. ఈ ప్రాంతిని బొదివం తన నా సంతాపము పోయినది.

ద్వితీయాంకము.

అక్క—(తనలో) అహ! ఈమె యెంత యమామకురాలు! గంగనే జూచి సంతసించుచున్నది. నే విక్కడ రథంబునానె యీమెను గంగనుదాటించి విడువవలయును. అకటా! యీమెను నే నెల్లు విడువగలను? లోకావవాదకు ఫీతిల్లి నీ మనోహరుడు నినుఁ గానవంబులయందు డించినప్పుని నాకుఁ దెల్పెనని సంపూర్ణ గర్భవతియగు నీమనో నెట్లుచెప్పగలమ? నేనెంత కఠినచిత్తుడను! ఆ గామచందు, డికార్యమునే ముటకు నన్నే యోనియోగించెను.

తే. గీ. ఈమె పరిపూర్ణ గర్భిణి • యెట్లు సూర
కానవంబుల విడవాడి • గిలగువాడ

(ఇంచుక యూరికుండి)

పాపకార్యము నేయంగి • బాలుఁడివ
నాకు వద్దతి కలుగునే • లోకమందు?

పత్నివనేమి! శ్రీరామనియాభ్యుత్పాదకణా. (విచారించుచున్నాడు)

కీత—(అక్కనునిజూచి) మఱి! నిముషములో నీ ముఖంబునందున్న కళ మారిపోయివచ్చెను! నీ వెందులకోగాని చింతనందుచున్నట్లుంటివి.

నీ. హేమాచలమునుండి • యింపార జరుడెంటి

కాశీరథియనెను • భవ్యనామ

మునుధరియించి యి • వృక్షంబున కోభిల్లె,

భోగవతియటంచు • బాంపువంచె

కాతాభమందున • పరిసిద్ధసాధ్యయ

చృరముని నేవ్యక్తి • నల్పేధమున

మందాకినియను నా • మంబుర రాజిల్లె,

పరిపార్వతీకు జి • బాగోభాగ

నరహర్షోత్తర రామాయణము

తే. గీ. మందుధరియింపఁగాఁబడి యభిలోక

సేవ్యమైనట్టి గంగ వీ యింద్రి, ముదము

నందక విచార మీరీతి యెందమందు

నందె దేటికిఁ జెప్పమీ యమలచరిత !

అత్త—తల్లీ! ఎందయందు వచ్చునోనేసి నా మొగం బిందుక వాడి

యందును, అంతకంటె మరేమియుఁ గారణములేదు. ఇదిగో!

మన మిప్పుడీ గంగానదినిదాళి యాచుకుఁ జోదము. (సమం

తునిజూచి) సుమంతా! సింహ రథముతో నిచ్చటనుండుము.

మేము గంగదాళి మునిఁతుల నందరించి వచ్చెదము.

సుమం—(తనలో) అక్కటా! శత్రువు! ఇంక అక్కణ్ణుఁగిమో

నాఁ లితిరమున విడచివచ్చును.

చ. ధరణికుమాఁడై దశరథ యశ్రీతిహసని పెద్దకోడలై

పరమగణాధ్యక్షుడైన రథు యెవ్వఁకెంతయు సూర్య భార్యయై

వరమణిసాధగాజముల యాసముజేయుచునుండు నీమే!

కరణి విధారి వ్రాసెఁగద యానభూమిల నుండునట్లుగద.

(వ్రేకాశముగా) యిహ! రథమున నేనా వటవటపిక్కింద నావు

కొని మింకను

సీతయో, అత్తగారాను, రథముదిగఁగో సుమంత్రుఁడు రథములో

నిష్క్రమించును]

అత్త—(సీతఁజూచి) అమ్మా! గంగదాళిట నావ యచ్చట సిద్ధ

మాగ నున్నది. రమ్ము.

(ఇరువురు నిష్క్రమింతురు.)

ద్వితీయాంకము.

రంగము:—గంగాధికారణ్యభూమి.

[ప్రవేశము లక్ష్మణుడు, సీత]

సీత—లక్ష్మణా! మనకొక్క తాపసాశ్రమమైనను గానిపింపక యున్నదేమి? లోకవేళ మనము మామయి తప్పలేదుగదా!

లక్ష్మణ—(కన్నులనీరు గార్చుచున్నాడు);

సీత—హాఅదీ! నీవు విచారించదవేల? కన్నులవెంట బలమువచ్చుట గారణమేమి? తలయెత్తి మాట్లాడవేల?

లక్ష్మణ—అమ్మా! విచారికాబనంబును నిరంతరంబుననేవింప, శుద్ధాంత సాధంబున మెలంగుచు శ్రీరామపదదాస్యము దప్ప నవ్యమెఱుంగని నిన్నీ భీకర శాస్త్రుల నివాసభూమికిఁ జేర్చితినిగదా యని చింతించుచుంటిని.

సీత—లక్ష్మణా! అట్లుజానకదవేల?

తే. గీ. మునివరుల బాస్యలంగాంచ • మోడమొదవె
ననుచు వదిలించ శ్రీరాము • బాష్టనిచ్చి,
సంపె నను నిన్నుదోడిచ్చి • భస్మచరితి
చింతదోడికి దీనికి • స్వాంతమందు?

మీ యన్నగారి మాట్లాడేవింప నన్నుదోడ్కొని రాలేదుగదా?

లక్ష్మణ—రిల్లీ! నే నంత యవివేకినా! (చింతించుచు.)

సీత—[అనుబంధము 7.] అట్లయిన నీ విచారమేల! నిన్నుఁజూడ నాకుగూడ దిగులుకలుగుచున్నది.

సీ వరసౌఖ్యముఁబోసి • చిరభక్తిసన్నతో

నడచితి నేతెంచు • నప్పుడైన

అగ్రజవచుకంగి • నరుగుమాయని నిన్ను

నానాదుదూషించి • నప్పుడైన

మిగుల ధైర్యముజేర్చి • మేనునాథుఁడునిన్ను
నావావంబున దాకి • నక్కొడైన

దర్శించి నీప్తు న • దానవేంద్రుఁడు శక్తి
సరితివైన నే • నప్పుడైన

తే. గీ. ఇంచుకేనియు జరించి • యెఱుంగవట్టి
వాడ ఎక్కటా నే • డిట్లు ఎగివనేల
చెప్పమా కారణంబును • పరమందు
తేయి వెట్టి కలదివట్లు • లాయె మఱది!

లక్ష్మణా! ఎంతదీనదశవచ్చినను ధైర్యమును గోలుపోవువాడవుగావు
సర్వజనులును నిన్ను ముగిచాకరుండని వినుతింపుచుందురు. అట్టియె
వీ వెవ్వరి శక్తులయ నూహించితివి? అమితీ! పరభామలన్న మా
తృభావంబునను, పరధనమన్న నిరంబు తెఱంగునను, జూచుచుండు
వు. సర్వజిబరుషవాక్యములాడవు, అసత్యములుకవు. శ్రీరామజే
దప్ప ఎన్నెఱుంగవు. నీ విచారమే?

లక్ష్మ—(కన్నీరుగావ్చుచు) తల్లీ! నే నొక జనవిందిత ప్రకృతిని
జేసితివి అంశలక్ష్మ పగచుచుంటివి.

శీత—నీవుచేసిన జనవిందితకృత్యమేమి? మీ యగ్రీహము నిన్ను
మన్నింపక నిరాకరణజేసినా? లేక నీకేయన్నపై భక్తిలోల
గనా? తల్లిమైన సుమిత్రాదేవి నేమైన గావించితివా? గురు
జనుల నేమైన దూషించితివా? శరణుబొందినవారిని తేట
నిరాకరించితివా? శత్రువులకు వెన్నిచ్చితివా?

లక్ష్మ—(విచారముతో) తల్లీ! అయోవిద్యవై, జనకత్కృతీకుని గాగా
బుభుక్రివై; యిత్కృతువతో నావనుండును, నిఖిలదానవగజకం
శరవుండును నగు శ్రీరామభూపాల చూడామణి భార్యవై
యొప్పిన నీకు ఘోరారణ్యతాపము తప్పినది కాదగదా!

తే. గీ. పాపుడ గణపదిక్తుడ • ధాన్యరకు
మంతయునుగూల్చి జన్మంబు • పదిపాడ
నిన్ను నేడిల్లు వసులకు • శేర్పినడ
శాపమిచ్చియై నీ పాక • జాపుమమ్మ.

[అనుబంధము 8] (సీతపాదములపైఁ బడుచున్నాడు.)

సీత—అమ్మగా! ఇంత వెళ్ళివా! నేమి! కారణముతెప్పక చింతించెదవు.

అమ్మ—సాక్షీమణీ! ఇంతకుమున్నే వసునాల్గుచక్కరము లరణ్యమున జరించి పడరాని యిడుముల నెన్నియో వడితివి. మరిలా నేటికి నీ కట్టి దుష్ఠితి వంభవించినది. ఎంతవానిగోర్కమునఁబుట్టిననేమి? ఎంతవానింట్టఁబట్టిననేమి? విలచివ్రాసి దాటుట కవ్వయ శక్తులగుదురు? అమ్మా! నా దిండ్రికత్తుకతోఁ జూచి చావక, నేను నిన్నరణ్యంబుల విడచిపోవుటకే కాగోలు బ్రతికియుంటిని. (వచ్చుచున్నాడు.)

సీత—అయ్యో! మఱి! ఏమిది! నీ దుఃఖమంతకంత కధికమగుచున్నది.

జి. కన్నులనీరు నేనప్పుడు • నానంగలేదు మొగిలునందు, నీ
కన్నులవెంటరీరు నది • గాఁ బ్రవహించుచుమాడ నేను; నీ
పున్నది యున్నయట్టిఁకను • నోవృగ జెప్పము ధైర్యమూని, నా
యన్న! విచారముగా గలగె • నాత్యయనాకుమనిన్నుఁ జూచినకొ
అమ్మ—(తనలో) అక్కటా! ఈమెకు రాహుజ్ఞతెప్పక తప్పదు.
చెప్పుటకు నాకు నోరాడకున్నది. చెప్పినయంతకే యీమె
మెట్టిసాపాపకార్యమును నేను నోకవా! (ప్రకాశముగా)

జి. కావలలోప నివ్వడిది • గ్రసినకరమ్మని నాకు గామభూ
జాని వచితె, వంతులక • స్వాంశమునందునఁ గుంచుచుంటి నో

మానిగి! పాధుశీలవులు * మాస్య చరిత్రపునైన నిన్ను ని

కానలవిడి యెట్లు లగు * గంగలవాడనొ హాన కన్య లా!

సీత—అట్లుగా 'ని వాక్యము నాగు మిగుల సద్భక్తియును గలుగఁగ

లుచున్నది. నా పాశ్చాత్యులును నన్నీ యరిగ్యములయందు

విడిచిరమ్మననాది మరల పురంబునకు వచ్చినిరప్పని చెప్ప

చేదా?

లక్ష్మ—తల్లీ! ఈ కథా ముగియ నిన్నుమును వచ్చినిరప్ప భాగ్య

మును నోమహానలేక.

సీత—హా! ఎంతపాపాత్మురాలనైతిని! (మూర్ఛ పలుకు)

లక్ష్మ—ఎంతకష్ట మొకకష్టము!

సీత—(మూర్ఛవండి లేడి)

తే. గీ. అన్నవచ్చియిదిట్టి * వాస్తవమునపు

సరిగ వింటివో లేదో నే * పరయ కాల

మఱచి యారీతిజెప్పితి * మఱచి ' కాక

యన్న రాముడిట్లు వచ్చితి * నున్నవాడె?

లక్ష్మ—అమ్మా! చెప్పటకు నోరాడికున్నది. కాని యిట్టిదానిని కాద్య

మాచరించిన నేను చెప్పటకుమా గ్రామీల వెనుపియుదును? నిన్ను

వివరములతోందు విడిచిరమ్మనియే శ్రీరామునియూ.

సీత—(కన్నీరుగాపుచు) హా! మఱచి! ఇట్టి విషయములకు నే నొ

సర్వస మహాపాపమయ్యున్నది?

లక్ష్మ—పాక్ష్యములే! ఏమిచెప్పుదును! లోకంబునందైన రావణునిచే

గొనిపోవబడి యొకవత్సరము లగళయం దుంచబడిన సీతను

మరలఁ దెచ్చుకొని శ్రీరాముడేలుచున్నాడని జనులు చెప్పు

కొనుమాటల నాలించి, లోకాపవాదకు భీతిల్లి యిట్లు

చేసినాడు.

ద్వితీయాంశము.

పిత—ఈ రామా! రామా! (ఘోషింపును.)

అత్త—అక్కటా! ఈమెకింక దిక్కెవ్వరొకదా!

పిత—(మూర్ఛమండిలేది) హా! అత్తగారా! నాకు బ్రాహ్మినిన
యీ దుర్గతికి నే నేమనివగలుగును? అయ్యో! పాపేశ్వరుడు
నాయెడల సంతనిద్దయ వహించివాడు! (శ్రీరాముడుదేశించి
అత్తగారునితో)

నా వర్మతీర్థభు • బాణంబులుండించె

దర్శించి నా నిమి • శ్తంబుగాడె

మాయామృగంబైన • మోక్షము వెన్నంటి

ధరనూల్చె నా నిమి • శ్తంబుగాడె

అశాలియూ వారి • భంజించి చేపట్టె

తరణి నా నిమి • శ్తంబుగాడె

అతిభయంకర యుద్ధ • మందున వధియించె

దశకంఠు నా నిమి • శ్తంబుగాడె

సే. నీ. యిట్టివన్నియుఁ గావించి • తుచ్చితునకు

జనములూడు వాక్యములకు • స్వాంతమందు

భీతిగని, కృపవీడి యీ • రీతివన్న

బాముటిది యేటికర్మము • భవ్యచరిత!

శ్రీరామునిదలంచి)

సీ. నినుఁబోయఁగాలేక • నీ వెంట నవని.

దరలివచ్చుటయైన • దలంపవలదె

ననుజూడ లొకకు • జనునొచ్చిన నమీర

తనయునిమాటల • దలంపవలదె

నీరూదఁ బ్రాణముల్ • చలిపి లంకాపురి

ఐదు బాములందుట • తలపంపలదె

వను నన్నీలోలుడు • మని చెప్ప వేళ్ళ న
ట్లు నేయుటనను • దలచవలద

తే. నీ. వేయ నేటికి వసలుండు • వేగవచ్చి
నేత నాధ్యయలుండు • జెప్పినట్టి
పలుకునైనను నొక్కరి • తినివలద
రమ్యగుణనాంద్రీ! నిఘుకుల • రామచంద్రీ!

హా! రామచంద్రీ! నాగుణం బెఱింగియుండియు నన్నీగీతి వికనాడి
తివా! (ఇంచుక యూర బంది) అక్కణా! వ్రాసే శ్వరునివదనేవ విడువ
లేక యరవ్యంబుల కకుడెందిన నాగుణములు నీ వెఱుంగవా? ప్రాణ
శ్వరుండెఱుంగవా? నమన్న దేవతలు చూచుచుండ నన్నీశాస్త్రికు
పాతాత్కరించి నీత పరమపాపని చరిత్రయని చెప్పినపలుకు లాశించు
ముఱిదియుండగా? వంశపూర్వ కర్మచరిత్రను విన్నవించి బిడ్డిచించుట మీ
యన్నకు ధర్మము! ఇదయేనా నాధర్మము? లచ్చణా! ఇంక నా నీ
బ్రతుకేల?

ఉ. ధర్మముదప్ప యీ ప్రజ వృ • ధాయవవాదను లిక్కియుంట నా
కర్మము, నీని సత్యమని • కాననభూమికి వన్ను బంప. నా
మర్మమెఱిగిముక్ వినుము • మానవనాథుఁ జిక్కేమిసేతు; నీ
నిర్మల గంగలోనెలది • విక్రముగాఁ దనువున్ ద్వజించెదన్.
అక్క—అట్టి! అట్టి నాహాస, శ్వమువలకు. నీ వెఱుంగని ధర్మ
మున్నదా?

నేత—నింతవిద్రులు!

చ. వహు గలనైన రామచంద్ర • వాఘుడు బామునటంచునెంద; నా
వవజభవుండు నానుచుట • వ్రాసినవ్రాసకు నేమనెడు, దు
ర్జనములు వచ్చె వింకలులు • వీరవిముఖులుబొంది సుకమా
వనముల పంచరించుగల • వ్రాసెముఠ వదిలుంచి లక్కణా.

ద్వితీయః శ్లోకము.

మహాదీ! శ్రీరామచంద్రుడు నా కెట్టిదుఃఖమును దెచ్చిపెట్టెను?

సీ. అనుకూల దాంపత్యముని ఘోషమందితి

గాని యిట్టులగుట • గాననైతి

శ్రీరాముడేవిన్నె • చెలువొందితని యెంచి

తినిగాని యారీతిఁ • దెలియనైతి

పట్టంపురాణినై • వాసికెక్కితినంచు

దలచితి, నీ భంగిఁ • దలపనైతి

పరిచారికర్ గొలు • వంగ నుందునటంచు

నెంచితి నీ విధం • బెఱుగనైతి

తే. గీ. అకట! యేమని దుఃఖంతు • నాత్మలోన

మత్పురాకృతపాప మీ • మాడ్కి నన్ను

గట్టి కుదుపుచునున్నది • కాకయున్న

కరుణవీడునె నాపైన • ట్నొధపుండు.

అక్కటా! న్యాయాన్యాయ విచారణపటిష్ఠుడగు రాముడు ముందు మొదట లరయకుండ నిట్టికార్యము జేసెనుగదా! పోనిమ్ము. లక్ష్మణా! అలాపవాదకు భీతిల్లి నన్ను బరిత్యజించువాడు నాతోడనే యేల చెప్పురాదు? నే నా మహానుభావుని యజ్ఞ కన్యభా వర్తింతునా? ఇంతకు నా వ్రాతఫలమిట్లున్నది.

తే. గీ. కరుణ విడనాడి నన్నునుఁ • గాననాని

డించెరమ్మని నన్నుఁ బం • పించెగాన

దీర్చితివి యన్నకోరిక • ధీరచరిత!

పొమ్ము పురముజేరంగ వే • గమ్మనీవు.

ఈ)జేళ్ళకుండిట్లు జేయుచున్నానని నాతోఁ జెప్పియున్నచో క నెంతయు ముదంబంది యుందునుగదా!

సంపూర్ణాక్షర రామాయణము.

అక్క—అమ్మా! నిన్నుఁ జూచిననాఁకు దు ఖయాగకయన్నది. వం
పూర్ణగర్భిణివగు నీ. వీ యరణ్యంబున నెట్టిదుమలబడఁగలవు?
భవదీయ మానసము శ్రీరాముఁడెఱింగియుండియు, లోకాప
వాదకు భయంబంది, మునికన్యలను నీవు దర్శించి వచ్చుటకు
గోర, నూనెపంబున నిన్ను వనంబులందు విడిచిరమ్మని నా
కాజ్ఞాపించినాఁడు. అక్కటా! రామచంద్రుని నాచే నెట్టిజ్ఞప్తి
ఁద్రైన కార్యముచేయుచెను!

నీ. కంటకావృతమైన • కానసంబులె నీకు

మనోసౌధరాజునూ • మగువమిన్న!

కడుభీతిఁ గలిగించు • కాననమృగములే

నీ చెలికఁదైలా • నిరహతీ!

యల రిరపికనిక • రారావములె నీకు

మంగళవాద్యనూ • మాన్యచరిత!

కండదుంపలె నీకు • గడుపార భక్షించు

నిష్ఠ మృషాన్నమా • యిగురుబోడి!

తే. గీ. కఠిన పాపాణములే చంద్ర • కాంక్షింపిల

తగిన పాదరిండ్లు నీకు న • ద్యానవనం!

కటకటా నీకు నెట్టి దు • స్థితులు కలిగ

భవ్య గుణగాత్రీ! జనక భూ • పాలపుత్రీ!

నీత—అక్కటా! నీవు నన్నుఁగూర్చి యేమి చింతించదవు? పూర్వ క
న్యంబున నెట్టిదంపతుల నెడఁబొలిగినో యా పాపమిప్పుడను
భవింపవలసివచ్చినది. (ఇంచుక యూరకుండి) మఱి! నిన్ను
బరిత్యజించుచుంటి' నని శ్రీరాముఁడు నాతోఁ జెప్పక పోయి
నను, నీజైవ నేలఁ పురంబునఁ జెప్పకపోయితివి! (రాముని
నుద్దేశించి) హా! రామచంద్రా! నా సంగతి చెప్పియుంటివేన

ద్వితీయాంకము.

సి. కడిపారిచూపంచుఁ • గవలార నిను నేను

వీక్షింపకుందునే • విమలచరిత!

తుదిసారి మొక్కుటం • చెడనెంచి నీ పదం

బుల మొక్కుకుందునే • లలితతేజ!

చివరగాలియి • చేరి కి అవుచీరఁ

గాగలింపనె నిన్ను • శ్రీ గుణాధ్య!

లలితధానికిదే • సాలిమేరయని మన

సార భాషింపనే • సాధుమూర్తి!

తే. గీ. మౌల సన్నజూచు భాగ్యంబు • మహితలమున

గలుగునో గల్గిరో నాకు • దెలియరాదు

మోసపోతిని మఱియుంత • మోసపోతి

రమ్య కరుణా స్వభావ! శ్రీ • రామదేవ!

(లక్ష్మణునిజూచి) సుమిత్రాతనూధనా! ఇంక నేను విచారింపనేల:

నాకర్థ మిరీతిగ నున్నది. ఇంక నా ప్రాణేశ్వరునిగాని నిన్నుగాని

నిందింపవలసిన యనసరమేమియున్నలేదు. సత్కులీను లెవ్వరును దుర్మ

శము భరించుటకు సమ్మతించరు. తనకువచ్చిన నిందకు కారణురాలు

నైన నన్నఁ బరిత్యజించి శ్రీరామచంద్రుఁడు తన యశశ్చంద్రికలఁ

గాపాడుకొనవలసినదే. నా కష్టముగలిగినందులకు విచారింపనుగాని

భగవత్స్వరూపుఁడగు శ్రీరామచంద్రుని పాదపద్మసేవను విడువవలసి

వచ్చెనుగదా యని చింతించుచుంటిని. లక్ష్మణా! సమస్తాభీష్టప్రదం

బును, పాపవిమోచనంబున, నగు శ్రీరాముని గివ్వమంగళరూపంబు

ను నీ జన్మంబున మరల జూడుభాగ్యమిక నాకున్నదో లేదో!

లక్ష్మణ—(విచారముతో)

శా. మాణిక్యోజ్వల రత్నసంకలిత హ • ర్మ్యంబందు దాసీజనుల్

పాణివృంద్యముబట్టుచు మిగుల నే • వల్ చేయగానొప్పుచు

సంపూర్ణోత్తర రామాయణము.

బ్రాహ్మణాంఘ్రిసరోజచింతనమునా • భాగ్యంబునం బాల్చునో
యేణోచన! నిన్నుజేర్చితిగదా • యీ ఘోరకాంతారము •
మాతా! ఇట్టి దారుణకార్య మాచరించిన నాకేమిదుర్గతి కలుగునో
గదా! నిండు చూలాలవైవ నిన్నీ యరణ్యంబున విడిచి నే నెల్లపోవ
గలను?

సీత—లక్ష్మణా! నీవు విచారించకుము. శ్రీరామచంద్రుని యాజ్ఞ
యనుల్లంఘనీయము. ఇంక నీ వరుగుము. నాగతి యెట్లుగా
నన్నుదో యట్లగును.

లక్ష్మణ—(విచారించును)

మ. ధరణీసాధుడు రామమూర్తినిను • కాం • తారంబునకొడించి, స
త్వరగా రమ్మనిచెప్పె; నిన్విడిచిపో • పంజాలకున్నాడ నీ
కరుణకొజుచి, సహించి యెట్లగుదు • గట్ట! యికేమందు, నే
తెదు పూహింతువా నెల్పుమిక్కనను నా • స్వీరత్నమా! జాన!;
(సీతపాదములపైబడి) జననీ! నాకు దండకారణ్యంబున మాయాకు
రంగమునుబట్టి తెచ్చుట కరుగ మారీచుండు మనలవంచించ హా లక్ష్మి
ణా! సీతా! యని యటన నీవు భీతినంది రామునివార్తి నారకిరప్పని
నాకుఁ దెలుప, నేను నిరాశరించి, నీవెన్నియో కఠినభాషణంబుల నాడిన
గాని కదలని నేను నేడు ఘోరారణ్యమున విడిచి పోవలసి వచ్చి
వది. హా! సీతా! లోకమాతా! నీకింకెవ్వరు దిక్కు?

సీత—సౌమిత్రి! నీవు వగవలదు. నీయగ్రజని యాజ్ఞాప్రకార మాచ
రించితివి. ఇంక నీవు పురంబునకు మరలుము. శ్రీరామచరణ
సాన్నిధ్యమును విడిచిన నేను జీవించునని తలంచితివా! అదిగో!
ఎదుట గంగయున్నదికదా!

లక్ష్మణ—జననీ! నీ వాశ్రయములుచూడ నాకు దుఃఖము పొంగి పోరలు

ద్వితీయః శ్లోకము.

తే, గీ. పాణినాథుః డీరీతి నిన్ . బాసె ననుచు
దలంచి దుఃఖంబు నందుచు . దనువుగంగ
కర్పణము సేయవలదు మా . యమ్మ! నీవు
భూగణహత్య దోషంబును . బాండగలవు!

సీత—లక్ష్మణా! నన్నీ బావకుండ గూడఁ జేసితివే! కానిమ్ము
నీవింక నరుగుము. ఆర్తతాగ్ర పరాయణుండును, దివ్యమం
గళ విగ్రహుండును, నగు నాప్రాణేశ్వరుని పాదపద్మములకు
భక్తపూర్వకముగఁ బ్రణమిల్లితి ననుచు. ఎన్నడును దన నామ
స్మరణము విడువనని చెప్పినని చెప్పుము. అత్తలకు నమ
స్కారములనుము. భరతశత్రుఘ్నులను, మణిదండ్రీను దీవిం
చినని తెలుపుము.

తే, గీ. ఉర్విస్థి నేను శేవించి . యన్న నిన్ను
గాంచుభాగ్యంబు నాకును . గలుగునయ్య
కానిచో నిన్ తుదిచూపు . గాఁ దలంచి
పోయి రమ్మిక లక్ష్మణా! . పురమునకును.

లక్ష్మణ—(వచ్చుచు) తల్లీ! నిన్ను విడనాడక తప్పదయ్యె. ఇంక నా
కన్నజ్జి నిమ్ము

మ. జననీ ! రామపదారివిందముల న . శ్రాంతంబు సేవించు, ని
వనిలో వీడుచుఁ బోవుచుంటి నిక నిన్ . దాక్షిణ్య మేపారగా
గని, యెల్లప్పుడుగాచుచుండదరుగా. కన్ సూర్యుడుఁ జంద్రుడున్
వనాతోడ౧వశంకరప్రేముఖ దే . వశేశీయన్ మానులున్

(ఇవతలకు వచ్చి)

భ. జనకవృషాలమాళినుత , . నద్గుణపేటి, సుశీల, సాధ్వీ, రా
మునినతి, యట్టి సీత నిటు . భారీవనంబుల యందు డించి యా
జనపతి యాజ్ఞిప్రస; గడు . సాహసలీలను బోవుచుంటి నో

సంపూర్ణోత్తర రామాయణము.

యనిమిషులార! యీ మౌనిక • సంచితసత్కృపమీరు బ్రోవరే-
[అనుబంధము 9] (నిష్క్రమించును.)

సీత—(తనలో) సామితి! యరిగినాడు. ఈ ఘోరారణ్యమున నాకె
వ్యరుదిక్కు? నేనిప్పుడెచ్చటికిబోవుదును? (ఆలోచించి) పుట్టిగ
టికరుగుదువా! భగ్తచేవిడువబడి యెచ్చటికేరిత బోవుదును?
ఓ వనమృగంబుణారా! నన్ను జంపివేయుడు! ఓ దివిప్ర
వంతీ! నన్ను నీలో జేర్చుకొనుము. (రామునిఁడలంచి) హా!
రామచంద్రా! సుగుణసాంద్రా! నీ చరణదాస్యమువిడిచి నే
వింకఁ బుడిమిపై జీవింపజాల. ఈ గంగలోఁబడి ప్రాణ బల
విడిచెద. ఎన్నిజన్మములెన్ని నను నీవే నాకు నాధుడవగుదువు
గాక. (గంగను సమీపించి) తల్లీ! భాగీరథీ! నాకు ముఠ
దయచేయుము, (ఇంచుక యారకుండి) లక్క! లక్క! న
కునన్ను బాని నలగనియు, నట్లు చేసితివేని భూణహత్యా
దోషమునకు బాల్పడుదువనియుఁ జెప్పినాడు లక్ష్మణ! నన్ను
మరణమందకుండఁ గూడ జీసితివే!

[వాల్మీకి—ప్రవేశము.]

వాల్మీ—(ప్రవేశించి-సీతనజూచి-తనలో) ఎవ్వరికాంత! సట్టడవియం
దొంటిగ నుండి విలపించుచున్నది. (ఆలోచించి) సరే! తెలిసి
నది ఈమెను సమీపించి సంతాపము బోగొట్టెన గాక.
(సమీపించును.)

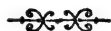
సీత—(వాల్మీకినిజూచి) మహాత్మా! నా వందనములందుకొనుము.
నీ వెవ్వరనో నాకు తెలియదు. దిక్కుండియు లేనిదాననై
యీ యరణ్యమునఁ జిక్కిన నన్ను రక్షింపుము.

వాల్మీ—సాధ్వీమణి! నేను వాల్మీకిని. నీయదంతం బంతయు నేను
దివ్యదృష్టినిఁ గనుగొంటిని. నీవు జనకపుత్రీవి. శ్రీరామభార్య

వు. జనాపవాదకు భీతిల్లి రాముడు నిన్నిట్లు చేసినాడు. నీవు
చింతింపవలదు. నీ పురుషుడు తనయులుదగ్గవ మందుదురు. నీవు
నా యాశ్రమమునకురమ్ము. మునికన్యలు నీకు వలసిన పరిచ
ర్యలజేయుదురు. శ్రీరామునకు నీయందు దయవచ్చువరకును
నా యాశ్రమంబున నందుము. నీకు జనకుడెట్టివాడో యట్టి
నానిగ నన్న భావింపము. రమ్ము.

సత—మునీంద్రోత్తమా! నీ యపారప్రేమకు సంతసించితిని. ఇక
నాకు దిక్కు నీవే!

వాల్మీ—అమ్మా! రమ్ము. (నిష్క్రమింతురు)

౨౦౫ ము.

[వృక్షముక్రింద రథసమేతుడై సుమంతుని పువ్వువేళము.]

సుమం—(తనలో) లక్ష్మణుండింకను రాకయున్నవాడేమి! ఆ గర్భ
శ్రమంతురాలగు జనకపత్రికెట్టి యిడుమలు సంపాదించి
నవి! ఆ సాక్ష్యమగు గుణంబులులెఱింగియుండియు జనాపవా
దకు భయం ది యామెను విడిచిన శ్రీరాముడింకెట్లుండునో
కదా! (ఎదుటజూచి) అమగో! లక్ష్మణుండు నీతను విడిచి
వచ్చుచున్నాడు.

[లక్ష్మణుడు—పువ్వువేళము]

[అనుబంధము 10]

లక్ష్మణుడు—(విచారిముతో)

ఉ. ఎంతటి పాపకర్ముడనో • యెంతటికూర్మిడనో విదేహభూ
కాంతతనూజ! నీత, ద్రిజ • గన్నత సద్గుణశీల నట్లు చు
ర్ధాంతవనాళి వీడితిని • రాముని యాజ్ఞనుబూని యింక నా
కాంత దురంతచింతబడి • కాయము బాయునో యేమిసేయునో?

అక్కటా ! ఇంక నా జగన్మాతయగు సీతకు దిక్కవ్యయ !

సుమం—(లక్ష్మణునిచూచి) లక్ష్మణా ! పూతచరిత్రయగు సీతను నా
గ్రాంబున విడచి వచ్చితివా ?

లక్ష్మణ—సుమంత్రా ! యీ కశినాత్మడా కార్యమును జేసియే వచ్చి
నాడు.

సీ. కడుభక్తబరిచారి • కళ గోల్వభాసి

యమివవనాని నె • ట్లుండగలదొ

మందిరా రామసీ • మణి జరింపవెఱుచు,

యింతి కొండలనెట్లు • లెక్కగలదొ

నవరసాన్నబుస • వివిలియుండిన లేమి,

పవళలగాలుల నెట్లు • దినగగలదొ

నిరితింబు పతిసేవ • నెగడుచుండెనునాధ్వీ

మొంటిగా నడివి నె • ట్లుండగలదొ

తే. గీ. ఎండవాసన నేమియో • యెఱుంగనట్టి

యమిత సుకుమార యెట్లు వ • ర్నాశముల

కోర్వగలదొ ; యక్కటకటా ! • యుర్విపుత్రి

కెట్టి యిక్కట్లు బ్రాప్తించె • నేమిసేతు.

సుమం—సామిత్రి ! ఏలచింతించెదవు ? దీనివలనఁ బ్రయోజనమేమి

యన్నది ? రామాక్ష నెఱవేర్చితివి. శ్రీరాముడు నీ రాక్ష

వేదియందును, రథంబకుము. పోవుదము.

లక్ష్మణ—సుమంత్రా !

తే. గీ. వచ్చునప్పుడు సీతతో • వచ్చియుంటి

శూన్యరథముతోఁ బురమిట్లు • చొచ్చువాడ

నచటి పారెల్ల సీత యే • దంచు నడుగ

జెప్ప వోరాడునే ! యిట్లు • చేసితమిచు.

(ఇంచుక యూరకుండి) ఏమీ! నీత నట్లరణ్యంబులవిడిచినను పురంబు నకు రావలయునా? (కోపముచెచ్చుకొని యస్త్రముసంధించి)

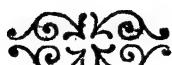
మః బిలుక! మత్కూరమండితా తీతధనుః పృథ్విముక్తా నా రాచవంశుల వందండుఁజరింపజేసితిఁజగః యోధంబు గావించు, భూతలపునీం గొనివచ్చిరాముఁడని, కాంః తారత్నముగ గొమ్మున ములచారిత్రియటంచు చెల్పుగను దోఁడ సర్వలోకేశులుకా.

నే నట్లాసర్పిరినేని లోకపాలకులు భయంబంది నీతను దోహ్కొని వచ్చి శ్రీరాముని సన్నిధిఁబెట్టి యామె పాధ్వియని తెలిపి యాతడా మెననుగ్రహించునట్లు చేయుదురు.

సుమం—(లక్ష్మణుని బట్టుకొని) లక్ష్మణ! శాంతింపుము. ఇట్లాసర్పిరి నేని సకలలోకములును నా కులపాలకుండును. ఇదియుం గాక యొక పరమరహస్యమున్నది. మున్ను దేవదానవయుద్ధమున దానవులు శ్రీహరికి భయమంది భృగుమునిభార్య శరణుఁబొందిరి. అప్పుడు శ్రీహరి యమరులకు రక్షించుటకు దనచక్రముచే భృగువత్నిందునిమెను. అందులకు భృగుమునీం దుండలిని “భూమిస్తు మానవజన్మమెత్తి యాత్మపత్నీవిరహార్థి సందుదువుగాక” యని హరికి శాపమిచ్చెను. రాముఁడే శ్రీహరి. నీతయేలక్ష్మి. ఇయ్యది నీవు గుప్తముగా నుంచుము. రమ్ము. రథంబెక్కుము. పురమునకు బోవుదము.

లక్ష్మణ—(రథమెక్కును. ఇరువురును నిష్క్రమింతురు.)

ఇది ద్వితీయాంకము.

సంపూర్ణోత్తర రామాయణము.

. తృతీయాంతము.

రంగము:—అయోధ్యయందలి సాధము.

[ప్రవేశము—విచారముతో శ్రీరాముడు]

శ్రీరా—(తనలో) ఆహా! నా హృదయమును వనజధవుడు కణిన శిలతో నిర్మించెనుకాబోలు! కాకున్నచో నెవడో పామరు డాడిన పలుకులువిని పూతచరిత్రయగు దానకిని సరణ్యము లకుఁబంపుదునా? డయ్యది జనకుఁడెఱిగి యెంతచింపించునో కదా! అక్కటా! నిరంతరమును నాసేవదప్ప సన్యమిటుంగని పాధ్వీ సర్వసంపదలను, భోగంబులను విడనాడి పితృవాక్పరి పాలనార్థమై నే సరణ్యముల కరుగునవ్వుడు నా వియోగంబు ను సహింపబాలక నానెంట ఘోరాటవుల కరుడెంచి నాసుఖ ములు తన సుఖములుగను, నాకష్టములు తన కష్టములుగను భావించి నన్ను సేవించిన సాధుచరిత్ర, దండకారణ్యంబున మా యా కురంగమైన మారీచుడు మమ్ము వందింప, “హా లక్ష్మణా! సీతా!” యని కేకవేయ, నా కేమి యాపదసంభ విందినదోయని భయంబంది, పర్వతాలయందుఁ దానొంటిగ

నందవలసివచ్చునని ధైయసను దలంపక నన్నరయుటకు సామగ్రిని బంపించిన బే. అట్టి సీతకు నే నెట్టి యిడుమలఁ గల్పించితిని ? (సీతను స్మరించి) హా! సీతా!

సీ. పావనచరిత్రనై . భాసిల్లి తని పల్క,
 ధర నయోనిజ నై . తనరినాపు
 ఘనరాజముపియైన . జనకభూపాలుని
 ముచ్చలపుట్టినై . బాలించినాపు
 తరణివంశమణిగూ . దశరథక్షితిపాలు
 పెక్కోడలవోచు . వెలసినాపు
 నైత్యవంశాటనీ . గావానలుండనై
 మొప్పు నా భార్యనై . యెప్పినాపు

తే. గీ. పరమసుగుణంబులందున . దరశుత్రీ
 చెప్పి భావని మరొక్క . జెప్పవలయు
 నంచు సన్నిహిత్రుని మెప్పు . నంది నాకు
 పంతనంబును గూర్చితి . కాంత! నీవు.

శుభ ! జనక రాజతనయా !

చ. జనకుని సత్యశాసనము • సమ్మతిబాలన సేయవెంచి, య
వ్వనముల వాసమున్ సలిపి • వచ్చితి చింతవయిన్ సుఖంబులన్.
గతుచు జనంబుమెచ్చగను • క్షౌర్యతల మేలుచు నిన్ను గూడియం
దునని తలంపగా నకట • తోయజనంభవుఁ డిష్టివ్రాసెగా.

అడవులయందోబడిన కష్టంబులన్నియుఁ దీరిపోయినవనియు, నొక
సుఖంబుగా నుండుననియుఁ దలంచితిని; కాని యిట్లు లోకావహద
మువచ్చుననియు, నేను నన్న బరిశ్రేణింతుననియుఁ గలవైన దలంప
లేదు. హా జానీ! నిరింతరమదీయ చరణధ్యానానక చిత్తా!

సీ. నీ నిమిత్తమేకదా • నీకంకుని విల్లు
 పృథ్వీకులీక్షింప • విలచినాడ
 నీ కొఱకేగదా • నిర్జరారాతియా
 మారీమదృటిని, దు • న్నాడినాడ
 నీ కోసమేకదా • నిజశౌర్యమున వాలి
 గూలనేసి యిసజ • నేలినాడ
 నీ కతంబునడదా! • లోకకంటకుడైన
 దశకంధరునిగూల్చి • తనరినాడ

శే. గీ. ఇట్టి కార్యంబులనెఱేసి • చిట్టచివర
 నకటకట! లోకనిండకు • నాత్మయందు
 భీతినొందుచు నిక సుఖం • విపినములను
 విడిచి రాజెప్పితిగదా • విమృష్యా!

సంపూర్ణ గర్భవతివగు నిన్నరణ్యముల బాలుచేసితినిగదా! గర్భవతి
 వైశిష్ట్యము, సుతోదయభాగ్యము నాకుఁ గలుగుననియు సంతసించి
 తిని నా కోరికలు నొంతెమ్మకోరికలయ్యెనుగదా హా! తరుణి!

చ. వనములలోన నిన్వృతచి • వచ్చెడివేళ సుమిత్రీపట్టి భా
 జనములు పల్కుతూటలకు • స్వాంతమునందుఁగలంగి యిట్టు
 ననువిడనాడె రాముడని • నీకునుదెల్పిన యంతశే మనం
 బున ననుగూర్చి యేకరణి • బొందితివోడ! యాగ్రహంబున
 నా ప్రాణేశ్వరుండింతటి శక్తిచిత్తుడాయని యెల్లుకలందితివో కదా
 ప్రాణేశ్వరీ! నీ గుణంబులునాకుదెలిసియున్నదియు నిన్ను విడిచితిని.
 నావంటి నిర్భాగ్యునకు భార్యవై యుండుటచేతనే నీకట్టి కష్టములు
 సంపాదించినవి. నీ జనకుని యింట నేమిఘంటులఁ బొందియుంటి
 వోకాని, నన్ను వివాహమాడినదిమొదలు నీకు గష్టములే ఘటించినవి

తృ తీ యాం క ము.

హా! విదేహరాజతనయా! నీకు సంప్రాప్తించలేకపోయి యీ దుర్గతికి నే నేమనిపగతును?

చ. మనుకులపావనుడు, గడు • నూన్యచరితుడు రాఘవేశ్వరుం
డని ముదమంది నిక బరిణి • యంబును జేసెనుగాని యిట్లు లే.
వనములయందు పంథతము • వాసము సల్పగజేయుమంచు నీ
జనకుడెటుంగడయ్యెగడ • పారసపత్ర విశాలలోచనా!

హా! రమణేశ్వరోమణ! నిన్ను వనంబులపాలుజేసి యిప్పుడు చింత నందుచుంటి. నిన్ను నేనుమరల గాంచగల్గుదునా? అట్టి భాగ్యము పొకబునా? (ఇంచుక యూరకుండ్లి) అక్కటా! ఆ కాంతా! మరణ్యములయందు జన్మించునోకదా!

చ. అనఘుడు లక్ష్మణుడు జన • కాధిపువుత్తిని వీడినంత, నే
మనుచుడెరించెనోమునుల • యాశ్రమభూములనుండబోయెనో
కనులను నశ్రుబిందువులు • గార్చుచు, వాధుడయిట్లు చేసెగా
యని మదిగుంది దేహమన • నాపనువీచుచు నీశ్వనోకదా.

హా! సీతా! నీవులేని యీ మందిరము కళాహీనమైయున్నది.

[లక్ష్మణుడు—పరీవేశము.]

లక్ష్మణ—తనలో విచారముతో సుమంతుని గృహమునకుఁ
నేనిట్లు వచ్చితిని. అక్కటా! నేనెంత పాపకర్మమిది!

సీ. వనజాక్షివిడనాడి • వచ్చినావాయని

యదుగు మాయన్న కే • మనెడువాడ

ధన్యచారిత్ర సీ • శమ్మ యేమయ్యరా

యనెడి కానల్య కే • మనెడువాడ

మాడేవి జానకీ • మగువ యేదను సీత

చెలిక తెలకు నెట్లు • చెప్పవాడ

అక్కయ్యయేదంచు • నడిగెడి యూహా
దిసతులకేమంచు • దెలుపురాడ

గీ. మహిత సాకేతవగర సా • మూర్త్యుక్తి
సీత నెవ్వటదించి వ • చ్చితి వటంచు
నమగు పౌరులకేమని • నుడువురాడ
నక్కటా! తోచడమ్యను • నాత్మతోన.

(శ్రీరామునిజూచి) ఇమిగో! రామచంద్రుడంటిగి నిచ్చట నీకంఠూర్తి
కాజోలు : చాచించుచు నున్నవాడు. సీతను సరణ్యులులందు విడిచి
వచ్చిననుమాట నిష్పక్షితనికే చెప్పవలయుచుగదా. అక్కటా! ఎట్లు
చెప్పమను? (సమీపించి) అగ్రిజా! లక్ష్మణుడిదే సమన్వరించు
చున్నాడు.

శ్రీరా—(లక్ష్మణునిజూచి) తమ్ముడా! లక్ష్మణా! నా సర్వసాఖ్యము
లకును నాలవాలము, నా సంతోషమునకు మూలకారణము,
నా సుఖదుఃఖములకుఁ దోడునీడ, నద్గణములయందు నానీలోక
మునకుఁ దలకట్టు, సకలసంపదలను బరిత్యజించినావెంట సర
ణ్యముల కరుదెంచి నన్ను సేవించిన పాప్తీమణి, పరమపావన
చరిత్రయని యగ్ని దేవునిచే మెప్పుండిన సుగుణవహుటి, అట్టి
సీత సరణ్యభూముయందు విడనాడివచ్చినా?

లక్ష్మ—అగ్రిజా! కణినదిత్తుడనై నేనట్టికార్యమును జేసియేవచ్చినాను.

శ్రీరా—తమ్ముడా! అకారణనిందను బాటించి యా పరమపత్నివరా
మణిని సరణ్యమునకుఁ బంపితినిగదా! నేనిట్టిమహార్యమున
రిండితినని యక్కాంత వన్నెంతగా దూరుచున్నదో! ఎంతగా
విలపించుచున్నదో! ఆ యింతిలేని నా కే పొగిగులేల! నా
మిత్రి! ఈ దస్యంబున నింకనేను సీతనుజూడనుగదా! (నీరవుద్ద
శించి) హా! నీరా!

మ కలికీ! కన్నులపండువై లలితమై • కల్యాణ సంధామమై
లలితానంద విశేషదాయకమునై • లక్ష్మీవిలాసంబునై
బలుచందంబుల సమ్మదావహించి నై • భాస్వి నీదివ్య మం
గళమాసంబికఁ జూడఁ గాగలుగు భా • గ్యంబున్న దే భార్యుఁ.

లక్ష్మి—[అనుబంధము 11] అగ్రజా! నీనామెరుగూర్చి యిట్లు చింతిం
పదగదు. నీకు దెలియని సరమధర్మము లేదుఁగలవు? మాన
వునకు సుఖదుఃఖములు. సహజములు నీవు నామాన్యమాన
పుడవుగావు. పరమాత్ముండవు జగమునందెల్లెడ వెలింగియుం
డు. నియందు నిశ్చలభక్తిఁబూని నేమియ మహాత్ములే వుత్త
మిత్రకళత్రాసులై మోహమును విడచి విరక్తులై యుండఁ
గా, నీవు చింతించుట ధర్మమగునా? నీ పీఠి నద్దేవికై బా
గఁగొనియున్నచో, రాముడు భార్యను బాసి ధరాపరిపాలన
ము మఱచియందెసని జనులు పలికెదరు.

[భరత శత్రుఘ్నులు—ప్రవేశము.]

భర—[శత్రుఘ్నునిజూచి] తమ్ముడా! అరిణ్యమున సీతను విడిచి లక్ష్మి
ణుడు వచ్చినాడు. మనము శ్రీరాముని నర్చితమురమ్ము.
(రాముని సమీపింతురు)

శ్రీరా—తమ్మలారా! రుదు. అటఁ గూర్చుండుడు.

[భరత శత్రుఘ్ను లాసీనులగుదురు.]

శ్రీరా—తమ్మలారా!

ఉ. పామరుడాడు వాక్యముల • బాటియొనర్చి సుశీలయైన యా
భూమిజఁ గాననంబునకు • బోనగఁజేసితి, నామెలేని నా
కీ మహియేల! భోగము ల • నేటికి? నందడలేల? యింక ను
ద్దామరనాలి కేగెదను • దాననవృత్తిని సందరింపగఁ.

భర—అగ్రీ! గతించినదానికి నీ విట్లు విచారించుట తగదు. నీకే
యరణ్యముల కేగినచో మేముమాత్రము సగరంబున నుం
దుమా! నీవు సామాన్యమర్త్యునిలాగున సంతాపమందెకవేల?

తే. గీ పుకమిగవలసరుడవే • భూభరంబు
వాప నన తారమునుదార్చి • నట్టి యింది
రాధపుండ్రు నీవు శ్రీ • రామచంద్ర
చింతనొందెద వేటికి • స్వాంతమందు

నీకను విడిచితివని యేల ఫలితపించెదవు? నీవామను బాధలేదు. ఆమె
నిన్ను బాధలేదు. నీకుందామెయున్నది. ఆమెతోందు నీవుంటివి.

నీరా—(నీకందలచుచు) ఈ! నీతా! ని న్నెట్టికడగండ్లపాలుర కేసి
తిని నేనట్లు కణితిత్తుడవగుదునని నీ పెన్నయను దలంపకైతివి
కదా! అయ్యా! ఘోరావరణమే నీకు బురమయ్యెనా? కను
సామాగంట కావ్యరక్షివ రావలయే నీకు బూతుల పాస్ప
య్యెనా? అతిశీతిగొల్పు భద్రసింహవాన్యమి భల్లూకాది
ఘోరమృగారావములే నీకు వీణారవమయ్యెనా? కందమూల
ఫలంబులే నీకు గదుపారభక్షించు నవరసభోజ్యములయ్యెనా?

భర—అన్నయ్యా! పెట్టివానివలె నీవు చింతించిన, మే మేమని నుడు
వగలము?

చ. గతజలనీతుబంధము • తైలుక నీగతి గుండకుండ, నీ
క్షితిహయమేధయాగము • తేనుము దేవతల్లిమెచ్చ; నీ
జుతిగల తాపమంతయును • మోమును; సర్వశుభంబులొమహో
న్నతయశము లభించు సర • వాధులయందున రాఘవాగ్రీణి!

గీరా—తమ్ముడా! అశ్వమేధయాగ మనుమాటఁ బక్కగజ్ఞప్తికిఁజె
చ్చితివి. రావణుని వధించిన బ్రహ్మహత్యాపాతక విచారణ
ర్థమై యా యాగమును జేయవలయునను తలంపిదివలెకే యు

న్నది. (శత్రుఁఘ్నునిజూచి) తమ్ముడా! శత్రుఁఘ్నా! నీవని
వసివమునీందునిఁ బోడ్కొనిరమ్ము.

శత్రుఁ—(నిష్క్రమించును.)

శ్రీరా—తమ్ములారా! అశ్వమేధయాగంబునుగూర్చినతలంపు మంచి
దే కాని యయ్యది నేను చేయుట కర్హుండ నగుదునో కానో
తెలియదయ్యె.

భర—(ఎదుటజూచి) అగ్రజా! మనగురువగు పసిష్ఠుడరుడెంచుచున్నాడు.
(శత్రుఁఘ్నుఁడు వసిష్ఠుఁడు ప్రవేశము.)

శ్రీరా—(వసిష్ఠునిజూచి) గురువర్యా! ఇటుఁ గూర్చుండుము.

పా—(అసీనుడై) రామచంద్రా! నన్నరావించుటకు గారణంఁజెఱిం
గింతువే?

శ్రీరా—మహాత్మా! మహాతపోధనుండగు నీవు గురుండనై యుండుట
చేతనే మాయిత్యకు వంశంబుం త పావనత వహించినది.
(ఇంచుకయూరకుండ్లి) మునీంద్రా! రావణుని వధించినందుల
కు సంభవించు బ్రహ్మహత్యా పాతకనివారణార్థమై యశ్వమే
ధయాగము నేయఁడలంచితిని. ఇందులకు నీయభిప్రాయమేమి?

పా—రామా! ఇత్థుఁకు వంశపావనుండవగు నీ వాయాగమునుచేర్చు
క చేయవలసినదే. దానిం జేయుటకు నీవెంతయుఁదగినవాడవు.

శ్రీరా—మహానుభావా! అపల్నకుడు యాగమాచరించుట కర్హుండ
గునా?

పా—నేనాసంగతియే చెప్పఁబోవుచున్నాను. అన్ని హోత్రాదికార్య
ములకు సతులే మూలము. హేమముతో నీతావ్రతిరూపంబు
ను గల్పించి శ్రతువు జేయవచ్చును. ధర్మశాస్త్ర మిట్లు చెప్పు
చున్నది. నీవాసంతయు సందియంబును బొందవలదు.

శ్రీరా—అన్నిటిని గురుండ వగు నీవే యున్నావు.

[తెరిలో]

హా! కుమారా! నీకింతలోనే నూరేండ్లు నిండెనా?

శ్రీరా—అక్కణా! ద్వారము ముందెవ్వరో రోదనము సేయుచున్నాడు. అరసిరమ్ము.

అక్క—(నిమ్మ)మించి వెంటనే పిలిపించు.)

[వృద్ధబ్రాహ్మణుఁ డొకఁడు మృత్యువైద్యుఁడైన తనకుమారుని కడ
బరములో నేర్చుచుఁ బ్రవేశించును.]

బ్రాహ్మ—(మృతశరీరమును శ్రీరామునిముందుఁ బడవైచి)

కుమారా! మమ్మిక్రీతి విడనాకిపోవుట నీకుధర్మమా? మావలన నేమి దోషము కలదు. నాపంటి నిర్భాగ్యునకు నీవు దక్కుదువా? అనేకుల వేల్పులను గొల్చి నిన్ను గంటిని. వంశము నిల్వెనుగదాయని తలంచితినిగాని, యకాలమృత్యువు నిన్ను మ్రింగునని తెలంపవైతినిగదా! నీమీదనే ప్రాణముల నిల్పకొని యున్న మీయమ్మ కేమి దిక్కుఁ జూపితివి? ఇంక మాకు దిక్కివ్వకు?

శా. మంచల్లాడఁగ, రావికేకు గిరిలక్ • జోద్యంబుగా, ఘల్లు ఘల్లండుఁ మ్రోయఁగ గలెందియలు, నా • ప్లోదంబు గల్పించు చంచద్బాల మనోహరాశృతిని నే • చండంబునక విడి, జివించక శక్తుడి నాదునయ్య తనయా • పృథ్వి ననుక బాసికే. అక్కటా! పుత్రునినకుఁ దొడియా దహనాది కృత్యముల పలువచులును. (ఇంచుకయూరకుండి); శ్రీరామచంద్రుడు ధర్మసంఘడనియు, నారాయణునకు నముండనియు వినియుంటిని. నేడు నీమృతివలన నయ్యది మృవయ్యని తెలిసినది. వర్ణాశ్రమ ధర్మరక్షణము వేదములయందుఁ జెప్పబడిన రీతిని రాజేంద్రుడొసర్పడని యాతఁ డాదోషము నందును ఆ రాజదోషమున

భూజనులకిట్టి యకారణమృత్యువు మొరలగు బాధలు సంభవించును.

శ్రీరా—(భూసురుని వాక్యములు విని యతనిని విలోకించి) భూసురోత్తమా! ఈబాలుని మృతశరీరమును నిచ్చటకు దెచ్చి విలపించెద వేల? ఎంత విలపించినను మరణించినవారు మరల వత్తురా? జననమరణములు ప్రతివారికి నున్నవేకదా!

బ్రాహ్మ—రామా! విష్ణ్వంశాసంభూతుడగు శ్రీరామచంద్రుడు రాజ్యమేలుచుండగా, భూసుర బాలకుండకారణముగ మృతి చెందెను నవవాద నీవు భరించి యుచురలను, దమ్ములను, నిరంతరమును సేవింప నాచంద్రాదర్శముగ సౌఖ్యశ్రీల నందుచు వెలంగుము. ఇత్సేవకువంశజుల పరిపాలనమున నిట్టి యకాలమృత్యు వెప్పుడును నెఱుంగము. అయ్యది యిప్పుడు నీవరిపాలనమున వాటిల్లెను. బాలున కగ్నిసంస్కారము జేయుచు నాకుచితముగాదు. కావున నేనును నాభార్యయుఁ గూడ శరీరములద్యజించెదము. ఈ మూడు హత్యల ఫలంబును నీవు గాంచి నుభంపుము.

శ్రీరా—బ్రాహ్మణోత్తమా! ఇంచుక యూరడిల్లుము. (వసిష్ఠునిజూచి) మునీంద్రా! ఏమి యీ ఘోరము ఈ బ్రాహ్మణోత్తముడు నన్ను నిందించుచున్నాడే. నేనేమిచేయుదును?

వసి—రామచంద్రా! నానాటికి ధర్మము తగ్గుచున్నది. యుగయుగమున గలుగు చున్న మార్పులన్నియు నిప్పుడు నీకుఁ జెప్పుచున్నచోఁ గాలవిలంబన మగును. ఇప్పుడు నేను తపోదృష్టినిఁ జూచితిని ఇచ్చటకు సమీపారణ్యమునందే. యొక శూద్రుడు పరమనిష్ఠుఁబూని ఘోరతపము జేయుచున్నాడు. కావున నీవు కాలవిలంబము సేయక యీ శూద్రుని వధించి యీ బ్రా

హృదకుమారుని బ్రదికింపుము రామా! రాజధర్మము వచిం
చితినిగాని నీకుదెలియని ధర్మము లేమున్నవి!

తే. గీ, “రామ”యని చిత్తమున నొక • మారు నిన్ను
సంస్మరించిన బాపముగ్గ • నమసిపోవు
నట్టిచో నీకు స్వల్ప కా • ర్యంబుగాదె
బాలకుని నీని బ్రదికించి • వరలుమన్న.

శ్రీరా—(బ్రాహ్మణుని జూచి)

తే. గీ, బ్రాహ్మణోత్తమ! సంతాప • ధరమువిడుపు
నీకుమారుని బ్రదికించి • నెగడువాడె
బ్రదుక జేయకయున్న నా • పృథివ వినుము
నేను విడిచెద దేహంబు • నిశ్చయముగ.

(లక్ష్మణునిజూచి) లక్ష్మణా! నీ వా ధరామరునకు ధర్మముఁజెప్పిచి
తత్తనయుని శరీరము సుగంధద్రవ్యమున సురక్షితముగ జేసియుంచుము.
భూసురకుమార ప్రాణసంరక్షణార్థమై యాద్రీతాపనవశో వ్యోమభా
ము వహించి నేనగి వచ్చెదగాక.

లక్ష్మ—చిత్తము

శ్రీరా—(నిష్క్రమించును.)

లక్ష్మ—(భూసురునిజూచి) భూసురోత్తమా! శోకముమఱచి యాక
శేబరంబు నిటా దోడ్కొనిరమ్ము. శ్రీరామాజ్ఞ ననుసరించి సు
గంధద్రవ్యమున రమ్యతము జేయవలయును.

(బ్రాహ్మణుడు బాలుని కశేబరము గొనిపోవును. అందఱు
నిష్క్రమింతురు.)

రంగము—అరణ్యము శంబుకుండు తపము సేయుచుండును.

[ప్రవేశము-శ్రీరాముడు]

శ్రీరా—(తపము సేయుచున్న శంబుకునిని జూచి) అహ! ఈతఁడెవ్వఁడో
కదా! యథోముఖుడై తపము సేయుచున్నాడు. ఈతనితపము
చుహుద్భుతము గలిగించుచున్నది. ఎవ్వరో యారయవలయు
ను (శంబుకుని సమీపించి)

ను. అనఘ! యెవ్వడ వెట్టికార్యమునకై • యత్యంతనిష్ఠ • మనం
మున నీరీతిని యివ్వని దపం • బున్ సల్పుచున్నావు నా
కును విన్పింపుము సంతసంబుదచు నీ • కోర్కె మహాశ్చర్యమై
దనకై నీహు మిట్టిభంగి ధరణి • గావింపచే నెవ్వరు.

తేను వివరణపుతుండ శ్రీరాముడను.

రంగము—(నన్నులచేటిచి) అర్కకులవాఁరాశిచంద్రా! రామచంద్రా!
భవకీయదివ్య మంగివిగ్రహ సందర్శనమున నేను ధన్యుడ
నైతిని. నముదగ్గిబంధన సమయమున నిన్ను సేవించుచు వెంట
సరుదించిన కవులనిన్న నెక్కుడు ప్రేమతో నుతుతను లాలించి
నావు. ఇరమనిష్ఠాగిరిష్ఠుడై తపంబొనర్చిన మునీంద్రులతో
సమానముడేసి పక్షినాథుండగు జిగాయునకు మోక్షంబొనం
గినావు. రావణునిభానంతరమున నయోధ్యకు మరలివచ్చుచు,
ధర్మతునికన్నను ముందుగాఁ గిరాతనాథుండగు గుహుని
క్షేమ మరయ హనుమంతుని బంపినావు. భరద్వాజ మునీం
దుగ్రిండును, శ శియిచ్చిన వంశులు నొక్కరీతిగ భావించినావు.
నీవు సాక్షాత్సమానాయకుండవుగాని సామాన్య మానవుఁ
డవునావు. సాధారణము కాపుట కిట్టిత్వోకు వంశంబున నవత
రించినావు. బ్రహ్మరుద్రేంద్రాది దేవతలు తావకాంశంబులు.
(ఇంచుక యుగంకుంజి) దేవా! నాసంగతి సరయవలంచి నీవు

దుగ, వనసత్యమేల పలికెదను? నేను హృద్యుడను శంబు
కుండనువాడ. బాండితోడ న్నవ్వమున కరుగఁదలంచి, యిట్టి
ఘోరతపము చేయుచున్నాడ.

శ్రీరా—(తనలో) బ్రాహ్మణకుమారుని యశాఘృత్యపున కీకూ
దుని ఘోరమైన తపమేకదా! తారణము. అక్కటా! ఇప్పు
దు నాకేమిచేయుటకును దోచకున్నది.

తే. ౧. సరసునిష్ఠను బూని యి . వృనమునందు
ముక్తిబడయంగఁ గోరి య . మోఘమైన
తపము గావించు వీనిని . దయనునీడి
చంపఁ జేతులాడునె నాకు . నాహసమున.

(అలోచించి) ఏమైనను? భూమర కుమారుని ప్రాణరక్షణార్థమై
వీనిని వధింప వలయును. వీని వధివలన నాకు బాపము సంభవిం
కుండుగాక, (యొరసుండి ఖడ్గముదీసి శంబుకుని శిరము ఖండించును.)

[ఆ క స ము న]

రామచంద్రా! మేము దేవతలము. నీవు రాజధర్మమును గాపాడుచు ని
నందుల కంటియు సంపదించితివి. నీకృపాణముచే నీసిన యీ
హృద్యుడు దేహముతోడనే దివిదిరుగును. ఇంకనీకుఁ గానల
సిన నరంబొండు గోరుము.

శ్రీరా—(అకసమునంకజూచి) ఓహో! దేవతలునాకుఁ బ్రసన్ను
లైరి. (ప్రీతాశముగా మింటనున్న దేవతలజూచి) బృందారకు
లారా! మీరు నాయెడలఁజూపిం కరుణకు సంపదించితిని.
మృతుండైన భూమర కుమారుని బ్రతికింపుడు.

[ఆ క స ము న]

శండుకఁడప్పుడు నీచేఁ దెగనో యీ ముగముననే యీ బ్రా
హ్మణబాలుడు సజీవుడై నాడు.

శ్రీరా—(తనలో) అహ! ఇప్పుడు నాకెంతయు సంతసము గలిగినది. శూద్రుని యభీష్టమా దీనినది. బ్రాహ్మణాత్మజుడా జీవించి నాడు. (ఇంచుక యూరకుండి) ఇంక నేసిక్కడఁ దడయనేల? పురమన కేగెదగాక. (నిష్క్రమించును.)

రంగము:—అయోధ్య—సభామండపము.

(ప్ర)నేళము:—శ్రీరానులక్ష్మణ భరతశత్రుఘ్నులు, వసిష్ఠుడు.)

శ్రీరా—(వసిష్ఠునిజూచి) మునీంద్రా! యాగము జేయించుభరమంత యు నీవైచున్నది.

వసి—రామచంద్రా! నీవానంతయు నందియ మందవలెదు. సాక్షాద్విష్ణుడనగు నీహసర్వు క్రతువున కేవిధముగ భంగము కలుగదు. బంధువులను మిత్రులను నా నా దేశాభీతులను రావించి కృత్రుడీతఁ బూనుము. యజ్ఞప్రారంభమునకు ముందు యజ్ఞ బిరుదు పెట్టముగట్టి యశ్వమును భూచక్రమెల్లఁ జరించిరా విడు నవలయును. అశ్వుది యెవ్వచేతనైనను బట్టుడెనేని కృత్రువు నకు భంగ మొదవును.

శ్రీరా—మునీంద్రా! కృత్రువాఁడెవ్వఁ డి శత్రుఘ్నుండరుగును. బంధు జనులను బలచుటకు భరతుండేగును. జనక మహారాజును దోడి చెచ్చుటకు సామితినిఁ బంపెదను, (లక్ష్మణునిజూచి) లక్ష్మణా! సుగ్రీవ వాసుమదాది వానరులను, విభీషణుని సత్వ రముగ రావించుము. (శత్రుఘ్నునిజూచి) తమ్ముడా! శత్రు ఘ్నా! ముఖాశ్వము వెంట నీవరుగుము. ఎవ్వరైనఁ బరాక్రమ మునఁ జృఢించి యశ్వమును. బంధించిరేని దశకంఠవధచే గలిగిన పాతకము బోగొట్టుకొనఁదలంచి యామఖ మొనర్పఁ బడుచున్నది గాని, నరపాలురయందు గొప్పవాడనిని ఖ్యాతి

సందుటకుఁ జేయబడుటలేదని చెప్పెను. నీవలుకుల కశ్యపమును
బంధించినవారు వివేక, యశ్వయును వదలనిచో వానిపై నీవర్ప
మంతయుఁ జూపక యేవోవిధమున భయపెట్టుము (భరతునిఁ
జూచి) భరతా! మనబంధువులను, నకలన్యచాలురను, యా
ముజాడరమ్మని వినయ పూర్వకముగ బలికి తోడితెచ్చు (ల
క్ష్మణునిఁజూచి) సామిశ్రీ! జనక మహారాజుం దోడితెచ్చుటకు
నీవే తగినవాడవు. నీ వామహాత్మునితో నా పలుకులుగా నిల్లు
చెప్పెను.

శా. కూతురగానకు బరిహాడనిమహా • స్తోత్రంబునొక్కంతమున్
జేతంబునున బూసకుండ గరుణా • సింధుడవై యజ్ఞమున్
దీర్తిఁజూడగఁ నేనుజూచి యశమున్ • జేకూర్చుమా నాకు, నా
చేతంబునున విన్నుఁ దండ్రివలె నీ • శ్రింకున్ గదా భూవరా.

జే. గీ. పృథ్విపుత్రీక యుండిన • బిలువకుండ
వచ్చియుందువు నీవె భూ • చాలచంద్రీ!
యామెలేనపునచ్చి నీ • యలఘు కరుణ
జూపవలె నావయినఁ బరి • శుద్ధమతిని.

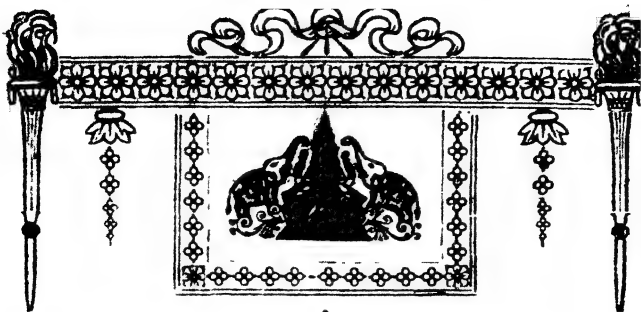
లక్ష్మణ—అన్నయ్యా! ఆట్లనేచెప్పెదను.

శ్రీరా—మనీంద్రా! మన మరుగుదము.

(అందఱు విష్ణుమింతురు.)

ఇది తృతీయాంకము.

శ్రీ

సంపూర్ణోత్తర రామాయణము.

చతుర్థాంకము.

—అంశము—

రంగము:—వార్యకాశీమహావనము.

[అవధును, గాలవుడును మునిబాలుడును ప్రవేశించుచున్నారు]

అవు—మిత్రమా! గాలవా! ఈదనంబువస్తున్న విశేషమేమియో
కంటివా?

సీ. పగయంతి దిగనాడి • నరకురంగములకు

బాలిచ్చుచుండెడి • వ్యాఘ్ర సమితి

ధీనియంతయు లేక • వీరితో వారులతో

గలిసి చరించెడి • గజచయంబు

సరమిహ్నుముతోడ • బావుగు పిల్లితో

గలిసియుండిన మూష • కప్పకరము

నరకురంగములకు యింతి • సామంతుల ముందు

బరుగెత్తుచుండెడి • పక్షికులము

తే. గీ. గలిగి, చూచువారిలకు నెంతో • కనులపండు

• వై ననరుచున్న యీమహా • వనముగాంచి

నావ ? యిట్లుండెగారణం • బరసినావ ?

మనగురుండగు వార్హికి • మహిమనుస్థు!!

గాల—మనగురుండు సామాన్యమహిమ గలవాడుకాదు. ఎంతటి పృథ్వీ భవము గలిగినవాడు కాకపోయినచో, బ్రహ్మ యీశనివేల రామాయణ మహాకావ్యము చించుటకు నియోగించడు?

లవు—మిత్రీమా! రామాయణమనిన జ్ఞాపకమువచ్చినది. మనగురుండు వరుణ లోకమువకుఁ బోవును “నేను మరలివచ్చుచున్నటికి రామాయణములోని నెనుకటి శ్లోకములన్నియు జదివెయిండు” మని చెప్పినాడు. నీవానంగతియే మిఁజదివోయినాను. ఇదిగో! గ్రంథము దగ్గఱనేయున్నది ఒక్కసారి చూచుకొందును శ్లో. మానిపాద పరిష్కార్య మగమత్సాశ్వతీస్సమా! యత్యోగ్య బధునా శేకమవధీః కామ మోహితయః.

(అని చదవచున్నాడు.)

[తెరలో ధ్వని]

గాల—లవా! ఏదియో పక్షధ్వని విసవచ్చుచున్నది.

లవు—(ఎదుటఁజూచి) అటఁజూచుము. ఎవ్వరినో యవ్వ మీదాఁగి బరుగెత్తుకొని వచ్చుచున్నది. దానిపాదసంఘర్షణధ్వనికి భూమి యడరుచున్నది. అదిగో! అయ్యది సుసలను సమీపించుచున్నది. దాని లలాటంబున నేదియో కట్టబడియున్నది. పోయి చూచెదఁగాక. (నిష్క్రమింపి వెంటనే గుఱ్ఱముతో ప్రవేశించి) గాలవా! చూచితివా! నీని లలాటంబున నెట్టి చిగుడఁబట్టంబు కట్టబడియున్నదో?

తే నీ. సవనహతు బుద్ధి మనుషంశః , జలధిశిశియు
ఏరుండున్నవైన రాముచే , విడువఁబడియె
శూరులెవరైన నున్నచో , సాంపుమీర
దీనిఁ బట్టంగవచ్చును , తెగువబూని.

అని వోయిబడియున్నది.

గాల—లవకుమారా! ఈ హయముతో మనకేమి పనియున్నది?

ఇయ్యది యే మహారాజచేతనో విడువబడిన కౌతువాని.

లవ—సఖుడా! అట్లుగాదు. శూరులెవరై న నున్న బట్టుకని బిరుద

పట్టమున వ్రాయబడి యున్నది. నేను శూరుండనగుటచే దీనిని

బంధించెను. ఎవరట్లమునచ్చేదలో చూచెదగాక!

గాల—లవా! మునికుమారులమగు మనకుఁ బొరుషముతో నేమి

పనియున్నది? దీనిని నీవు బంధించితివేని మనకు మువ్వ

వాటిల్లును. ఈ యశ్వమొంటిగా నిట్లు వచ్చినవని తలం

కుము. దీనివెనుక ననేకమంది వీరులుండురు.

లవ—డిండిన నుండురుగాక! వారు నన్నేమిసేయఁగలరు? శూరు

లున్న బట్టవచ్చునని బిరుదపట్టంబున లిఖింపబడియేయున్నది

కదా. నేను వీరుండను నను బంధించెదను.

గాల—మిత్రమా! దీనివలనఁ గలహము సంప్రాప్తించును. మనము

కలహమున కర్థులముగాము. సన్నివసంధ్యా హామ జపితవం

బులే మనకు ధర్మము.

లవ—సఖుడా నీవు భయపడకుము. (గుట్టమును దవ యుత్తయ

ముతో నొక వృక్షమునకుఁ గట్టచున్నాను)

గాల—లవా! ఏమి నీ సాహసము!

[అనుబంధము. 13.]

నీవు బాలఁడవు. ఈ వాయము నిట్లు బంధించియించితివేని వెనుక

నుండి వీరులువచ్చి నిన్ను జట్టముట్టెదరు. అప్పుడు నీ వేమిసేయు

దువు.

లవ—ఇదియో! నీకుగలిగిన భయము. ఈ యశ్వహయమును విడచి

వదలు కొనల్వానుకుడఁట అమె వీరమాతయఁట, కానిమ్ము

మాతల్లిమాత్రీము మేల వీరమాత కాదో నేనల వీరుడఁ
గానో చూచెద !

చ. నవనవాయంబుఁబట్టితిని • సాహసకౌర్యములుంటచేతనే
శివుడరుదెంచిన్ భయము • కెందను నమ్మిది; వామలూరునం
భవుఁడిడినట్టి విద్యలన్ • భావముఁ జూపఁగవచ్చు; వీరులన్
బవరమునందు చాకి నుర • వర్ణముమెచ్చఁగఁ జోరునల్పెడన్
గాల—మిత్రీమా ! నామాటవినివా ? ఇట్టి సాహసకార్యము నలఁజేయ
నిచ్చితివని మీయమ్మ నాపై నాగ్రహించును.
లవు—గాలవా ! ఈ విషయమున నీకు తెలియదు. (ఎదుటఁజూచి)
అదిగో ! ఏవ్వరో వచ్చుచున్నారు.

[జయవల్మీ—ప్రవేశించును.]

జయ—(లవుఁజూచి తనలో) ఏమిదీ ! ఈ బాలకుండవఁడోకదా
యశ్వమును బంధించినాఁడు. వేషమునుజూడఁగా మునికుమారునివలెను,
ముఖముఁగమునుజూడ క్షత్రియు బాలకునివలెను
దోచుచున్నాఁడు. (ప్రకాశముగా లవునిజూచి)

జే. నీ. ముందువెనుకలఁజూడక • మందగిని

గ్రీకు తురంగమా నటికఁ • గట్టినావు ?

బ్రాహ్మణుండవు గావున • భావమందు

కడమదయ్యెఁ గనుక నీవి • విడుపుమింక.

లవు—ఏమేమీ ! బ్రాహ్మణుడను గావున నీకు నాపైఁ గినుక జూడ
మలేదా ! ఏమి కరుగార్చివ్యాధయము ! ఈమాటలతో నేమి
చనియన్నది. ఈయశ్వమును నేను బంధించితిని. నీచేత నయ్యె
నేని విడిపించుకొనము.

జయ—బాలకా ! నీసాహసముజూడ నాకు నవ్వువచ్చుచున్నది. నా
లగ్నచాపల్యంబున నెఱుంగక కట్టితిని. ఇంకదీనివిడిచి పుచ్చుము.

లవు—విడువవలయునను తలంపున్నచో బంధించుట యేల తటస్థించును? శూరులున్నచో బట్టుడని దీనిముఖంబునఁ గట్టబడిన పుడవట్టంబు గాంచి నేట్లు బంధించితిని.

జయ—మునిబాలుండవగు నీకీటి సాహస మెట్లువడెను?

ము. మునిబాలుండవు నీకు నేమి తెలియును? భూప్రకాపుండు రామునియభిజ్ఞము దీని బట్టకరమే. ముక్కంటికే సాహసంబున బంధించుట కెంత నాడ వపురా. భూమినుకుం దీటి చే నను గావించుట యెందునైన గలదే. ధాతృతలంబండురా.

లవు—బ్రాహ్మణులంత పరాక్రమహీనులనియో నీయభిప్రాయము? మ. ధరలో నిర్వదియొక్క మారులు నకు. స్వతంత్ర కాంతారము బరిఛేదించిన బామదగ్గి ననవో. బాహుబలప్రాధిమ్యం నరియెవ్వరతనికే జయించగను నే. హృదీకుచేగల్గె నిల్వర నీహృతీత వాడుభూనుకుతము. బాహుర వీక్షింపుమా [వింట నాచి సాంచుచున్నాడు.]

జయ—(తనలో) ఏమి! యీ బాలునిదైర్యము! ఈతడు సామాన్య మునిబాలునినలె లేడు. కాకున్నచో నీతడేమి! యజ్ఞాశ్వములు బంధించుటేమి! (ప్రకాశముగా) మునికుమారా! నీ వాక్యములు నీ వయసునకు వింటియన్నవి. బరశురామునిగూర్చి యభిశముగాఁ బలికితివి.

తే. గీ. పరశురాముని నని భంగ. పటచిట్టి
వీరుడైన శ్రీరామ పు. ధివతి విడిచి
పట్టి ఘనమఖవాజయై. యలరు నిద్రి
దీని బంధింప నీకీటి. తెగువ తగునె?

చాలు. చాలు. (గుఱ్ఱమును కట్టిన వృక్షమును సమీపించుచున్నప్పుడు)
లవు—(అడ్డముబోయి) సాహసించకుము.

తే. గీ. శౌర్యముండుట చేతనఁ , నాహసించి
బట్టివాడను నీ కృతు , వాని నిపుడు
వీరు లెవరైన నేరెంచి , సూర రణము
నలిపి కీర్తిని దోడ్కొని , చనగవలయు.

అంతయేగాని, బుద్ధివంతు యీ హయమును నేను మాటలతో విడుచు
వాడనుగాను.

జయ—చిలుకవాడవగు నీ వాక్యములు నాకు సవ్యుబుట్టించుచున్నవి.
ఇంక నీప్రగల్భవాక్యములాపి గుట్టిమును విడుపుము.

లవు—నాకు మాటలతోఁ బనిలేదు.

ఉ. చిచ్చటకన్నునందెఱచి చేత , విశ్రులముతాల్ని మధురే
వచ్చునుగాక యిమ్మొడకు; , స్వంతమునఁ భయమందకుండు న
... స్వచ్ఛటలూత్రుసంతతిల , సంగరభూమిని కమ్మువాడ; నీ
... నచ్చనిమాటలేటికి ర , గంబునకుఁ దిరుక క్తిగల్గినఁ.

జయ—నిపు నాతో రణముజేయఁదలంచితివా? గుట్టిమును విడువవా?

లవు—విడువను. ముమ్మాటికిని విడువను.

జయ—బాగుండవగు నీతోఁ బోరుటకు నాకుఁ జేతులెట్లాము?
నాచేత నొప్పించఁబడితివేని నీ తనిదంకులు నీకై యెంతగుం
డుదురో?

లవు—ఈ వెట్టిమాటల విడుపుము. చేతనైనచోఁ గయ్యమునకు రమ్ము
లేదేని తొలగిపొమ్ము.

జయ—(తనలో) ఈ బాలుఁడెవరోగాని హయమును మాటలతో విడు
చునట్లులేదు. ఒక్క శరమును బ్రయోగించి భయపెట్టిచూచెద
గాక! (ప్రకాశముగా) అట్లనా! కానిమ్ము. హయమును గొని
పోవుటకు నీవు మార్గమియికపోయినచో నాశరక్షితును మ్మా
మునిప్పింపక యుండునా? (శరవీర్యోగము నేయును)

లవు—(శరమఃఖండించి) ఇదిగో! నాశరమును గాచుకొనుము.

(ప్రయోగించుచున్నాడు)

శయ—(తనలో) ఈ బాలుని శరసంధాననైపుణ్య మెంతయు వచ్చు
లంబుగలిగించుచున్నది. అది యేమికారణమిగాని బాలు
డైన వీనిలో సమరము నేయుటకే నాకు ధయముగలుగుచున్నది.

[శత్రుఘ్నుడు—ప్రవేశించుచున్నాడు] [అనబంధము. 13]

శత్రు—(తనలో) ఈ బాలుడెవరో హయమును బంధించుటయేగాక,
జయరక్తతో నిర్భయముగా మాటలాడుచున్నాడు. (ఎదుట
చూచి) మాటలే కాదు శరమధరించి నిలిచినాడు. అహ! వీని
ఈ కుమారుని యాకారము!

మ. మొగమా! పూర్ణశతాంకకోటులయడెప్పుడొగన్నులా! మెంచగా
నగు బద్ధంబుల గుంతలంబులు నె • స్నో వచ్చు నీలయుల;
నగపాపాహుల తిరుజాడ భరిరా • తుండాలకుండంబులే
యగు; నీబాలకుడెవ్వరొకడ! యనూ • నాశ్వర్యమయ్యో; ఇది
ఈతని ముఖవికాసము నన్ను సంపూరితగ నాకర్షించి. యొకవిధమగు
ప్రేమను జనింపజేయుచున్నది. పంకరించెదగాక. (లవ్రసనమీసించి)
చ. ఎవడవునీవు యజ్ఞహయ • మేటికి గట్టితివయ్య; రామభూ
ధవమణి నీవి పీడనని • రిద్దఱునీమది దోచలేదె, మా
నవనముభాడరమ్యుక • బ్రీత విహుత్న చిరత్న చేలమ్మల్
ధవనమునిండ నీకొనగి • భవ్యమగు భుజింపవేసెద
కుమారా! పాకేతపురీశుండగు శ్రీరామచంద్రునిచే నీకృతుతురంగము
విమవలబడినది. నీవి నెవ్వరును బంధించరాదు. మునిబాలుడవగు నీ
విది యెఱుంగక పట్టితివి. ఇంక విడిచుచుము. వీరవీరీయాహ్లామై
కార్యము బ్రాహ్మణ వడువగు నీవు చేసినవలకు నవ్వ వచ్చు
చున్నది.

విద్యార్థి తర రామాయణము

—నీమణులక్షణముదూడగా నీ నాక రాకేండుగదనని తోడు చున్నది. అయిననీమి! ఈ హాయమునకు లలాటంబునఁ గట్టఁ బడియున్న బిరుదపట్టముజూచి నేడు దీనింబట్టిరిని. నేడు బ్రాహ్మణుడనైననీమి! ముదికుమారుడనైననీమి! కాకాంబల శార్థవిక్రీకుంబులు ప్రభాసము.

శత్రు—వత్సా! నీదిన్నతనపుమాటలను విడుపుము. ఈహాయముతో నీకేయియు లనిలేదు. నా మెట సాకేతపురమునకు రమ్ము. శ్రీరామచంద్ర వృషాలసార్యభాము. డశ్యమేధ యాగమును కేముడున్నాడు. నీ యుచ్చైచ్యునట్లు భుజింపకేసినను. వలసిన రక్షాంబరముల విప్పించెద. ఇరియేగాక, నీకు వశ్యమేకాన లసియున్నచో వేటొకదాని నిచ్చెద. దీని విడుపుము.

లవు—ఇవి యన్నియు మాకేల! రాజపుగావున విట్టి దానముల కేయిగలవు.

తే. స్త్రీ. ఆహవంబును గోరియే • హాయము నిట్లు
సాహసంబునఁ బట్టిరి • క్షానలేంద్రీ!
భవుడు వచ్చిన మదిలోన • భయమునంద
మాటలేటికి వేగమే • మరలు పురికి.

శత్రు—

ఉ. బాలుడవీపు క్షిరియుల • భంగులెఱుంగ భవంగవంగ రా
భీరురమైన మాయెడల • భీరినొకింతయుఁ బూసకుండనే
యాలముగోరుదుంటిని హ • యంబునుబట్టి, త్రినేత్రుడైనను
జాలునె మమ్ముగెల్వఁగఱు • సాహసమూసకుఁ దాపనాత్మకా.
మ. వరమూనికృతములో, మహాభయములో • వక్త్రంబులో మూడలో
కరులో గాంధవమో తురంగతరియో • గాకున్న వింకెద్దియో

చ తు థ్తాం క ము .

ధరణీదేవకుమారి! యిచ్చిదను మో • దలకారం నైకొందు, నీ
తురగంబున్ విడనాడుమయ్య, యిక్కడ దోడ్చితేరుడున్ మాపురిన్.
కుమారా! మందిరంబులుగాని, భూషణంబులుగాని గోరుకొనుము.

లప్త—

సీ. కంద దుంపల మెక్కు • త్పాదేవు లగుమాకు
సవరస పాయసా • స్నంబదేల,
నారలంగట్టియిం • పారం దిరుగు మాకు
మణిమయ భూషణం • బరములేల,
న నములం దిరుగుచు • వరలుచుండెడి మాకు
స్థిరముగానుండు మరి • దిరములేల,
ఘనతపోవృత్తినీ • గాఢిలు చుండెడి మాకు
జనులుండు సగర వా • సంబదేల,
తే.ఃగీ. ఎంత! దూరంబునైన నొ • క్కింత కృమము
నందక నడువ గలమాకు • హయములేల
స్వందసములేల మదసామ • జంబులేల
పంతమే మాకు ముఖ్యమై • పరగు భూప!

నేను బంధించిన యీహయంబును నివ్వడు కదా నీవెంటఁ బురంబు
నకువచ్చితినేని, యచ్చటి వారెల్ల నన్నజూచి నవ్వరా! మన మిరువు
రమును సంగ్రామకేళిలోఁ జేలివచ్చిమృత వలయునేని బురంబునకుఁ
జొరవచ్చును.

ఉ. కీరండు గాడు, మాని, వన్నఁ దేశనివాసి; తహారణంబులోఁ
జోరంగలేడు వీడనుచు • బుద్ధి విచారణనేయవద్దు, నీ
పొరుషముక బరాక్రమము • భండసపాండితి నేడుచూపు, నే
వీరుడ నంచుకొనెప్పుచును • విలుకరంబునబట్టి నిల్చితిన్.

పంగరరంగంబునఁ బ్రసన్నునను బ్రీతికననుగీతఁ యోలభించును, జయము

నకుఁగాని నపజయంబునకుఁగాని నేను వెనుదీయఁవాడను గాను.
 వాల్మీకి మహామునీంక) కృపాసమాసాదితాశ్రు విద్యాధురంధరుఁడ
 నగు నేను నీనకాక చతుర్దశభవనంబు లెత్తివచ్చితిను భయంబందను.
 శత్రు—మునికుమారకా! నీవు నానూటలు పెడచెవిం బట్టి రణమే
 ప్రభావమని చెప్పుచున్నావు. యుద్ధమనఁగా నేమిగాఁ దలం
 చితివి?

నీ. ఘోరక స్వందన • కుంభంబులుగాని;
 ననులయందు కురంగ • పరిక్తిగాదు
 అగ్ని జమ్మిడి మహా • దిశ్రుసమితిగాని
 పూజార్చనమైనట్టి • పూలుగావు
 ఘనరక్త స్త్రీ సంత • కాక కాయముగాని
 పాలుపార ఫలియింప • భూతిగాదు
 వీరాధి వీరుల • విక్రమార్కభిగాని,
 కోర్కెనించెడి వేద • ఘోషగాదు

తే. నీ. వలనానోడఁ గలహింప • సెతుకయ్య
 తోడిబాలురఁ నూడుచు • నాదకొంగ
 బొమ్మల సంతోష మంద మీ • యన్ను మదిని
 బాలకా! కయ్యమేటికి • వలదు వలదు.

నీ. మున్దయ్యె నీనగు • మోము పీక్షింపంగ,
 వర శరాసన మెట్లు • బట్టువాడ
 కరుణ గలెను నీదు • కాయంబు దిలకింప
 సంగరం జేరితి • జయపువాడ
 ననురాగ మొదటె నీ • యతి మృదోక్తులఁబాడ
 వాడి బాణము లెట్లు • బరపువాడ

నానందమాయ బా • ల్యంపు చేష్టలఁ జూడ

సూరత విన్నెట్లు • సూర్యువాడ

తే. గీ. ఏడ నీవేడ సమరం బ • దేడ; శరణు

బొందు మీరిక నిజ బోధి మా • పురమునకును

దోహ్మనుచు బోవువాడ సరి • తోష మెనగ

నచట గలయట్టివింతల • నరయవచ్చు.

లవు—రాజా! పొరుషుల సమైన వాక్యముల నేల నలికెదవు?

శ. పోరుటమాని వాణఁగొని • పొమ్మని చెప్పును, తల్లిఁ జూడఁగ

శరణు బోవునూ యనుచు • నీ శరణులును బొంద; వస్తువు

గోరను; నోడిబాలకులఁ • సూడరు నాటల నేయునేటిక

నాచుపసాహసంబు తెడఁ • బాయవు నామది నెన్ని చెప్పినా.

శతు—అట్లనా! నాశకముల వేడిమి నీకు దగిలికొని తెలియద

[అ మ బంధము 14]

లవు—[అనుబంధము. 15] ఇదిగో! నేను సంసిద్ధుడనై యున్నా

దను. నేను విడిచెడి యీశరము నామహిమ నీకుఁ జూపున

గాక! (శరమును విడుచును.)

శతు—(శరమును ఖండించి, తనలో) ఓహో! ఏమిది! ఈతడ

సమానాస్త్రు విద్యాధురంధరునివలె నున్నాడు. ఈతనియెడల

నేను నిర్లక్ష్యముగా నుండరాదు. (ప్రీతాశముగా) ఇదిగో!

ఈశరమును గాచుకొమ్ము. (శరము ప్రయోగించును.)

లవు—హా! (మూర్ఛిల్లును.)

శతు—అహా! ఈమునికుమారుడు నాబాగవ్రోహమున మూర్ఛి

ల్లినాడు. అయ్యో! మునిబాలకా! నీ మంత్రచెప్పినను వి

వైతివి.

చ. కలకలలాడు నీవగుమొ • గంబును, గన్నుల యండచండముగ
లలిత వయోవిలాసమును • లతణముల్ ఘన దేహకాంతులుగ
దలచి త్వడీయమాత యటుఁ • దద్దయు జంతను బొందునోకదా
యిలవయి నిన్నుఁ గూల్చితి ని • కేమి యొనర్తును దాపసాత్మజా
కారణమేమో నేనూహింపఁ జాలను గాని యీ కుమారునియెడల
నాకుఁ బుత్రవాత్సల్య మొదవినది. ఇప్పుడు నే నేమనుకొన్న నేమి
లాభము? (పడియాన్న లవునిఁ జూచి) ఈతఁడు మూర్ఖుడందు
మునింగినాఁడు. కానిమ్మ. నేను వీనిని శ్రీరాముని సన్నిధికే జేర్చెదఁ.
(లవుని రథముపైఁ జెట్టుకొని హయముతో నిష్క్రమించును.)

గాలవుడ—(ప్రవేశించి) అయ్యో! అయ్యో! ఆరాజేంద్రుని మా
లవుని మూర్ఖపుచ్చి రథముపైఁ జెట్టుకొని హేవుచున్నాఁడు.
మాగురుండిగు వాల్మీకిగూడ యాశ్చర్యమంబున లేడే. సత్వర
ముగి నేనెరిగి యీవాతక నీ తామహదేని క్షేపించెనగాక!
(నిష్క్రమించును.)

—అంతః—

రంగము:—వాల్మీకిశాశ్రమము.

[మూర్ఖులొ నున్న సీతయు—గాలవుడ ప్రవేశము.]

గాల—అక్కటా! ఈ నా లవకుమారుని సంగతిఁ దెలిసినంతనే యీ
సాధ్వీ మూర్ఖునందినది.

[అనుబంధము. 16]

సీత—(మూర్ఖునింజేలేడి) హా! లవకుమారా! సంపూర్ణ పూర్ణిమా
చంద్రిమఁ డలమునుఁ ధిక్కరించు నీముఖమును దిలకించినంతనే
యెన్నఁదైన ముద్దుపెట్టుకొందురే. అట్టిచో నీపైక తినశరంబులఁ
బ్రయోగించుట కాభూపాలుని చిత్త మెట్లు సమ్యగిందినది? వ
త్సా! బాటండవగు నీ వారాజేంద్రుని నేల యెదిరించితివి!

చ. ననుగన తంకి! నీమొగము • నాకును జూపిలివేని పాపమా
నని తలపోసి; శౌర్యమున • యజ్ఞహయంబును బట్టి, వీరుడొ
జనపతిచేతఁగూలితి నె • సాహస మిట్టులు నేయవచ్చునే
ననముల నుండువారలకుఁ • జారుషమేటికె బుత్తొరత్నమా.

విధివశంబున భర్తచే విడువఁబడి యరణ్యముల పాలయినను, మీయి
రువురకుమాటలను జూచుకొనుచు నాదుఃఖమును గొంత మింగియుం
టిని. నాయనా! నీవు నేడ్చిట్లయితివి. నే నేమి నేయుదును? నాకు బ్రా
ధ్యపోవుటకు నీవాడుచుండు నీముద్దుమాటల నెట్లు మఱతును? అను
దినంబును నరణ్యమున కరిగి నాకొఱకు శ్రమపడి ధలంబులును, పు
ష్పంబులును గొనితెచ్చి యిచ్చు నీప్రేమ నిష్కడేమి చేసితివి? ఒక్క
నిమిషమేని యెడఁబాసి యెఱుంగని నీయన్నను వికుమటకు నీచిత్త
మెట్లు సమర్పించినది?

సీ. నినుబాసి నేనెట్లు • నిలువనోపుచునయ్య
కానెంబలయందు • గన్నకొడుక!
మిముజూచియేకదా • మింగియుంటిని చిత్తే
మందున దుఃఖంబు • నాత్మకాన!
యన్నయ్య యేతెంచి • యనఁగు దమ్మునిఁబాపు
మంచు నడిగిన నే • మందు బుత్తొ!
వనమందు జరియించు • వాడవు నీవేల
హయము బంధించినా • వయ్య తనయ!

తే. గీ. బట్టిరివిగాక నిన్న భూ • పాలవరుడు
విడువు మనిచెప్పి నంతనె • విమవకుండ
సాహసించితి నేటికె • శౌర్యమునవి
లలితకండర్ప శృంగార • లవకుమార.

తండ్రీ! బాల్యవయస్కుండవగు నీతో ఘోరసమరము నేయ సాహ
సింపిం యానాకేందు! డెవజోకదా!

నీ. జనక భూపాలుహ • స్తముల బెరిగినదాన

నయ్య నిట్టడవుల • నడలవలసె

దశరథమేదిసి • ధవు పెద్దకోడల

నయ్య నిట్టి వగవు • నండ వలసె

రవివంశమణియైన • రామునినతి నయ్య

ఘోరసంకటములఁ • గుంప వలసె

పుణ్యచారితులౌ • ముగురు మఱదులకు

వదిని నయ్యను నిట్లు • వగవ వలసె

తే. గీ. లక్కటా! పూర్వజన్మంబు • నందు నెట్టి

పాప మాచరించితిని యీ • భవము నందు

నిన్ను బ్రాయంగఁగంటిని • కన్నకొకుక!

యేమిచేయుదు నింక నా • కేమి తెరువు?

హా! లవకుమారా! మూర్ఖమునింగిన నిన్నుఁడన రథముపైఁ బెట్టా
కొనిపోయి యాభూపాలుఁడేమిచేసెనోకదా! తండ్రీ! నీ విట్లయితివని
వినిన నాశరీరమునుండి యింకను బ్రాణములు పోవక యున్నవి.

గాల—సాధ్యమే! ఊరదిల్లుము. కుశకుమారుం డరుడెంచి కర్తవ్య
మును విచారింప గలడు.

నీత—రావనకుమారా! ఇంక నేమి కర్తవ్యము;

తే. గీ. బాలుఁడంచునునైన భా • వమునఁదలవుఁ

బూసక, నుకుమారు, నుతుని • మూర్ఖుబుచ్చి

రథముపై నిదులొని యేగ • రాజవరుడు,

చిన్నికొనురు నేనింక నీ • ధీంపఁగలనె!

(కుమారుని నుద్దేశించి) హా! వత్సా! నాయకలి దీర్ఘుట కరణ్యమున

చ తు థాం క ము.

కరిగి పరివర్త్యఫలంబుల నింకెవ్వరు తెచ్చి యిచ్చెదరు? నాకు దాహము న్నకై యనుదినంబును విమలభాగీరథీసరలంబు లెవ్వరు తెచ్చి యిచ్చెదరు? తల్లీ! నా విక్రమంబును జూడుమని చెప్పి యరణ్యంబున నున్న సింహవ్యాఘ్రాది నత్వంబుల బట్టి తెచ్చి యాశ్రమము ముందింకె వ్వరు గట్టు చుందురు!

ఉ. హా సుకుమార! హా మహా • గాకర! హాజితచంద్రబింబ! హా
మోసముజేసి యెచ్చటికి • బోయితివయ్య, వనాని లోపల
గాసి పడరిగ నేటికని • కాయము బాయడలంది యుద్ధముం
జేసి నృపాలులొడ, నటు • జక్కితివా! ననవిడి వందనా!

[కుశుడు—ప్రవేశము.]

కుశు—(తనలో) ఏమిటి! ఈయాశ్రమ మంతయు నేడు చిన్నబో
యి నట్లున్నది.

సీ. అనుదినంబును వేడ్క • మునిసుతుల జదివెడి

వేదపాఠములేల • వినగ నపు

ననజూచివంతనే • మునికన్య లందఱు

జేరు చుండుటకేమి • కారణంబా

భూరిమోదముఁ గూర్చు • ముద్దుతమ్ముడదేరి,

యాటలాదిక యుండ • నాశ్రమమున

ఏమ వచ్చినవాడి • నడిగి యెదురుగా వ

చ్చెడి తల్ల నన్నెల • తేరకుండ

తే. గీ. మునికుమారకు లెల్ల నా • మోముఁబూచి

శిరములెత్తక యుండిరి • చింత బడుచు

గారణం బదియేమియో • కానవలె

జేమియును దోచకున్నది • హృదయమందు.

నాచిత్తమంతయుఁ గలత నందుచున్నది. (ఇంచుక నడచి) ఇదుగో

సంపూర్ణోత్తర రామాయణము.

నాతల్లి యిచ్చట నున్నది. ఏమికారణమోగాని, యీమే మిగుల విచారమున మునిగి యుండినట్లు ననబడుచున్నది. సమీపించి కారణం బరచెదగాక. (సీతను సమీపించి) అమ్మా!

చ. కనులను నీకు కాలువలు • గట్టగ నెందుల కేడ్చెదమ్మ? నా
యరుజుడు గాన నా డెటకు • నాటలకేగెను బెష్టమమ్మ; యా
మునిసుతులెల్ల • న్నుగని • మోములు వంచినదేల; నామనం
బునఁ బరితాప భూష్యపరి • పూర్వతరంబగు భక్తి మ్రొక్కడఁ

సీత—(కుశునిజూచి) నాయనా! కుశా! వచ్చితివా? ఏమిచెప్పుదును.
సీతమ్ముడగు లవకుమారుడు గాలవునితో పసపాఠమున
కేగెనా నచ్చటి కొక యక్షహయము వచ్చినదట. గాలవుడు
నలవనుచున్నను లవుడు దానిని బంధించెనట. అరికట నన
రో యొక భూపాలుం డనుచెంచి లవుతోఁ గయ్యమొనరింప
వారిని మూర్ఖులుచ్చి తనరథమునఁ బెట్టుకొని పోవుచున్నా
డట. తండ్రి! ఇంక నే నెట్లు బ్రతుకుదునోయి

కుశు—(లవుని నడచేకొంచి) ఈ లవా. | అనుబంధము. 17 |

తే. శ్రీ. పూర్వచంద్రుని జోలు నీ • మోముజూచి

కరుణ పహియించు నెంతటి • కన్నులైన

నట్టిచో నిమ్మఁ గృపలేక • భూహవమున

భూమివాఘఁ జేరీతి నిక • మూర్ఖులుచ్చె?

తనలో నే నిప్పుడు తమ్మునిగూర్చి శుభిఁపరితాప మందినచో
నాతల్లి శుశీల శోకించును. వాల్మీకి మహర్షియొక్క పార్థివ్యుడగు నాతని
కొక్కిరింతయు హాని సంభవించియుండదు. ఇప్పుట్లున నేను మాతల్లిని
సూరడించి సత్వరముగా జోయి తమ్ముని తనరథమునఁ బెట్టుకొని
పోవుచున్న సృపాలుని గలిసికొని యాతని బంధముడచి తమ్ముని
జోడ్చొని వచ్చెదగాక! (ప్ర)కాశముగా) అమ్మా! నీవు శోకింపవలదు.

తే. గీ. నామఱుగ నంధదపక్కన్ | చింతనన్
తామ్రవిద్యాధురంధరున్ | దగ్గుచున్ వల్ల
లవుని నేవీనుడైనఁగూ | ల్పంగిఁగిరి
మూర్ఖులై ముందునయ్యది | పొంగి పొంగి
నీవు దుఖమున విడిచి శైర్యమున నుండువా.

(అనుబంధము. 10)

చ. అరదముమీద నాయనఁజు • నాపథి చోచ్చొని బోవుచున్నయో.
గరశీఘ్ర దాకి నాదుభుజ • దర్పమెల్లఁగిరి బోవు నేలపై
నొరగఁగఱేసి యాచుధము • నొప్పుగఁదమ్మలై దోడితెచ్చెదఁ
గురుతరధైర్యముం గినుచు • గుండక యుండుము మానసంబునన్.
సిత—నాయనా! కుశా! నాకు మఱియుఁజోమును దచ్చిపెట్టెదవా
నీవైన నుండుము. నీవేద! నరాజులగునీతో బోవుటకు! మీ
మ్మలను జూచుకొని నేనెట్టిలో కుఁఖమును మిగిలి యానా
నసంబులయగు రోషయాత్ర సలుగు చుంటివి.

కుశా—తిల్లీ! నీవు నాచివయమై పనికియిండు నుండవలదు.

చ. శరమును బూని హస్తమున • నాహసమీర్పడ్చి నిల్చియున్న, సల
గరమున నన్న దాకులకు • గాలునికైనను శక్తిగల్గునే
పురహరుఁ చేగుదెంచినను • బోర జయింతును భీమియల! న
త్వరగిమనంబునక లవురిం • దప్పక తెచ్చెద నాజ్ఞనీయుమా.

అమ్మా! పదునాలుగోశములును. నీకమైవచ్చినను రోగాంబునకునీకుమా
యడగు కుశుడు భీమిల్లువాడు గాదని యెఱుంగుము. (ఇంచుక
యూరకురికి) జననీ! ఆలస్య మొనరించుటకు నాచిత్త మును
మాత్రమును వస్తుతంత్రకయన్నది. వైరివిగెల్చి తమ్ముని దె
చ్చుటకుఁబోవు నాకు నీమహాదాశీర్వచనం బొసంగి పంపుము.

సంపూర్ణోద్ధార రామాయణము

నెత్—వత్సా! ఇశా! నీ దైర్యమేనిన్ని రక్షించుగాక! వాల్మీకియొసంగిన
 నీయశ్రువిద్యాప్రభావమున కెందును సాటిలేక యుండుగాక!

చ. జనపతి సత్య శాసనము • సమ్మతి బాలస నేయనెంచి, య
 వ్యసముల కేగువేళ రఘు • నన్యన కాతని మాతయిచ్చు దీ
 వనలె నదా నిన్ గనును • భివ్య సుఖంబులనిచ్చు హత్రీకా
 యనిమిషులెల్ల నీకు జయ • మల్బగతేతురు సంగరంబున.

నిను ద్రిమూర్తులును, సూర్యచంద్రాదులును, నప్తములును రక్షిం
 చెదరుగాక! మఱియు,

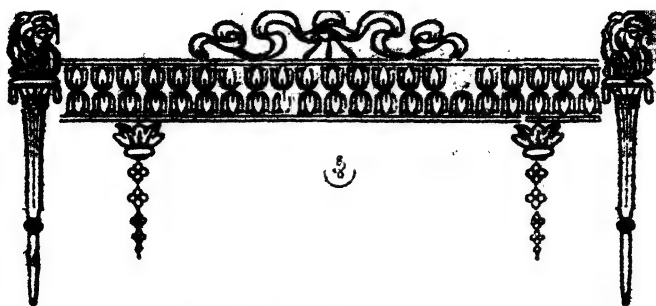
తే. గీ. అమృతము గొవి శెచ్చుటకునై • యరుగునట్టి
 గరుడునకుఁ బల్లి వినతి స • త్కరుణతోడ
 నిదిన మంగాశాశీస్సులే • కొడుక నిలచు
 గాత నీయందు, విజయంబు • గాంచి రమ్ము.

కతు—తల్ల! నమస్కారము. నీవు లోనికేగుము. (గాలవునిజూచి)
 గాలవా! ఆరాజేంద్రుడు తమ్ముని రథముఁ జెట్టుకొని
 పోయిన మార్గము జూపుదువుగాక! రమ్ము.

(ఆంజితును నిష్క్రమింతురు.)

ఇది చతుర్థాంకము.

సంపూర్ణోత్తర రామాయణము.

పంచమాంకము.

రంగము—వాల్మీకాకృమపాఠాంతభూమి.

[ప్రవేశము—ధన్వన్తరుడై కుశుడు.]

కవిరాజ విరాడితము.

నిలు నిలు మెచ్చటికేగడ విష్ణుడు • నేనిదె వచ్చితి, నీ
చలము బలంబును వేగమె చూపుము • సంగర రంగమునకొ
గలిత పరాకృమ శౌర్యము లుండెను • గా యని తమ్మునిమూ
ర్ఖులనొసరించెడవా! నిను నియ్యెడ • జంపకవీరుడునే!

[అను పద్యమును జదువుచు కుశుడు ప్రవేశించి తనలో]
అదిగో! ఆవచ్చు రథముపై నున్నవాడేకావోలు భూపాలుడు. (పరి
కించి) సందియ మేమున్నది! మూర్ఖునందిన తమ్ముడుగూడ నున్నా
డు. రానిమ్ము.

[రథముపై కరుణింపుడు—ప్రవేశము.]

కుశు—(కరుణింపునిజూచి)

మ. పసిబాలుండగు నాదుతమ్ముని ననికొ • బాహుబల ప్రాధిమ్య
వెన మూర్ఖుల్లగ జేసి యిట్లరుగుడే వీరాధివీరుండవే

యసహాయుండగు కుట్రవానివయి బా . హాదర్శమున్ బాపుడే
కుశుండో వచ్చితి నిన్ను గూల్చుటకునై ఘోషింపసీబాంధవుల.
రథం బాపుము. నిన్నింక నొక యడుగైన నవతలకుఁ జోసీయక నీన
ర్పమడఁచి నాతమ్ముని దోడ్కొని పోయెడఁగాక!

శత్రు—(తనలో) ఈతడెవడు? నాశరములచే మూర్ఛనొందిన యీ
మునిబాలుని వలెనే యన్నాడు. ఇంత పసితనమునందేవీరి
శౌచ్యసాహసయు లెట్లు గల్గినవోకదా!

ఉ. బాలుడు చూడ రామనరి . పాలునిధంగిని దోరుమండఁభూ
పాలసుతులొ కాడో, మురి . నర్ముల యాశ్రమ మంచునుంచునీ
బాలుని హాదమండగుచు . బాసిలెనంచు నలఁగుఁ గానిచో
నాలము నేయ నావయికి . నర్ముతశౌర్యమునోకి నర్ముత.

ఈబాలుని ముఖముచూడ నాకధికారురాగముజవించుచున్నది. ఈతని
తోడ నే నెట్లు సమర మొనర్తును? ఈకుమారుల నిజమైన సంగతియే
తెలియలేదు. వీరి యాచారములు కీరామచంద్రుని బోలియున్నవి.
చ. వనమున రాముచేత విడు . వంబకినట్టి విదేహాశ్రీకి

జననము నొందినారెనుచు . వ్యాంతమునం దలపోతుఁ గానిచో
మనసిజహాప చాచు సుకు . మారత గల్గిన పీరి మోములన్

గవన గృహరసం జూదవె . గాయిపుడంతయు నాకుఁజూడిఁగి .

ఇప్పుడు నేనేమి నేయుదును? రథము పాగకుండ నీబాలుఁ డప్తము
వచ్చి నిలచినాడు. యజ్ఞహయంబును గొనిపోకుండుఁ బురంబునకేగితి
నేని యాగము జరుగదు. కానిమ్ము నామనాశ్రయలతో నీబాలుని
మనంబు ద్విప్పటకుఁ బ్రయత్నించెదను. (ప్రకాశముగా) ఓయీ!
ఈనిలువకా!

చ. నిలునిలుమంచు నారథము . నిల్పితి పెంతయు శౌర్యవృత్తినన్
గలని నెదుర్పఁగాఁగలవె . కాందితివేకడ! నీదు తమ్ముడున్

బడిన శరంకు సంతయును • బాగుచు విడనాడి పొమ్మ ని
శ్చలగతి నాశ్రయమంబునకు • సంతసచురగాక నీదు తల్లియున్.
తాపనకుమారుడవగు నీకు మాతో గలహమేటికి?

సుకు—

శి. బాలుడ నంచు నెంచకము • భావము నందున నీదుపాలికిన్
గాలుడ నాచు వచ్చితివి • గావున ధైర్యముఁ బూని నిల్వమా
భీల రణంబునం దిప్పుడు • భీతి జనించిన నన్ను వేడుమా
పాలన నేయవాడ! నర • పాలక! చెప్పితి మాటలేటికిన్.

శత్రు—అవురా! ఎట్టి సాహసపుంజులఁ బలికితివి. నిన్ను వేను
శరణంబు వేడవలయునా! చాలుఁజాలు. నీ వాక్రవహము
నొక్కంత యగ్ర నామాటవినును.

చ. లలితమ్మగారొక్కని వి • లాసము మిఁచెడి నీప్రకృత్యా
హుల నటద్రీప్సచున్ బలుకుఁబోయితి నాకును, మహావచ్చెనా
నిగిత పరాశ్రమం బెటుల • గన్పడ కేయదు నిన్ను దాఁచా
పలుకుల విశ్వసించు; ముని • బాలర కేల రణప్రచారిముల్.

చ. మనసికరూప చాట సుకు • మారకమాకుని నిన్న జూడఁగా
ఘనకృప బుట్టెఁ గారణము • గాంచగి నైతి నొకింత య్యోగి
నా మొన నిన్నిదాకి మహా • దాస్త్ర పరంపర పాలు నేయ నా
మన మెటు నమ్మవలెను నను • మానమి వీడి వచించితి సుతా!

కుకు—రాజా! సమరిముఖము నుండి తప్పించుకొనిపోవుటకుఁ బ్రియ
న్నింపకుము. నీవు నిజమైన వీరుండవని రణంబున నిలువుము.

[రథముపై నున్న అవుడు మూర్ఛిని నండి లేచును.]

అథ—(తొండరగాలేది రథముపై నుండి నేలకు లంఘించి శత్రుఁఘ్ను
నిజూచి)

మ. అదిలో మూర్ఖులినంతమాత్రమున, నా • హా! ఏమి కీచిత్ర •
 చెప్పెటంచుకొ దలపోయిందే మౌల తే • యే నిన్ను దాకంగ •
 ద్దన నారాచ పరివరాహుని నీ • దర్శించు నూలింకు నీ
 రిలంగిలయి పో పోవూ సామం • రాజాన్యాయుగానినీ.

[ఎరుటనున్న శకునిని చూచి.]

అన్నయ్యా! కుశా! ఎప్పుడు వచ్చితివి?

శకు—శమ్మురా! శేరితివా!

లవు—అన్నయ్యా! మన మాతరువాత నూర్చుకునివచ్చును.
 ముందు మన మీశ్వరాలని గెలిచి సవనహయంబును మరల
 బంధింపవలయును. (శకునిఘ్ననిఁజూచి) స్వపాణా! ఇప్పుడు
 డెచ్చటికిఁబోయెదవు! గణమున మూర్ఖులైనా భయము
 పెట్టుకొని పోవుచుంటినా! ఇదియేనా నీవరాళిమము!

శే. గీ. అన్నదమ్ముల మిరుపు • మాయందు
 నిలచినారము, రారమ్ము • నిలుపు మిప్పుడు
 భవుడె యేతెంచి నీకా • పరిసగాని
 భయమునందక నీదు ర • స్పంబునాల్తు.

(శరణులు సవరించుకొనుచున్నాడు.)

శకు—(తనలో) వీరువురును సన్నిహితుమారులవలె గన్పట్టెను.
 బరాక్రిమంబున విజృంభించుచున్నారు. నేనింకఁ గరుణవహిని
 పరాదు. (ప్రకాశముగా)

శే. గీ. బ్రాహ్మణార్థకులకు నేల • భండసంబ
 బంచు; వచ్చియించితిని గాని • యాశక్తపుమ
 భయము నందునాడెను గాని • బాలులార
 రండు; కోర్కెయిందివ సంగ • రమ్మనేయ.

శకు—ఇదిగో! మేము సరిగ్ధులమై యుంటిమి.

లవు—ఇదిగో! ఈయన్త్రమును గాచుకొనుము. (శరప) మోగము
సేయును.)

శత్రు—ఇదిగో! నీరంబును ఖండించిని. (శవలో) లవనాచరునితో
బోరుచున్నదైన ధైర్యమును విడుచి నాదిని మేటికోగాని
నెరుగియుచున్నది. (ప్రకాశము) బాంకులారా! ఈయన్త్ర
రాజము మిమ్ము దస్య నేలఁబూర్చును.
(శరము విడుచును.)

కుశు—అన్త్రమును ఖండించి

మ. నరపాతాళములోని కేగిన, కళా, భాంబునకా జొచ్చినకా
శరభిక్ ముగ్ధు యనినది ముగ్ధుని. చెవిదశను పావతి
పరు దెచ్చియు సర్వకా వియము ను. ద్వాదశు నిపా. ముర్
ధరణిం పూర్వ యుండునే సుబ్రహ్మణ్య. శైర్యముచక భూవరా.
(శరప) మోగము సేయును.)

శత్రు—హా! (నేలఁబడును.)

లవు—అగగిహా! ముఱము తోలిం గా బోని మూచేనలను కేకాని
పడిచి హయంబును బంధింతుకొని పోవునము రమ్ము.
(నిద్రమిడుతురు.)

అంగము.—[వాల్మీకాచ] మోహాంతవనము:—కదలికాతమవునకు
గల్గిబడిన మోశ్వముతో నుశలవులు ప్రవేశము.]

లవు—అన్నయ్యా! మనశరంబులచే మూర్ఛకొందిన మోశత్రు) ఘ్నుని
వాతకా వినియతనియన్నదని చెప్పచు లక్ష్మణుండువచ్చి యా
తడునుడ సమ్మునిపాలునే బొందెనుగదా! ఇంకెవ్వరు
వచ్చెదలో!

కుశు—తమ్ముడా! ఎవ్వరు వచ్చినరేమి!

ః పా నోశర రామాయణము.

తే. గీ. ము ముగిమ... పేర మై • భూరివిశ్రీ

మ మన వచ్చెన, రానిమ్మ • సమరమందు

భీ ల్కొంత యందక • భీకరాత్ము

వన్నెలో నేగిని విజయంబుల్గో బడయువాడ.

తమ్ముడా! రమ్మ • మనమాయశ్వమునొక్క నుండము.

(ఇరువురు నిష్క్రమింతురు.)

శ్రీరామడ — భీకరుడ — శ్రీవేదాంతము.

శ్రీరా—

(అనుబంధము 20)

భరతా! లోకం దిశింపైన యాలవకాసునని - ఇంచిన మనకెత్తు,
ఘ్నదేమి! కల సంతమానిలచె నేలె చూలుటయేమి! శార్వక
నుండగు వాని కృపాన గలుగునని యెన్నపైన దలంచితివా? ఇది
యట్లుండ లక్షణాన్వితినా కి మిం ది శియు నవ్యక్తింబుచుగలుగె
జేయుచున్నది. అట్లు! నేనీయప్పమేకయగుంబు నేలె నేయ
బ్రాంధింబిని. నీ శిష్యమలగు నాయుత్తర శిష్యులను గోలుచు
టకే కాబోలు. (అట్లు న నెడించి) హా! సామిత్తాశ్చనా!

నీ. అతికాయ వాచు • నవనీల శిష్యున

భవనీయశౌన్ద్ర మే • ఎందరికి

కుంభ సుందరదాది • సూరాసునిల గూల్చు

వికృతాలోక మే • పృథ్వీజోచ్చ

కడుకోపి భూమాగ్ని • కాయంబుబాపిన

మహానీయకర్తయే • మంట్రగలిసె

మేటివీరుండైన • మేఘనాథుని జంపె

నట్టిచాతుర్య పాం • దడగియుండె

తే. గీ. అక్కటా యంతశక్తి నీ • యందు నలను

చుండినను మఖవాచిక • భండనమున

మునికుమారుల నెదిరించి • ఘడమియందుఁ
బ్రాగ్మముల్ కాపితే నుమి • తాగ్రామాఱు.
నీ నినుఁ బాయలేనంచు • ఘనసౌఖ్యముల పీఠి
ఎరులకు నాసెంట • వచ్చినావు
పదునాల్గువర్షముల్ • బవలింపకే నాకు,
ఁ దిట్టకీసెల • నదినినావు
నాకష్టసుఖములే • నీకష్టసుఖముల
టంచు నెంచుచు జరి • యించినావు
నితఁడు నాయాళ్ల • శిరముపై ధరియించి,
సెలకు కైవడి • చెలగినావు
నే. గీ. కటకటా! నేనా నామీద • గతశత్రుత్వ

విడిచి యుద్ధాశ్విముసెప్పై • పుడమి బడితే
నిన్న విహరాడి యింకెట్లు • నిలువకీసె
తమ్ముడా! లక్కా! నానా • తాగ్రామాఱు.
భర—అగ్రిజా! నీనా నేమిపెట్టి! విక్రమపంపన్నలగు లక్ష్మణ
శత్రుఁఁడు లోకరిచే నేలబడువారా! వారు మూర్ఖుల
మునింగియుండి.

శ్రీరా—తమ్ముడా! ఎదిమూర్ఖ! తమ్ములు పశేవులగుట నేను
పీడించెదనా! లక్ష్మణాశ్వము నాకున్నదా!

చ. సనులు పనేకులుం గలరు • సంపదలెట్టివి నైనపచ్చు సం
గడిని పనేక బంధువులు • గల్లుచునుందును; పుత్రపుత్రీకా
శత్రులు జరించుచుండును; ర • ధంబులు నేర్లువచ్చుగాని; యీ
క్షీతికలవందు సోదరులు • కేకురు పెట్లు దలంచుచూడగిళ.

భర—అగ్రిజా! నీవు పిచాడంపవెద. మన లక్ష్మణశత్రుఁగులు
శ్రీరాలోనే మూర్ఖునండి లేవగలరు.

సంపూర్ణాత్మక రామాయణము.

శ్రీరా—(కోపముతో) తమ్ముడా! మనలక్షణాశక్తిగ్రుమ్ముల కట్టిపాటు సంభవింపజేసి యజ్ఞాశ్వమును బంధించిన యామునికుమారులెవ్వరో, నాని సహోద్యోగమునఁ బ్రసరించుటకునాచిత్తము తీర్చరమందునున్నది. ఏమైననునరే! ఆతావనకుమారులింకఁ బుడమిట్లఁ జేసివాడుగ నే భావింపవలయును.

భర—అన్నయ్యా! అటుమానుము. మధుహయంబును నావృక్షము సకుంఠి ముల్లులచ్చుచున్న యానాలకులే మనపైన్యంబులఁ జీకాకుపఱచి తమ్ములతోఁ గయ్యముజేసినవారని తలంచెదను.

[కుశలప్రలు—గాలప్రవితోఁ బ్రవేశము.]

కుశు—(గాలప్రవీణుని) గాలనా! నేజెప్పినఁ గని యంతయు సరసి వచ్చితివా! ఆచ్చిన సహోద్యోగమున నెవరెవ్వరెట్టి వీరాగ్రములో గనుగొంటివా!

గాల—కుశకుమారా! అంతయు జేసిరివచ్చితినిగాని, యాస్తస్యముఁ జూడఁగా నేలయూనినచందమున చుండి నాకు మిగుల భయమును గలుగఁజేయుచున్నది. శ్రీరాముఁడే స్వయముగా దినతమ్ముడిగు భరతునితోఁ గయ్యమునకు వచ్చిరాడు.

లవు—గాలనా! నామధువురక్షి యెంతలక్ష్యము వచ్చినతో మాదితివా!

గాల—మిత్రులారా! జరిగినదానిం దలపక యజ్ఞాశ్వమునువిడిచినున మాశోమమునకు భోవురము.

కుశు—బ్రాహ్మణుడా! ధీబాంధక నీవు తెలిసికొని వచ్చినంతవఱకు నామహోద్యోగముతోఁ బ్రముఖులుడైన వీరులెవ్వరో జేసియ జేయుము.

గాల—నేను గనుగొని వచ్చినంతవఱకు వినిపించెదను. ఎట్లులైనను మానకు సమనముతోఁ బనిలేకుండ హయమునువిడిచిపోవురము

అవు—గాలవా! పిరికిమాటలువిడిచి యాపీకు తెవ్వతెవ్వరో చెప్పుము.
గాల—మిత్రులారా! ఇటు రండు.

సీ. మిడిగుడ్డు దిక్కుచు • భీమహంబుల

వెల్లెడి వానర • వీరులరుగొ

నీడునమూత న •న్ని భరేరీరులు నతి

ఉప్పుబిత్తులు వైన • పైత్యులరుగొ

కడురోహపుష్పచ • గొలుచు భయము గొ

తెప్పి మేటి భలగ్గాక • వీరులరుగొ

పరశుబ్ధిన గదాల • బాణంబులను దాల్చి

జరగుచుండిన నర • పాలురుగొ

తే. గీ కంటికి శ్రుణుయ్యానిన • కరణమున్న

నేడగ నీవిం బూచినయంత • చిత్తేనుండు

భయముగల్గిన యెంతటి • వానినెల్ల

మహిమను మూర నీతాకు • మూనుకారా.

అవు—ఈకోతులను కొంతముచ్చలను జూచిన నెవరికి భయముగొ
నును! (ప్రకిరించి) గాలవా! అచ్చట సంభాషించుచున్న యా
న తెప్పలో నీవు ఉప్పులనా?

గాల—వారి నిషయ్యమైన నేటింగినచ్చితిని. చూడుము. ఆ మొదటి
లుచున్న వాడు ముగ్ధుడట. వెనుక గానురావణముద్దమున
నీతడడద్విలీయపరాక్రమంబున మెలంగిన వానరవీరుడట. ఆ
కొంచెంవాడు హనుమంతుడు.

సీ. బాల్యంబునందు • వ్యాకరణాది నా

శ్రుతులు సూర్యునికడ • జదివినాడు

గానుకార్యాభిమై • రహి లంక కేగువో

వారాసి లంఘించి • పరలినాడు

సంపూర్ణోత్తర రామాయణము.

శంక యంతయులేక • లంకాపురంబెల్ల
 చిచ్చులోపలబెట్టి • చెలగినాడు
 నితంబు శ్రీరామ • చనిననకుఁజూచు
 సతిప్రిథావముతోడ • నలగినాడు
 తే. గీ. వాయు దేవుని నరమున • రలినాడు
 కవులయందున విఖ్యాతి • గాంచినాడు
 పేరు హనుమంతుడందును • శ్రీరామ
 నతనిసాకుట నష్టమో • యరఘులార.

క. హ—గాలవా! ఈకోనూ ను జూచి భయపడినాను. పీఠంబునను
 మన కూశ్మీనుముముందుఁ గట్టివేసెను.

అ—(ఎదురుజూచి)ఆతనిప్రక్కనున్నవాడు లోకకలంకంబైన రామ
 యని తమ్ముడగు విభీషణుఁడట. రామని నొకరిమున
 శ్రీరాముడు పుత్రామాత్య భృత్యాని నేముకోరుచునిం
 యితనిని లంకకు రాజుగా జేసెగాను. (ప్రచుర యూరగం.
 కుకలనలారా! క్షణురంబు. (ఆ మహాబాహుని శ్రీరాముని
 జూపుచు)

సీ. శతకోటిసూక్ష్మాంజ • సమంతమువాడు
 కంఠాతముఁ గోలు • కమలవాడు
 వజ్రపంజరనిభ • వత్సస్థలమువాడు
 మందారకుసుమంబు • మంబువాడు
 మహనీయ మోక్షిణ్య • మయకలమువాడు
 కమనీయకత్న శర • కణమువాడు
 నీలమేఘచ్ఛాయ • నిరసింపఁడగువాడు
 కరుణాంతరంగంబు • గలుగువాడు

తే. గీ. పూర్వచంద్రునిబోలు నె • మ్మొమువాడు

భక్తజన రక్షణుండుమఁ • బరగువాడు

విల్లు నమ్ములు కరముల • వెలుమువాడు

రవికులాంబుధిశియైన • రాముడతడె.

తని ప్రక్కకున్నవా డతనితమ్ముడగు భరతుడు.

బృ—(కుశునిజూచి) అన్నయ్యా! వాస్త్రీమహాముని మనకుఁజెప్పిన
రామాయణకావ్యమునందుఁ గథానాయకుడగు రాముఁ డిశే
షేనా ?

కుశు—తమ్ముడా ! ఇప్పుడు మనకా విచారణ యేల ?

బృ—హితులురా! చూచిచితిరా ! సైన్యమెట్లున్నదో ! ఎంతమంది
వానరులో ! ఎంతమంది సైత్యులో !

బృ—

న. వానరులననేమి ను • వామనైవమనేమి ? కూర్మబా

దానవులననేమి ? నగ • ప్రార్థనమున్నదిగాంచి మించునా

మానవులననేమి ! యను • మానముకింతయుఁ బూసకుండ, యా

సూసనరాక్షసు క్రిమము • నొప్పుగఁజూపుచు దుర్బింతై చెడక.

కుశు—

తే. గీ. అమరినాభుఁడుగాని, పు • రారిగాని

యంతకుడెగాని, పరమేష్ఠి • యైనఁగాని

భయమునొక్కింత బొందక • బవరమందు

వాకి విజయంబుగాంచెద • దధ్యముగను.

తమ్ముడా ! మనమిచ్చటనుండుటజూచి హయము నెవ్వరైన దీసికొని
పోవుదురేమో ! మనము దానిసమీపమునందే యుండము రమ్ము.
(నిశ్చయింతురు.)

శ్రీరా—(భరతునిజూచి) తమ్ముడా ! చూచితివా !

ఉ. కంతుజయంతులకై వెగడి • గాగ్రిలుచునుండిన వీర లీ వస
ప్రాంతమునందుఁ దావసుల • భంగినినుండుటకేమి హేతువో,
స్వాంతమునందు సందియము • జాలగదోచెను; గాకయున్న దు
ర్దాంత పరాకృమిం బిటులు • తావసులందున గల్గియుండునే:
వీరివేషములఁజూడ మునికుమారులవలె నున్నారు. ముని సుతుల
దూవలావణ్యంబులుగాని, పరాకృమధైర్యసాహసంబులుగాని యుండుట.
యెందైన గనివినియుంటిమా?

[తెరలో]

ఓహో! వానరసీరులారా! మునికుమారుల యశ్రుజ్వాలల కాగలేక
పరుగిడదరేల!

శ్రీరా—అహా! ఏమిది! భరతా! అటుచూడుము. మనమిక్కడ నుం
డగనే, యాయీరువురి మునికుమారులును మన సైవ్యమును
గవిసి చీకాకుపఱచుచున్నారు. వీరిధైర్యసాహసములద్భుతము.
గలిగించుచున్నవే! అదిగో సుగ్రీవుఁడా కుమారుల చాకుచు
న్నాడు. వారియ్యడకే యరుదెంచుచున్నారు. మనమావ్రో
నుండి వీక్షింతమురమ్ము (ఇరువురును నిష్క్రమింతురు.)

[అంత సుగ్రీవుడుకుశలవులు ప్రవేశము]

సుగ్రీ—(కుశలవులంజూచి)

ఉ. బాలకులార నేబలుకు • వాక్యములకొ విని యింక నైన, నీ
యాలముమాని యేగుండు, ద • శాననమర్దనుడైన రామ భూ
పాలుడు బంపినట్టి మఖ • వాజినిబట్టి దీనేత్రుడైనను
జాలునె, సాహసంబికను • పొగడు సత్యముగా వచించితి
లవు—ఓయీ! నీకోతిగంతుల కిక్కడ నెవ్వరును భీతిల్లువారు లేరు.
తే. గీ. పారుషంబునఁబట్టిరి • మఖహాయంబు

ఫాలలోచనుఁ డేతెంచి • జవరమందు

నిలిచినను నిల్చుగాక వె . న్నియమెపుడు

వేయిమాటలికేల వే . వేగ రమ్ము.

సుగ్రీ—మీపాలిటికి ద్రినేతుగ్గుడు రావలయునా? మీరుబాలకులగు
టచే నింతవఱకుఁ జెప్పితిని, లేకున్న మదీయ గదాదండముచే
మీతల లిదివఱకే పిండిజేసియుందును. (లవునిజూచి)

చ. నిలువుముఘోరయుద్ధమున . నీబలమెట్టిదో చూచువాడ నా
దలపడ నెంచినాడవు గ . దా! యిక పంశయమందనేల! నే
గలిచెద మూడులోకములఁ . గ్గిండికిదొక్కుచు నాగనాథు దో
ర్బలుడగు భానుపుత్రుడని . భావమునందు నెఱుంగుమీ ననుక.
కుశ—పరి సరి, నీవు సుగ్రీవుడవా! అట్లయిన నీవిషయము మే మతి
తీవ్రముగ విచారింపవలయును.

సుగ్రీ—

చ. అనిమొన నన్నదాకి, శ్రీపు . రాయు గెల్వగజాలఁ డట్టిచో
వనముల లోపలఁదిరుగు . బ్రాహ్మణపుత్రీకులైన మీరలా
నను నిట గెల్చువారలు, వి . సంగడు నచ్చెరువయ్యె! గావున
జనుడిక మీగృహంబునకుఁ . జయ్యన బ్రాణములుండగోరినన్
కుశు—అత్తజ్ఞానూపరాయణా!

చ. భనువులుబూని యీశరణి . దర్పములేర్చి రణంబులోపలఁ
నినువెనదాకి గెల్చునొన . నిల్చినవారము; భీతిలేదు; నీ
భువభుజదర్పమంతయును . గప్పడజేయుము గాక యున్న, ని
య్యని మొనవీడిపొమ్ము శరణార్థిగఁ బోతుమునిన్ను పక్కపఁ
సుగ్రీ—కానింక మీకుఁ గాలము వమిపించినది.

(యుద్ధమునకు మొనయుచున్నాడు.)

కుశు—ఇదిగో! ఈశరము నీపాణిములఁ దీయును.

సుగ్రీ—(శరమును దప్పించుకొని) కాలదండనన్నిభమగు మదీయ
గదాదండప్రహారము గాచుకొనుము.

కుశు—(తప్పించుకొని)

చ. ఘనమగు వారుదాస్త్ర మిది • క్రోన్నన నీకుచునుంటి నీపయ్యి
నచర ! యెందుబోయెదవు ! వాఢీనిముగ్ధిన, భూమిశాచ్చిన
మునికులుడైన రామనర • నాథుని పక్షమడగి యుండిన
నీకు వెనువెంటనే తగిలి • నీయుసుగుల్ హరియించు మర్కటా !

(అస్త్రమును విడుచుచు)

సుగ్రీ—హా! (నేలబకును)

లవు—అన్నయ్యా! రక్షోవానర సైన్యంబులయందు మేటిపీరులమని
పట్టివీరుచు మనలను దాననారిదర్ప మడగినది.

కుశు—(ఎదుటఁజూచి) తమ్ముడా! ఆపచ్చునది యంతకుమున్ను మన
కు గాలపుడు చెప్పిన రామునితమ్మునివలె నున్నాడు.

లవు—అవును.

[భరతుడు—ప్రవేశము]

భర—(తనలో) సుందరహృదయగు నీకుమారశ్వయంబును హించిన
నాక్షత్రి యొకవిధమగు ననుమానము వాడముచున్నది. వీరు
వనవాసులగు మునికుమారు లేలయగుదురు? లోకోపవాదకు
భీతిల్లి పరమపావనచరిత్రీయగు సీతామహాదేవి నిండుమాలా
లని తలంపక రామచంద్రుడు వనంబులయందు విడిచెనుగదా
ఆసాక్ష్యరత్నమున కీసుతులుడయిందరని నేభావించెద. ముఖ
లక్షణములన్నియు రామచంద్రుని జోలియున్నవి. కాకున్న
మునిబాలురేయైనచో లక్ష్యణ శక్తుఃస్ఫులు విరిచే రణంబున
స్ఫురితదప్పి బడియుండురా? సుగ్రీవాది వానర పీరు లోడు
దురా? ఆదిశక్తియు పరంజ్యోతియు నైన సీతామహాదేవి

జనించినవారగుట నిక్కంబు. కాని నేనిప్పుడీసంగతి రాము
నితో చెప్పి వీరిని ననుగ్రహింపుమని నుడువరాదు. అప్పుడో
త్తుని యాజ్ఞను నేను బాలింపవలయును. నేను వీరిని సమీ-
పించి శాంతవచనములతో క్రితుతురంగంబును విడువదని
చెప్పెదను. (కుశలప్రసన్నమిహించి)

శే. ౧. గాముబంధున వచ్చిన • క్రితుహయంబు

బట్టి బంధింపనేటిక • బాలులార

బట్టితిరికాక నేలల • గొట్టినేల

నగునె సాహసంబిది • దావసులకు.

వ. క్రితుడ నేను రామదత్త • పాలుని తిమ్మడ మిమ్ము జూచినట్

గమనంబున నామచిని • గావున యుద్ధమునీయకొల్లని

క్రమమిది ధానుకొత్తముల • దాకినియుద్ధమున నృపాలకురీ

బగునె నీయహయము • పార్థిపుడెంతయు సంతసించెడు.

శ్రీరాముడొచ్చి తాళింపరాదును. అగత్కర్త, అనతారపురుషుడు

న. మిగిలినవీరి మీమమల • మానవనాథుని వేడుడయ్య, ము

గముల వేల్పుతండగుట • సత్యము, దీనశరణ్యమూర్తి, మీ

పాలిక సాగిరావు క్రితు • వాని పీడుకు కోర్కెతీరెగా

నగిన హయములు • మణులుండనిచయంబును మీసునిచ్చెదకో

శ్రీరాముడవిని సామాన్యమానవుడుగాదు. ధైర్యకులసంహారము

గావించి ధాధరంబువాపుట కవతారమందిన విష్ణుమూర్తి.

మ. దశదిగ్భాగముల • బ్రతాపమహిమత్ • దట్టంబుగానిండ, న

ప్రశంసనృపకంక పంక్తులను దై • త్యశ్రేణి శీతిల్ల ను

గ్రీవరాళి రణమందునున్ని సుమన • స్కశ్రేణిమెచ్చు మహా

యశముగాంచెను, నల్ల రాధుప్రసన్న • గానీ వెనంగెల్లరే

లవు—రాజేంద్రా! నీవు చెప్పవలసిన మాటలన్నియుఁ జెప్పితివి. ఇక మావాక్యముల వినుము.

ఉ. ధారుణి వ్రేయ్యలైన హిమ • ధామదు సూర్యుడుద్రోవఁదప్పినన్
వారిధులెల్ల నింకినను • బర్వతముల్ చలనంబువందిన్
వీరులమంచు లేర్వడగ • వేడ్కను బట్టిన యశ్వరాజమున్
ధారుణియందు వీడ విక • తథ్యముగా చదియింతుమా నృపా!

కుచు—తే. గీ. బ్రతుకులా! యస్థిరములు సం • పదిలు చంద
లంబు కావున వీనిభా • నులు కెఱి
యశముచే గోరి నిరతంబు • నలసవఱు
పుణ్యలోకంబు బొందు • బుడమిచాల!

మేము కీర్తికొరకే యీయశ్వరాజమును బట్టి యింకను మరల తాద
రించుచితిమి. అట్టిచో మీకు ముగిమయధామనంబులును, కరులును,
వారులును మందిరంబులును నొసంగెద, నవ్వెమును వినువుడని యో
? లికెదవు? ఇవీయన్నియు మాకేల?

సీ. హిరః సంయుతమైన • హారావళిలు మీకు,
ఒరమిచ్చు రుద్రాక్ష • నరలుమాకు
హాటకస్థిత ది • వ్యాంబరంబులు మీకు
గలితమా నారచే • లములు మాకు
వైది బాస్పదమైన • వరసౌధతతి మీకు
సౌఖ్యమిచ్చెడి పర్వ • తాల మాకు
ఒహువిధభోజన • భాగ్యగిరిమ మీకు,
ఒహువిధ కలహార • వనతిమాకు

తే. గీ. ఒహుల గిజరధ జవనాశ్వ • ఒలము మీకు
ఒహుధయంబు వనమ్మగ • ఒలము మాకు

సతత ఘనరాష్ట్రపాలనా! సక్తిమీకు

సతత పరమేశ చింతనా! సక్తిమీకు

లవు—రాజేంద్రా! నీవు శ్రీరాముడు పాత్రాద్విష్టస్వరూపుడని
దెప్పుటచేత మాకు పనులోత్సాహము ముడిత యధికమగు
చున్నది. నా కడసారి వాక్యము వినుము.

య. పర రాజూపనిపాలచంద్రుడు పర • బ్రహ్మాంబుగానక మహా
ద్భరనంగ్రామరలంబునందు వినుమా • దోశ్యక్తి మైగల్పినా
స్థిరమాకీర్తిలభింక; గాక యతఁడే • ఇంద్రాదీనా మమ్ముమో
తరమంసాంది సుఖంబుగల్గుదుము దే • వాఘంబు ప్లాపింపగన్.

కుశు—నిశ్చయము. నిశ్చయము.

భర—(తనలో) ఆహా! ఏమి! ఈ బాబురయొక్క ధైర్యసాహసములు.
ఇప్పుడు నేనేమి చేయుదును? (అలోచించి) చేయుటకేమిన్నది?
సమరమే కర్తవ్యము. (కోపముతో)

ఉ. భారుణిలోన మీరు ఘన • రాజసపుత్రకులాట మిమ్ములక
ఘోరరణంబునం దిప్పుడు • గూల్చగఁ జేతులు రాక యిట్లు లిం-
పాగఁగఁ జెప్పినాడ నిక • నాపాపమే యొనరింపఁ గోరినా
ధీరమనమ్మలై నిలుఁడు • దేవత లచ్చెరువంది మెచ్చగన్.
కుశు—మే మింతకు మున్నే సంసిద్ధులమైయుంటిమి. నీవేమైన నెవరి

తోనైనఁ జెప్పినాని రావలసినచో జెప్పిరమ్ము.

భర—అ! ఏమంటివి. ఇదిగో శరము! (ప్రయోగించును.)

కుశు—(శరమును దప్పించుకొని)

తే. గీ. గురుని సక్తృప న్నాపైన • బరగెనేని
గురని నిరతఁబు వార్తిలో • గొలుతునేని
జనని మునిజనామరనుత • సాధ్యయేని
యశ్రుమా! కేగఁ గూల్చుమీ • యుపనిపాలు.

(శరమును విడుచును.)

భర—హా! (నేలబడును.)

(తెర లో)

శా. బొరారా యిది యెంతవెంట ఘనజ • స్వర్గోద్యోగ దమ్ములక
 ధీరోదారుల శౌర్యమూర్తులను న • స్థిం గూల్చుగా జాలినా
 రా! రారండీక నెమరొయెనదు శ్రీ • రామాండనన జూమడి
 ఘోరాస్త్రంబులబుచ్చి మిమ్ము నిపుడే • గూల్చన్ దలంపూనితిసి
 కను—లవునిఁజూచి)

చ. తమ్మునిబాటుజూచి, కను • దమ్ముల కెంపులు రాల కోవభా
 వమ్ములుబూని యా తిప్పుర • భంజముడై యల గారుదుమ్రచం
 దమ్మున వచ్చుచున్నా • నిను • భార్యినిభంజకు రానుమూర్తి; యు
 ద్ధమున దాకగా మనల • దైర్యము వీడకయుండు తమ్ముడా.

లవు—

మ. ఎవడై నన్ మనకేమి సంగరములో • బంధామర శ్రేణితో
 భవుడేతెంచియెనిల్చుగానిను భయం • బావంతమున్ బొందనా
 జవవత్సంబులు నీకునుం జెలియవా • శౌర్యంబుకీసిగి, భూ
 భవుడన్ రాముని దాకడన్. భరణి ను • ద్యత్కిర్తి నాన్దించెదన్
 కను—తమ్ముడా! ఎవడో వానరు డ్దిను వచ్చుచున్నాడు.

[హనుమంతుఁడు—ప్రవేశము.]

హను—హా! ఏమిది! బాలురెంతటి పరాక్రమవంతులైనారు! మహా
 శౌర్యమూర్తులైన భరత లక్ష్మణశత్రుఘ్నులమరణంబున నొక
 కోలకుడెచ్చిరే! వీరులకు మగ్గివాడులోడిపోయిరి. (ఎదుటజూచి)
 అడుగో! భరతుని పాటుజూచి శ్రీ రాముడు ప్రళయదుమ్రచి
 చందంబున వెలుంగుచు నీ తానెసకుమారులకు దాకుటకు
 గాబోలు నిట్లు వచ్చుచున్నాడు. ఈతనిరూపము మిగుల
 భయము గలుగఁ జేయుచున్నది.

సీ. భానుభ్రతుని బోవ • వాలిని దునుమాగు

సమయమందైన నీ • శక్తిలేదు

వారాళి బంధింప • వడి చాపమెత్తిన

సమయమందైన నీ • క్రమములేదు

గంభీరుడైనట్టి • కంభకస్థునిగొల్పు

నపుడైన యింత ధై • ర్యంబులేదు

భవనకంటకుడైన • బాలసుడిందులకైన

దగవేయునపు డింత • తెగునలేదు

వే. గీ. నేటిశిర్యంబు, చూపఁబు • నిరుపమాన

సాహసంబును పోషింప • జగములెల్ల

భస్మముగజేయునా యను • భయమునోచె

వీరరాఘవమాంబు • నెలముకతన.

సనిష్ఠు డీమహాత్ముని సన్నిధికరిగి యాతః నివారించి, నే నీముని
కుమారులతో బోరాటంబునకుఁ గడంగెదఁగాక! (త్రిష్ఠు-మించును)
పశు-తమ్ముడా! ఈవానరు డిట్లునచ్చి మరల రామునికడ కరిగి
యేచియో చెప్పుచున్నాడు కానిమ్ము. ఎకరినిమిత్తమై మన
ము వేచియుండ నేల? నానమే శ్రీరాముని దగ్గరకు బోవునము
రమ్ము. (ఇంచుక నడచును)

(తెరలో)

చ. నిలుడు నిలుచు బాలకులు ! • నేనిడ వచ్చుచున్నట్టి బోవగా
పల దనురాంతకుండనయి • వన్నెకు నెక్కిన వాయుచుండు, వో
ర్బల ఘనవిక్రమాధ్యుడగు • భానుకుమారునమాత్యక్షమహా
జ్వల చరితుండు రామసర • పాలుని చామడ వన్న గెల్వొడి.
(అను వద్యమును జదువుచు హనుమంతోడు ప్రవేశించును.)
లవు—(హనుమంతుని బాచి) 2. హా! నీవు దారేదనియో, మేము.

సంపూర్ణోత్తర రామాయము.

చూచుచుంటిమి. నీవు పూర్ణివ్రతమంత్రవా ? ఇతే! మమ్మది
రింది సుగ్రీవుజ్జేమయ్యెనో చూచితివా ? నీవును నల్ల యగు
దువు కన్గు.

హను—(తనలో) అహా! నీ యాకారములు నా కింతయు సమ్మతము
గొలుపుచున్నవి. అ. యుగ్ధాకి, శ్రీరామచంద్రుని ముఖలక్ష
ణములన్నియు కిరియ. చలరావుచున్నవి. లోకాపవాదకు
భయమంది రాముడే నిజమని సీతామహాదేవిగర్భమున
కీర్తనాదులు జన్మించిన తలంచుకావలయు సందియము
లేదు. కావుననుచు, నిష్కలవిద్రుమశౌర్యము లెట్లువచ్చును
నిశ్చయముగా నీకిది లుట్టుక కావునహనుండునను శక్త్యగు
గాడు.

ఉ. బాలుర కిని సాహసము • చచ్చట వింతగదోచె కింతో
నాలమునెయగానరమె • యుద్ధవాదులకై నగని; యా
భీత మున్న దానపుల • పీచమడంచిన యట్లుగాదు; నీ
తాలనాచుమనోహరు • తప్పక దీనిని వీర్వగానరా.

అయినను కీరిని నామవాక్యములచే భయపటచి చూచెనగాక ! (పు
కాశముగా) బాలురారా!

సీ. శశయోజనంగైస • బలరాతి కొకగోష్ఠ

కంఠం ఛావించి • దాటినాడె

లంకాపురముగాయు • లంకిణీ యను నిశా

చరిత్రమును నార్చి • నరనినాద

అక్షీణబలుడైన • రాక్షసు సమయ,

గుహశౌర్యమున నాజి • గూర్చినాడె

శంకయుతయులేక • లంకాపురంబెల్ల

సగ్నిగోపల బెట్టి • యలరినాడె

పంతులూరి కవి

శ్రీ. గీ. భక్తిరసాపక రామనాథా • విభురీతాద

శ్రీ రామనిగూర్చి భా • మించినాడ

సర్వ వాంఛిత మిచ్ఛేద • యా మేద

చామరజాలను మరలించు • గామలార!

కుశు—అండలు నిచ్చి ప్రియమీ మానరముల బాలయినారు.

లవు—మర్కటా! వీప్రకల్పనాశ్రయములఁ బాలించి శక్తియున్న నో
గదనమునకు రమ్మ.

హను—సమీ! ఇదిగో! నాప్రతాపముజూపెడు. నావాలంబునకు
మిమ్ము శక్తి శ్రీరాముని చరణసన్నిధియందు బెట్టెదఁగాక!
(వాలమును దీర్చుచు సమీరించుచు.)

కుశు—(లవునిచేరి, శ్రమ్మడా! మర్కటా! విశేషమహిమగల
వాడవి, భక్తి శక్తియు గలవనవాడు నైయున్నాడు. వీర
బోలుడు. అహరణము నేయుటకు నామనంబు నమ్మకొన
కయున్నది. కావున, గురవకు వానంగిన నమ్మోహన గా
మాస్త్రముల పఠిని బ్రధింపఁజూప.

(హాహనాస్త్రమును పఠింపఁగించుచు.)

హను—(శ్రీగో! ఆహా! ఏమి యాశాంబుల ప్రభావము! అస్త్రం
దోహదము నన్ని కౌప్యహీనునిగఁ జేసినాడ!

లవు—హనుగారా! మేమెక్కడికీ బోయిన నక్కడకుఁ జెల్లుచు
కోరిక నెప్పుడుండుము. (హనుచుండుని తనప్రక్కకు గీచి
కొనినట్టి నిలఁపఁజ్ఞుచు.)

కుశు—(ఎదుగుజూచి) శ్రమ్మడా! అడుగో! శ్రీరాముడు స్వయముగ
మనతో గల వానరర్షుటకుఁ గాబోలు వచ్చుచున్నాడు.

లవు—రానిమ్ము.

[శ్రీరాముడు—ప్రవేశము]

శ్రీరా—(తనలో)

చ. పడిరి ధరాధినాయకులు • పాగ్రిమువాసిరి వానరాగ్రాహి
 పొడిపోడియయ్యె మేకవధములు • జవనాశ్వములు గంబాలు
 బడియె నిదేమివంత మురి • నాధకుమారుల క్షణి సాహసం
 బలవడు పెందు నేను గను • పైతిరి మానవలోకమునునను.

(ఎదుటజూచి) అయ్యో! హనుమంతుని సమ్మోహనాస్త్రముచే నిర్భయ
 చివైచి వారిచ్చటనేయున్నాను. ఆహా! ఎదు! వీరిని నా ముఖ నాచి
 త్తము నాగర్జించివేయుచున్నది. కింమున ముఖించితిని.

తే. గీ. మారునకు వంకరెన్నును • మూలవసు

గాంచింతనె నాకును • వెన్నెనెను

తలపునకు పచ్చుచుండెన్ శత్రువును • మ

గారిణంబకియేమియో • వానరాగ్రాహి.

(వరికించి) సందియములేదు. ఎరు నిర్భయముగా సీతకు జనించినవాడే

చ. అవనిజనావిధంబున వ • నాశించింపగ నామె యంతకయూ

చు వనములకజరించి, ముసికూరుల మూలమధిమోచ్చియు

కపలనుగాంచియుండు (సీతను కలంచుకొని)

జన • కక్షితి నాధతనూజ! నిన్ను

భువి నవవాదకుక భయము • బొంది వనానికి బంకిలింగదా.

(ఇందుక యూరకుంకి) వీరు సీతాభ్రత్రీకులు కానిచో నిట్టి పరాక్రమ
 మెట్లుగలుగును! సీతమోమునన్న లక్షణములన్నియు సరిసోము
 పండువ గానవచ్చుచున్నవి. (అలోచించి) ఇప్పుడు నేనీసమరరంగంబున
 విచారించుచు నుంటినేని వారందరును నవ్వుదురు. కావున వ్యాధయము
 వనంబి పొంగిపొరలివచ్చుచున్న చింత నాపుకొని, యీకుమారులకు

సామవాక్యములఁ జెప్పి హయమును గొనిపోవఁ జూచెదను
గాక! (కుశలవులకు నమిపించి, ప్రకాశముగా) బాలకులారా!

ఉ. కానలలోపలఁ గనకు • కాయల మెక్కుచునుండు మీర లే

మానికృపారసంబున న • మగ్నితరంగగు త్రునిద్యులఁ

గానగజాలినాగు, కనఁ • గా నురికఁజెప్పకున మ్రొ నెంతయుఁ

మానికృపాగూఢై యిటుల • మమ్రొనిన నటు మీకు కిర్పిమే ?
మీరు ఏద్యులైన నగుచునుగాక! రాజులమగు మాతో విరోధమేల !
మీలేంబును కిర్పియ్యో భంగముకాదా?

చ. ననునవిగాకగ్రీనుగ్రీను • సాహసకౌంఠుల మీకుకేలు ? భూ
రమణుల సొమ్ములయ్యవి; వి • రాజు తత్త్వము లభ్యసించు నే
మమునఁ జెంగునానలయు • తొమ్మిదివచ్చిపలైన మీరు; భూ
రమణుడఁ జెప్పరాక నీ • గామునిగాని కింకర గాఁచును.

కుశు—(రానిని జూచి)

ను. జరచాలోక్షను! చూచును నియ ని • న్నానంబుగాఁజూతువే
ఘనశౌర్యంబు న్నిపాఁచుచుననె ను • గ్రహ్నార్థ శోధిల్లెకే
గనలేదే ఒకఁగ్ని నంజనుని లో • కస్తత్య శౌర్యంబుతో
మహాభావుల శౌర్యదర్శమునిన్ • మాయుపడే భూమిన్

శ్రీరా—ము కుమారలారా! ప్రశంస వచ్చినది కావునఁ జెప్పక
తప్పనియ్యవి. నీనిలన నాత్మస్తుతిఁ జేసికొంటిని నీంపవ
లద. మీరిప్పుడు నడిచిన పరశురాముడే నాచే నాయందు
భంగపడినాఁ.

చ. సమరమునందు నాయెదుట • సాగునె మీబలవికగ్రీమంబు, లా
యదురులతోడనూకి త్రోవు • రారయు నచ్చిన కల్పలేకు నఁ
గమలదళాక్షులార మిముఁ • గాంచిన నెంతయుఁబ్రోయియ్యె వ
స్తమున శరంబు నేగిని • దాల్తును మిమ్ములఁ గూల్చ నిత్యతే

వత్సలారా! మీతోఁ గయ్యమొనర్చుటకు నాచిత్తము సమ్మతించక
యున్నది. సవనహయముతో మీకేమియు బనిలేదు. తాపనులగు
మీకు మావ్యాధయమునఁ గోపాగ్ని జనింపజేయుదు. మీమేలును
గోరి వదించు నాపలుకుల విని సవనాశ్వమును విడిచి, నావెంట నా
కేతమునకు రమ్మ. అచ్చట యాగంబును జూడవచ్చును. మీకు వల
సిన పోషణయభూషణ కనకాంబరాదుల నొసంగెద.

లవ—రామా! రవికుంజలనిధి సోమా!

మ. తగ నీయావతి నేయుకన్ననుఁజ్ఞితః • ప్రంజయ సత్కార్యమీ
జగతిన్ లేదు మఱియె, కాని విలస • చ్ఛార్యంబుచే గీర్తి గాం
చుగ బంధించిన యశ్వరాజ మిక శి • చందంబునకేవీడగా
నను; సందేహమునూని నీమనవి • ఘోరాకాశమున గెల్వమా
కుశు—

జి. పోరును గోరియే శురగ • ముగ్ధుని బ్రహ్మది మిట్టిలి, నిగ్ధ
ఘోరరణంబునందున న • కుశితశ్చోష్ణము తోడిదాకి, వి
స్తారయశంబుగాంచెదము; • ధానుగోపానితమేది మోక్షుల
స్మృతమనిగ్ధ పరించెదము • చిత్తమునందున శరణుఁబెట్టిక

రఘునందనా! నీవు సంశయించఁ బనిలేదు.

తే. గీ. మనమయ్యులైన భూషణాం • బరము లిడెద
నంచుఁ బలుక నేల, • రుణమా • యందుఁబూని
వేడెద మొసంగుమీ రణ • భిక్షుమాకు
రమ్యగుణసాంద్ర శ్రీరఘు • రామచంద్ర.

శ్రీరా—(తనలో) ఆహ! అమృత మొలుకు వీరిమాటలు నాకు
మఱింత యనురాగ మొదవజేయుచు సంగరముఖమునుండి
తప్పించుచున్నది. (ప్రకాశముగా) బాలకులారా! ఇంత తే

బ్రాహ్మణునందే యిట్టి శౌర్యసాహసము లెట్లవడినవి? మీ తల్లి దండ్రులెవరు? మీ రేగురునియొద్ద నభ్యసించితిరి?

అవు—మహారాజా! మాతోడ నీవేమైన నంబంధము జేయుదువా? మేమెక్కడ విద్యల నభ్యసించిన నేమి మాతల్లిదండ్రులెవరైన నేమి మా శౌర్య సరాశ్రమములు నంగ్రామరంగంబున జూచెనుగాక!

శ్రీరా—మీరుపల్కామ మనుచూటనువ దలకయున్నారు. పోనిండు సమాటవినుడు. మీరిప్పుడు మీతల్లికడకరిగి,

మ. జననీ! రామస్వపాల శేఖరుని యజ్ఞశిరోంబు బంధించి, యాతని స్తన్యంబు సముత్తమున మనుమగా, ధాత్రీశుఁడేవచ్చె; మే మనితో నాతని నాశనమౌనె నము. ద్వచ్చౌర్య మేపారగా నని ప్రశ్నించి నకుత్స్టంబు గొనడ. యూహన వీక్షించెదన్.

అవు—రాజేంద్రా! రణరంగంబున విజయల స్మృతి లాలితులముగాకుండి మాతల్లికడ కిదిగినచో నామే మామూంబులు దిలకించునా? (దండుక యూరకుండి) రామదంద్రా! ఈ యనవసరమైన సంభాషణముతో నేల కాలయాపనముజేసెదవు? నీనెంత చెప్పి నను మేము రణరంగమునుండి మరలిపోము

శ్రీరా—(తనలో) ఇంక ఏదికి భయముగొల్పి చూడవలయును.(ప్ర)కాశముగా) బాలులారా!

మ. అరయన్ బాలకయున్నవారు గద; బా. మాశౌర్యమేపార, సంగరరంగంబున నున్న నన్ను జెనకం. గాజాలు నెవ్వో? భీకరులై లోకము లేమి పాతకులర. ఓశ్రేణిఁ దున్నాడి, యిద్ధరణీభారము బాపినాడి నని చి. త్తంబందు మీరెంచుడి.

అనేక నక్తండుదల వధించి మించిన నాకు మీరెంతవారు? బాలకుల గుటచే నింతవఱకుఁ జేప్పితిని.

కుసు—నీవు బ్రైత్యాంతకుడివనియు భగవత్స్వరూపుండననియు మే
మెఱుంగుదుము.

ఉ. నీడగు సత్కథాతలియు • నీమహిమాతిశయంబుల నెల్ల, న
త్యాడరణిలఁ గావ్యముగ • ధాతుగిమందు రచించి మాకు నె
మ్మోడములోఁ బఠింప మఁచినుంగవుఁ డిచ్చెను మాసురుండు; నిక
శ్రీదయితుండవే యనుచు • విత్తములందున కెంతఁమోవ్వకున్.

శాపు—(శ్రీరామునియొద్ద)

సీ. పతిశాపనకెవఁడ • బిమోగమైయున్న,

పడఁగి శాపంబును • బోసినావు

అర్చనకృపబూని • పక్షినాభిరాగాంచి

దివ్యమోక్షంబు నం • దించినావు,

గంధి యిచ్చిన పండు • చవిఁబూచి, తృప్తున

హించి సత్కృపను భా • వించినావు,

బాధిబంధనవేళ • లలితశాగుణ్యంబు

నింది యుపశాసనా • లించినావు

తే. గీ. బ్రైత్యవిభుఁ య్ముగ్ధునిమైచు • నలఁపకుండు

మిందుకృప విధిషణుని ర • తించినావు

రాజమానునిండవే నీవు • గామచంద్ర

హరి వటంచును నిన్ను మే • వరయవలదె.

యుద్ధముఁ జేసిన నీతోడనే చేయవలయు.

శ్రీరా—(తనలో) నాచరిత్రమునొక మునీండ్రికు కావ్యముగఁగూడఁ
(వ్రాసినాడట. (ప్రకాశముగా) బాలులారా! ఇంక మీరు
నామాటకెనరు. కానిండు. (శరమును చేబూని) బలశా!

మ. భరునిం ఘోరరణంబులో హతునిగా • గావించి మించె మహా
 ధీర బాహుబలశాలి వాలిని దృటి • దున్నాడె; లంకాపురీ
 శ్వరుడైనట్టి దశానను • దునిమి దే • వశేకి రక్షించె; నే
 వరచాపంబూ యదేసుమి యిగియు, మీఁపైనేబ్రయోగించెదన్

[శరముచేబూని]

బాలకలారా ! ఇప్పుడై నను మీదుబాగుగ యాదించుకొనుడు. నా
 శరము శరముచుండి ఎడేనేని మీప్రాణములు దక్కవు.

కుశు—రామా ! మమ్ము భయపెట్టవలదు.

మ. భరణ్ణ రనివారణంబునకు పై • త్యశేకిగఁ గూర్చంగ, ధా
 స్కరవంశంబున జన్మమందిన రమా • కాంతుండవో నిన్న నె
 గరిచుందుఁ గలువంగగల్గిన ద్రిలో • కళ్యాణి చేపూరు ; నీ
 కరమందుఁ దెగిన లభించుగద • మోక్షశ్రీసమాక్షేప, మో
 వరిలక్ష్మీధర సంకయింప కిం నీ • బాణంబు నందింపవే !

లవు—

చ. బగముల కిల్లి దండ్రివట • సత్యము మాకును దండ్రివాడువో
 నిగమ విచార ! నీలగళ • నీరజసంభవ నమ్మి తా ! నిమ
 నగ రణమందు చాకి నము • దగ్గిబలంబున గెల్పుఁగొన్నచో
 జగమునఁ గీర్తికాంతు, మది • సాగక నీదు శరాశిచేతనే
 దెగిపడినఁ నుఁగంచెదము • దివ్యవంశంబును తేరి రాఘవా !

అంతియేగాని మేము సమరపరాక్రమము గాము. అట్లాసర్పినచో
 చావ్వికి శిష్యులనియు, సీతాసుతులనియు చెప్పుకొందురా ?

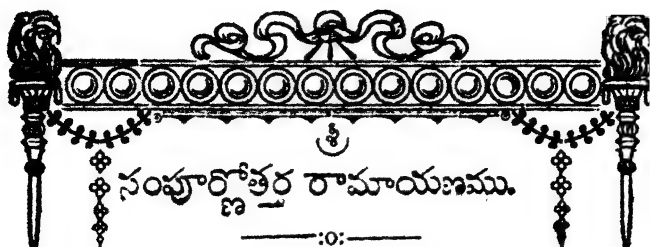
శ్రీరా—(అశ్చర్యముతో) హా! సీతాపుత్రులీ! హా సీతా! సీతా!
(మూర్ఛిల్లును)

లవ—అన్నయ్యా! ఈసృపాలుడు మనము యుద్ధము నేయకుండనే
మూర్ఛబొందినాడేమి?

శుకు—నాకును వింతగనేయున్నది. కానిమ్ము ఇదియు మంచిదే.
మనచే బంధింపఁబడిన యీవాచకుని దోష్కని యాశ్రిమము
నకుఁ జోవుదము. అమ్మి మనకై విచారించుచుండును. రమ్మ.

ఇది పంచమాంకము.

ష ష్టాంక ము .

రంగము:—వాల్మీకాశ్రమము.

[ప్రవేశము:—చారముతో సీత (మూర్ఛనందును)-కుశలవులు] లవు—అగ్గిజా! మన మా సమరవిధంబంతయుఁ జెప్పినయంతనే యమ్మ యీవిధంబున మూర్ఛనందిన దేమికారణమోకదా కుఱు—నాకును సేమియు దోచకున్నది.

[అనబంధము 21]

సీత—(మూర్ఛనండిలేది) హా! ప్రాణేశ్వరా! నీ కెట్టిపాటు సంభవించినది! లోకాపవాదకు ధయంబంది నీవు నన్నుఁ బరిత్యజించినను నిరంతరమును నాహృదయవీకమున నీమూర్తికే బాదుకొలిపి నీసౌఖ్యమే గోరుచు నీయరణ్యంబున దినములఁ బుచ్చుచుంటిని.

ఉ. హా! రఘువంశదీప! విబు • ధావన! హా చిరపుణ్యశీల! యా హా! రమణీయగాత్ర! సక • లామరనన్నతపాదపద్మ! విస్తారయశఃప్రకాశ! సము • దారగుణాకర! రామచంద్ర! నీ వారణమందు నాకరణి • వైతివె పుక్రమచే, మనోహరా! ఇంక నాకీ జన్మమేల!

పీ. రాష్ట్రోపరాధు వి • రాధుని నానాదు

నాకునైగాదె దు • న్నాడినాపు

భానుజాతేపత్ని • నానిమిత్తముకాదె

వాలిదర్శము భంగ • పఱచినాపు

మతినుంతుఁడౌ హను • మంతు నాకై కాదె

మించి లంకకును యం • పించినాపు

శంఘింకయు లేక • జలరాస్తివైన నా

కై కాదె సేతువు • గట్టినాపు

తే. గీ. నాకొజకుఁగాదె వీరవా • నరులఁగూడి

లంక కరుడెంచి దైత్యుల • బింకమార్చి

నకళిరస్కుని దున్నాడి • తనరినాపు

రఘుకులాంభోధిచంద్ర! శ్రీ • రామచంద్ర!

అట్టి నీవు నేడిట్లయితివా! హా! నాథా! నీదివ్యచుంగళ విగ్రహసందర్శ

నమునకును, నీపాదసేవకును నేను దూరంబయినను నిరంతరమును

నీనామస్మరణమే నేయుచుఁ గాలము గడుపుచుండ నీవిట్లయితివా!

అయ్యో! పాశశ్యరా! ఒంక నాకేదిగతి?

కుకు—(నీతయూచి) తల్లీ! నీవీవీతి శోకంచెడచేల! మాకేదియు

తోచకున్నది!

నీత—కుమారులారా! ఏమిచెప్పదును? మీరెంత సాహసకార్యమును

జేసినారు!

చ. జనకుఁడు మీకు భానుకుల • సాగరచంద్రుని రామచంద్రుఁడౌ

తని నిఱుఁజేసినారుకద • ధర్మముదప్పి; కుమారు లెందును

జనకుల కెగ్గునేయుదురె • సాహసమొప్పెను మీకెగాన; నా

తను వెలునిల్పునింక గుణ • భాముని రాముని జూడకుండినా

కుశు—నీమి! శ్రీరామచంద్రుని మూలకుడా! ఈసంగతి మాత్రం
న్నందును దెలుపవలెనవే!

లవు—అమ్మా! నిన్నున్ని నాకులు మేము మాతంజిరి యెచ్చటకుండ
లతని పోయి! యని యడుగ, ఇన్నందును జెప్పవలెనవే!

సీత—నాకున్నగవంతుండగు నాశ్రీరాముడే మీతంజిరి. మీచే గూ
టిన భరత లక్ష్మణ శకుణ్ములు మీవివతంకులు.

లవు—(పిచారముతో) హా! మేమెంత వారుగాకార్యమాచరించితిమి!

సీత—జనకుడు నేయు యృతుని • స్వామిమునం పలపోయకుండ, నా
తనిమఖవాదెట్టి, పిత • శరమృగ మువ్వున బుణ్యమూర్తుల
భువంగమందుగెల్చి ప్రి • గంబులలో విత్తుపాంతలంచు మ
మృనుకొనగా నొనర్చితిమి • హా! యిక నేకీయ నుండుమమ్యకో!

కుశు—అమ్మా! శ్రీరాముడు మాతంజిరియని యెన్నడును జెప్పియుం
డవైతిని! దా! మాకాంగతి వలెనియున్నచో నింత సాహస
కార్యంబుచేరించి, పాపముగిల్చుకొందుమా? ఇట్టి పాపకార్యం
బునెరించి మేము • ధాశ్రిత బాంధవబాలమా. రణరంగంబున
మూర్ఖులొందియున్న మాతంజిరి చరణనన్నిధికరిగి, యచ్చ
టనే ప్రాణము • బాపెతిమి.

సీత—సంతకస్థ మంతకస్థము! పరమేశ్వరా! మీజనకుని దివ్యమంగళ
విగ్రహము • బాచినప్పడైన మీకు రహోత్సాహము కర్గలేదా
లమృతాగ్నిపై మీరేల శరంబుల బటపిరిరి?

లవు—అమ్మా! మేమాతనితో యుద్ధమే సేయలేదు. రణముఖమున
మేమతి భక్తివినయములతో సంభాషించినాము. మాటలాడు
చునే యాతడు మూర్ఛనందినాడు. నీవు మామాటనమ్మవేని
మేము నోడ్కొనివచ్చిన పానుమంత్రుడను వానరుని నడిగి
తెలిసికొనుము.

సీత—హనుమంతుడా? ఎచటనున్నాడు?

కుశు—రణమున మేమాతనిని సమ్మోహనాస్త్రమున బంధించి, తీసి
కొనివచ్చి యాశీమముందు గట్టివైచినాము.

సీత—హనుమంతుడా? మీచేత బంధింపబడినాడా! (తనలో) ఏది
చర్యలన్నియు మిగుల నదృశ్యమును గలుగజేయుచున్నవి.
(ప్రకాశముగా) కుమారులారా! ఎంతవనిజేసితిరి? హనుమం
తుని బంధించితిరా? చాలుచాలు. కీఘ్రిముగా నాతనిని బంధ
విముక్తికొరజేసి, తోడ్కొనిరండు.

లవు—(నిష్క్రమించి వెంటనే హనుమంతునితోఁ బ్రవేశించును.)
హనుమంతుడు—(ప్రవేశించి) [అనుబంధము 23] తస్య! వంశసములు

సీత—హనుమంతా! సమస్తకార్య నిర్వాహకుడవగు నీవుండియు
గూడ నింతకార్యముఁ జేయించితివా?

సీ. పరమహర్షముతోడ • భానుజ విభుసకు

హితునిగాఁ గావించి • యుచునావు

వారాశిఁ దరియించి • పాశాఁకుఁ జేమంట

దైత్య నాహ్నికమున్ • నిలిపినావు

రణరంగమందు మూ • ర్భమునింగిన సుమిత్రీ

పట్టివి రక్షించి • జరగినావు

రాముపై నొక్క శ • రంబైనఁ బడకుండ,

నాజలో నతనిముం • దలసినావు

తే. గీ. మించుభక్తిని రాముఁడ • ప్పించి యతని

భూరికృపకు బాతుండనై • బాలించినావు

నీప్రభావంబుచ్చింప • నేరితరము?

శౌర్యగుణసాంద్ర! హనుమంత • సచ్చరిత్ర!

వాయుసందనా! నీవుండియుఁ గుమారుల బాల్యచాపల్యము నునుపలేక

పోయితివా? రణరంగంబున నట్లు ప్రాశస్త్యముడు పడియుండెనని విని యింక నేనెట్లు బ్రతుకుదును?

హను—తల్లీ! శ్రీరామచంద్రునికుఁ దెలియని విషయ మొక్కటియు లేదు. అతఁడు సమస్తమును గ్రహించియే బాలకులతో బోరాడకుండ యోగనిద్రను జూచినాడని తలంచెదను. అతఁడు త్వరలోనే లేచి మనకానందము గలుగజేయును.

తే. గీ. ఆదిశక్తివి నీవు మా • యమ్మ; నీకు
జననమందిన సుతు లతి • శౌర్యధనులు
సమరమున వీరి గెల్వంగఁ • జాలడమ్మ
మూడు కన్నుల వేల్పైన • భూమిపాత

లవు—అమ్మా! తాత వచ్చుచున్నాడు.

వార్త—(ప్రవేశించి) లవురా! ఎంతలో నంతయ్యె!

[అనుబంధము 23]

సీత—(వార్తకి పాదములపైబడి) మహాత్మా! మునీంద్రా! ఇంకి మా కేమి తెరువుఁ జూపెదవు? నీవు లేనినమయమునఁ గుమారులు ప్రాశస్త్యముని యజ్ఞహయంబును బట్టి పైన్యములఁ జీకాకుపఱచి మఱదులగు భరత లక్ష్మణ శత్రుఃస్ఫులను రణంబున గూల్చినారట. భగవత్స్వరూపుండగు మన్నాధుండు గూడ మూర్ఖబొందియున్నాడట.

కుశు—(వార్తకి పాదములపైబడి)

తే. గీ. జనకుకృతువాడ బంధించి • సాహసమున
వినతండుల గూల్చిన • వీరులనుచు
జగములో నిండ లేకుండు • నరణి నరసి
మమ్ము రక్షింపుమా నీవు • మానిచంద్రా!

[అనుబంధము 24.]

లవు—

తే నీ బాల్యవాసలంబున గీతము • వాణబట్టి
సాహసంబొనర్చిత చుట్లు • సంయమిండ్రి!
విన్నతంకులిలుఁ నందీయు • బృధివైన
బ్రతుకు మాన్సింబు నాయమి • మహితకృపను

వాల్మీ—(తీతుజూచి) సాధ్యమే! నీవు చింతింపవలదు. (కుశలపులంబు
జూచి) కుమారులారా! ఎగవకుడు. నేను మరుణలోకమున
నిలిగియుండుచే నిట్లు సంభవించినది. ఇదియంతయు నేను
నివృత్తమైన గనిపెట్టి వచ్చితిని. మదీయశకుఁ పృథావంబున
కణరంగంబునఁ గూచినవాడెల్ల నీవించి. మోగనిద్రావతుం
డైన శ్రీరామధనుగిడు నూప తేదినాడు.

మ. ననకన్వృథపపుత్రీ! నీదుఃఖిలో • సంతాపము పీను మిం
క, నినుఁ గాముడమగ్రహించుకొని • క్షంభావృథారేపునా
ననంబుఁ సఫలత్వముఁ గనియె, నీ • సత్పుత్రీకుర శిష్యుడై
మమల ధాత్రీని నింతకన్నను గడుఁ • భాగ్యంబు వేగున్నదే.
తల్లీ! నేవటనో నీయిక్కట్లన్నియు గట్టెక్కును. అసలకనసభామధ్యం
బున నేవు శ్రీరామ నందుగిడు నీచేత శవధముఁజేయుంచి నిన్ను గ్ర
హించును. నేనందులకు సమ్మతించితిని.

కుశు—గురువర్యా! మాజనకుని జూచుటకు మూచిత్తములు తత్తగ
మందుచున్నవి.

[అనుబంధము 25.]

వాల్మీ—కుమారులారా! నేవు మనము సాకేతపురమున కరుగుదము
రామాయణకావ్యమును మీరచ్చట నిందుసభయందు మీ
తండ్రియగు రామునకు వినింప వలయును.

హను—(తనలో, శ్రీరామచంద్రుడు మరల నీచేవిచే నేల శపథము జేయుంపఁ దలంచెనోకదా!

వాల్మీ—(హనుమంతునిజూచి) రామసేవాపరాయణా! పాపనీ! మన మండరమును గలిసియే సాకేతమున కేగుదము.

హను—మహాభాగ్యము!

వాల్మీ—(నీతను గుశలవులనుజూచి. అమ్మా! రమ్మ! కుమారులారా రండు! మాగురి! రమ్మ.

(అందఱును సెక్రమి-మితును.)

రంగము—సాకేత పురవారిమున యీగళాల.

(శ్రీరామ లక్ష్మణ భరత శమిష్ఠులు - హనుమంతుడు అనేకమంది రాజులు. మునులు - ప్రాణేశము.)

శ్రీరా—(లక్ష్మణునిజూచి) తమ్ముడా! ఆవాల్మీకి నాచరిత్రమునే కావ్యముగ వ్రాయుట కేల యుపసగము వచ్చెనోకదా!

లక్ష్మ—సాక్షాదింగిరానాథుండగు సేవశ్రీమహావ్రాయుట యాతని భాగ్యవిశేషమేదా!

భర—అందరి పదగుంధన, యర్థచమత్కారము వర్ణరాతితము.

శమి—కుమారులగు కుశలవుల గానము కావ్యమునకు ముద్రిత వన్నెదెచ్చినదని నుడువదగును.

శ్రీరా—(లక్ష్మణునిజూచి) తమ్ముడా! లక్ష్మణా! నేను నీత శపథము నేయునని పథ్యలంఘనము జేచియున్నాను. ఋషి పుంగవుం డగు వాల్మీకి జానకి నింకను గొనిరాడమి.

శమి—(ఎదుటజూచి) అడుగో! అనుకొన్నంతలోనే కుశలవకుమారు పమితయగు నీతామహాదేవితో సూడ నమ్ముహర్ష్యం దగు దొరుకువ్నాడు.

(వాల్మీకి-నీత-కుశలవులు-ప్రవేశము)

అందఱు—(వాల్మీకి నమస్కరింతురు.)

శ్రీరా—(వాల్మీకినిజూచి)

సీ. నమకానఁ జక్కిన • పుడమిపుత్రునిఁగాంచి

మంచు సత్కృప నాడ • రిందిరావు

నామ నందనులకు • మోదంబుమీఱంగ

నకిలవిద్యల నేర్పఁ • జాలిరావు

వాడొత్తొది బిల్ • నాచంద్రితారకిం

బైయుండ గావ్యంబు • వ్రాసినావు

బవరమందున్న మొన్న • పొగొగముల్ విడిచిన

వారిని బ్రీడికించి • పరలినావు

తే. గీ. మునికుఁగ్తమ భవదీ రు • ఋణమువీర్య

చము యెన్ని సప్తములక్షిన్ • భక్తితోడ

స్మిణము సేయు నంపినం • బందుకొనఁ

భవ్యగుణపాండ్ర వాల్మీకి • తాపసేంద్ర.

(వాల్మీకికి నమస్కరించును)

నీత—(శ్రీరామునిజూచి)

సీ. అడవి కంపినఁగాని • యాత్మలోపల నిన్నె

సేవించుచుంటి • శ్రీగుణాధ్య

ఎంతచూచినను నా • కేదారి తోచక,

యుండనితఁడు బోచె • నుర్వితేడ!

అతిశౌర్యధనుతామ • నలగు నీకొమరుల

వరసి రక్షింపుమా • శ్యామలాంగ!

కన్నడ యిక మాని • కరుణ మీరఁగ నాకు

నీసేవ నొనగుమా • నీరబాహు!

తే. గీ. చేయుమన్నట్టి శపథంబు • నేయదాన
బాగు బాగని నన్నెచ్చ • భవ్యజనులు
 సందియంబును బొందకు • డెండవందు
 భవ్యగుణసాంద్ర) రామభూ • పాలచంద్ర).

శ్రీశక్తిరా! ఇన్నాళ్ళకు నామీద నీకుఁగరుణవచ్చినది. నేనెంతయు
 భవ్యురాలను.

లవు—(శ్రీ)రామునిజూచి)

చ. జనకుని యశ్వరాజమని • స్వాంతమునందు న్నోకింత యెంచ కే
 ఘోషముగు సాహసంబునను • గట్టిచలంబును బూని యట్టులన్.
 రణమునరించినామని మ • నంబున గిన్న వహింపకుండ నీ
 తనయులమైన మమ్మింకను • భవ్యులజేయగదయ్య మొక్కెదన్.
 కుకు—తే. గీ. ఆదినారాయణుండవై • యలరు నీకు

సుశులమై యుంట మాపూర్వ • సుకృతము సుమ
 మా యొనర్చిన దోషముల్ • మదిని మఱచి
 మమ్ము రక్షింపుమా యింక • మహిత కృపను.

చ. జనకుల మాకుఁ గల్గియగు • వర్ణుణచేటి, నిరంతరంబు నె
 మ్మనమున నీదుపాదముల • మాచక కొల్పెడి సాధ్యమిన్న; మ
 మ్మున గనియైన నీమె నిక • భూరికృపారస ముప్పల్లిగ
 గనుమని నీదుదివ్యుడ • కంజములన్ శిరముంచి మొక్కెదన్.

(రామనకు మ్రొక్కును)

[అనుబంధము 20.]

వాల్మీ—(శ్రీ)రామునిజూచి) రామా! దిననాధకులాభరణా! ఈజనక
 పుత్రి) పాతివ్రత్యమునుగూర్చి నీవెఱింగియుండియు జననిందకు
 భీతిగ్గి గర్భిణియనియైన దలంపక కావనంబులకుఁ బంపితివి.

ఈమె నాచే మదీయాశ్రమంబునకుఁగొనిపోవఁబడి మునికన్య
క నిశ్చితమై యీవిశామ్రాణాంచరు. నీత నిర్వచితశ్రీయు
సుస్వభావయు, సాక్షీమణియులై యున్నది. మమేమగ్రహించి
రామ. బుధజననన్నములైన నిచేతమని పామ్రాణులై యధిక
నిపోనిష్టాగిరిష్ఠుడనై మొన్న పరసత్వమాచిను. ఈమె మనో
విచిత్రీయల నీచరణవేదాంబు నెవ్వమొలుంగియ. నీతఁడొకడు
సేమిటానికితివని, మొదివాఁగొన్న పుస్తకాలము నేమొచ్చిన
నిజము నిష్ఠులమై పోవుగాక! నిజము మీ సంతకయలున్నది
నికోరిక నమననంది యాచిత నిష్ఠులంకమి విన్నవించి నిక
నింబుఁ జేయురు.

శ్రీరా—(వానితోఁబలికి)

నీ. ఆగ్రహించక నన్న • పరిభ్రష్టనీ కెప్పు

మాట నానించునా • కహానినంది

లంకాయందున మున్న • శంకయింతయులే

యన్ని దేవుడ చెప్పి • నరవిఘ్న

దైవ వెలదు • శేషలోకముల లే

గంచు; నిజంబిమె • యమలచరిత

యనటకు సంఘం • కాపరితయను లేడ ;

ప్రజలామనిండు • భయము నంది

తే. గీ. వనములకు బంపితిని; కానఁ • బ్రాంత మని

నీదు పల్కులకన్న ఈ • నీరజాక్షి

చేయు శపథులె రూఢియై • చెలగునయ్య

ధన్యగుణసాంద్ర వాల్మీకి • తాపసేంద్ర.

వారి—(నీతఁబలికి) సాక్షీమణి! జనకపుత్ర! ఇంక నీవు శపథ మొనర్చి
నీనాథునకు పంతనము గలుగఁజేయుము.

లక్ష్మ—(తనలో) అగ్రిజాడు మరల నేదియో శపథముచున్నాను.
దీనినలన నేమగునో తెలియకున్నది.

నీత—(శ్రీరాముని విలోకించి) హ్రీశక్త్యరా!

తే. గీ. అగ్ని దేవుడు పచ్చి యీ • యతివసాధ్య

యంచు పచియింప వినుచు నా • స్తోద మంది

తుదకు మరల నీగతిని శ • పథమొనర్చి

ప్రజల సంశయంబును బాప • వలయుననుచు

నాజ్ఞనిడుట నాపూర్వ పు • ణ్యంబై సుమ్మ

నీయాజ్ఞనుసరించి శపథమొనర్చుటకు సంశయించు దానశుగాను.
ఇదిగో నేను శపథము నేయచున్నాను. (కరంబులుమోడ్చి భూమితై
చూచుచు)

నీ. వరుణైవ శ్రీరాము • చరణపద్మంబుల

లలితభక్తిని నెట్లు • గొలుతునేని

పరియిచ్చు నాజ్ఞయే • రతనాల మూటగా

స్వాంతమందున నెంచి • వరుణదేని

రామనామంబు హృ • దాగ్రహనమున నిల్చి

నిష్కంక నగుచు • నెగడుచేసి

శ్రీరామచంద్రునే • చిత్తమందున నెట్లు

దేవదేవునిగ జు • తింతునని

తే. గీ. హృదయాధుని ఘననామ • భజనదప్ప

నితర సాఖ్యంబుగోరక • యెనుగుచేసి

నన్ను నిలోనఁ జేర్చుకొ • నంగదమ్మ

పూర్వకృపలూని నాయందు • భూమిదేవి !

(పెద్దధ్వని వినించి భూమి బ్రేక్షిలగును. నీత భూమిలోనికి బోవుచు
నభ్యులేల్లరును నాశ్చర్యముతో జాతురు)

శ్రీరా—హా! నీతా! పూతచరితా!!

మకు
లపు } హా! తల్లీ!

లక్ష్మ—హా! తల్లీ! జనకపుత్రీ! ఇంక నిన్ను మేము చూడముకాజోలు!

భర—హా! ఎంతకష్ట మెంతకష్టము!

శక్ర—హా! పాడులోకంబున మందుట కిచ్చలేక భూమిం బ్రవేశించితివా!

శ్రీరా—(తనలో విచారముతో)

చ. జనములు పల్కుమాటలకు • బాలభయంబును బొంది నిన్ను, న
వ్యసముల కంపి తందులకు • భావమునందున శాంతమూసిఁచు
జనములు చూచుచుండ నిటు • నాహసమేర్పడ విచ్చనెట్టి నం
కు నలిగి నన్ను వీడి భువి • బొచ్చితివే కృపలేక బానీ!

[అనుబంధము 27.]

హా! బానీ! నాయెడల నేరములేంచుట నీకు ధర్మమా! అరణ్యము
లందు దురింత సంశాపము నొందుచున్న నిన్నెట్లును గ్రహించుటకే
శవధమను నెవమును గల్గించితిని నాన నీవిట్లనరింతువని కలనైన
దలంపనైతిని. నీచిత్తము నే నెఱంగియుంటి నీని యిట్లనర్చి యుం
డునా! నేను నీకు బాధలుగల్పించితి నని మోహలతను బ్రదించివేసి
మాయమై పోతినిగదా! నాయెడల నెంత కృపారహితమైతివి! నీ వెక్క
డనుంటివని వెదకింపుదు! శివుఁనిట్లు విజచుటయు, సుగ్రీవునితో
సఖ్యంబు పాటిదిచుటయు వాలిని విజ్ఞించుటయు సారవోధంబున
యటయు, దశకండుని పుత్రామాత్యభృత్యాదివర్గముతో నూలనేయు
టయు, నీనిమిత్తమేకదా! ఒకనానాయం దొకటి నాకు తప్పలుండిన
మందుగాక! అంతమాత్రమునకు గోపించి నన్ను విడుచుట కగునా!
మీయనురాగము, నీభక్తి, నీగుణముల నాకు మహాపునకురావు.

కుశు—(సీతను ద్వేషించి)

చ. జనకునితోడ యుద్ధములు • సాహసలీల నొనర్చినట్టి యీ
తనయులయొద్దనుండు టది • ధర్మయుగాదనియెంచి యేగితే

లవు—

జననిలో నిన్నువీడి యుగ • ట్నాతలమందున నేవిధంబునకా
మనఁగలవారనున్ము యటు • మాయెడ నిర్దయఁబూన నేటికిఁ

[లనుబంధము 38]

శ్రీరా—(కోపముతో) సభ్యులారా! ఈదిత్రీముసుమీరు చూచితి

రికదా! జానికి వేడుకొనినంతనే భూదేవి యామెకుఁ దెనుచిచ్చి

తనలోనికిఁ గొనిపోయెను. ఇంక నేవిప్పుడు తాల్చినహింపరాదు

ను. జలదీన్ బాధనఁజేసి నానరమహా • వైస్యంబుతోఁగూడ; ను

చ్చ శౌన్ద్రులను లంకఁజొచ్చియనిలో • జక్కాడిప్రత్యేంద్రుగి; నీ

తలిరుంబోడివి దచ్చినాడమగదా • దర్పంబుతో; నిప్పు భూ

తలమున్ వ్రొచ్చెదఁ బచ్చెదన్ నతిని నం • తావంబు నాకేటికొ

ఈభూమిదేవి వాకాగ్నిహము గలుగకపూర్వము సీతనుదచ్చియిచ్చిన
నలే. లేనిన్ని భువనతోఁగంబుఁ గావించెదగాక!

(బాణమును బూనును)

(అకనమున)

రామా! నీవుసామాన్యమౌనపుని చందమున స్వీక్రొధము చాల్చుట
ధర్మముకాదు నీవు శ్రీమన్నారాయణుండవు. భూదేవి యొనర్చిన
యవగాళిమేమి కుగలేదు. నిత్యానశాయినియగు సీత నిన్నెడబాయ
లేదు. ఇందిరాదేవియే భూమియందు సీతమైజనించి శ్రీమన్నారాయ
ణుండవైన నిన్నుబాంది యిప్పుడు తన స్వస్థానముకేరి నిరూగమ
నయిగోనుచున్నది. ఏకాంతమణిపాదవద్దమలననమస్తదేవతలును

చిరంతరమును హృదయవీకంబుల నాదుకొల్పి నేవించుచుండఁజో, ఏ నారీశిరోముణిని నేవించినంతనే యర్థిజనుల దాడిద్రవ్యమువాయునో యా లక్ష్మీదేవి సీతయై కొన్నాళ్లు నిన్ను భజించినది. నీవామెంగూర్చి వెనకెందవలదు ఆమెయందున్న ప్రేమయంతయు నీకుమారులయిన కుశలపులపై నిలుచుము.

వాల్మీ—(శ్రీ రామునిజూచి) రామా! వింటివికదా! మంటనిలిచి చతుర్ముఖుం డెట్లు పలికెనో.

తే. గీ. మహిత విద్యాసముద్రుల • మాస్యగుణుల
నీ కుమారుల వీక్షించి • పాకటముగ
మానినీమణిపైఁజేరిమ • మఱచిపోమ్ము
రామ! జితకామ! జగదధి • రామనామ!

ఇంక సన్యచింతలనువిడిచి యాగము సమాప్తికేయుము.

శ్రీరా—మునీంద్రా! యాగము కేవలీశోపనే పూర్తియగును. కావున నీవు నాయందుఁగృహంతరంగుడవై యాగసమాప్తివఱకును నుండుము.

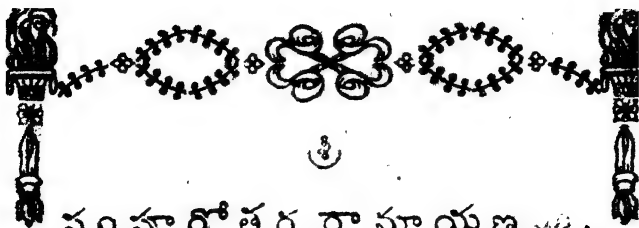
వాల్మీ—అట్లనే కానిమ్ము.

శ్రీరా—(కుమారులనుజూచి) ఘాత్రులారా ! రండు. (ఎదుటజూచి) ఇంక నేను యాగకార్యముసలదు వర్తింపవలయును.

(తెరవాలును.)

ఇ ది మ హాంక ము.

సంపూర్ణోత్తర రామాయణము.

సప్తమాంకము.

రంగము:—ఆయోధ్య—శ్రీరామునిమందిరము.

[ద్వారమునందు లక్ష్మణుడు-ప్రవేశము.]

లక్ష్మణుడు—(తనలో) అగ్రజుడగు శ్రీరాముడిప్పుడు లోపంకరిన మునీం
ద్రునితో రహస్యముగ సంభాషింపవలయుననియు, వారిరువు
రును సంభాషించునమయమున నెవ్వరరుడెంచినను, వారిశిరము
ఖండింపబడననియు యెప్పినాడు. కావున నే నణిచాగరూక
తతో నుండవలయును. (ఇంచుకయూరకుండి) ఇప్పుడువచ్చిన
మునీంద్రుని మున్ను నేనెప్పుడును వీక్షించియుండలేదు. ఈతఁ
డెవరో కుహనామునిశేఖరునివలె గన్పట్టుచున్నాడు (ఎదుట
జూచి) అదిగో! ఎవరో మునీంద్రుడు వచ్చుచున్నాడు. (పరి
కించి) ఓహో! ఈతఁడీసమయమునందే యేల వచ్చుచుండె
నోకదా!

[దుర్వాసుడు—ప్రవేశము.]

లక్ష్మణుడు—(దుర్వాసుగాంచి) మునీంద్రా! రామాసుజుండగు లక్ష్మణుని
గుండిచే నమస్కరించుచున్నాడు.

మర్వా—లక్ష్మణుడా! (ఇంచుకయూరకుండ్లి) సామిరీ! నీవు సత్వ
విముగ శ్రీరామునకు నారాకఁ డెలుపుము.

లక్ష్మ—ముసీందా! శ్రీరాముండుకముసింపునీతో నేదియోరహస్య
సంభాషణ గావించుచున్నాడు. లోనికెవ్వరును రావలదని
యాజ్ఞనిచ్చినాడు. వారిసంభాషణము త్వరలోనే పూరితయ
గును. అంతవఱకును నాయందుఁ గృపబూని యిచ్చట విశ్రా
మించియుండుము.

మర్వా—శ్రీరాముడెట్టివారితో నేవిధమయిన సంభాషణము జేయు
చున్నను నారాకకు సభ్యంతరము గలిగింపడు. నే నతివేగ
ముగ నాతనిఁ జూడవలయును పోయిరమ్ము.

లక్ష్మ—ముసీందా! నావాక్యంబులఁ జిత్తశీలము మునిపరుండును
నాతఁడును సంభాషించు 'నవసరంబున శిష్యులును రాఁగూడ
దని కఠినమగు నాజ్ఞ నొసంగినాడు. ఆతనియాజ్ఞను మీఁ
దలికొంచుటకు నాచిత్తము సమ్మతించెను. సుహృదుభావా !
నానఁ గినియక నిచ్చట నాసీనుడనై యుండుము.

మర్వా—ఏమీ! నీవు నామాటవిని శ్రీరామునితో నారాకఁ డెలు
పవా? తిర్రుమాతృకలనుగూడ భయకంపితచిత్తులుగాఁ జేయఁ
గల తపోమహిమచే సలరారు నన్నే వారింపుచుంటివిగా!

లక్ష్మ—మహాత్మా! క్షమింపుము. నేను నిన్ను వారించుటలేదు. శ్రీరా
ముఁడును నామునియు సంభాషించువఱకును నేను రామా
జ్ఞను కూరిపైదాల్చి ద్వారపాలకత్వము వహించితిని. నేవక
ధర్మము విద్యుక్తముగ నెరవేర్పవలయునుగదా !

మర్వా—నీవు మాకు ధర్మబోధనే ముచుంటివా? (ఇంచుక యూర
కుండ్లి) స్వేచ్ఛావిహారుడనగు నాకు నీతో నేమి పనియున్నది?
నాయంతట నేనే లోనికేబోయెదను (పోబోవును.)

లక్ష్మ—మునిచందా! ఒక్కంతకాలము తాళబాలవా?

దుర్వా—నాసంగతి నీకు సరఫూతికగఁ దెలియును. ఇదిగో! నేజెప్తా
చుంటిని. వినుము.

చ. మనమున వింక సీవు నను • మానము వీడుచు నాడురాక, న
జ్ఞానుకులవాధిచంద్రునకు • మానక తెల్పుము తెల్పుకున్నచో
వినుము మదీయవాక్యమును • బృధ్వినిబంధులతో, ధనంబుతో
దనయులతో నినుం గినిసి • దగ్ధనిర్జ్వాళపియింతు లత్మగా!

లక్ష్మ—(తనలో) లక్ష్మణా! ఇప్పుడు నేనేమిసేయుదు? ఈసమయ
మున లోపలి కెవ్వరైన వచ్చిరేని వారికిరము ఖండింతునని
యగ్రీకఁడు వదించినాడు. దుర్వానుండరుడెంచి తనరాజీ
రామునిప్పుడు వెలుకపోయినచో సంపదని దగ్ధులగునట్లు శపి
యింతునని భీషమునఁ బలికినాడు. (అలోచించి) కానిమ్మా
నానెవరినొనిమూలమున సంపదను నేలమడియవలయును? నేవ
కిగితిసేని రాముడు నాధిరమునుమాత్రమే ఖండించును. తక్కిన
వారి కేచిధమైనహానియుఁ గలుగదు. (దుర్వానునిజూచి)
మునిచందా! ఏమైనను గానిమ్ము. నీరాజ రామునకుఁ దెల్పెద
ఇదియమ్ము. (దుర్వానునితో నిష్క్రమించుచు.)

(వెరలేచును.)

[శ్రీరాముడు—యముడు సంభాషించుచునుండుఁ.]

శ్రీరా—మునిచందా! నీయభీష్ట మెద్దియో సెలవీయఁగోరెద.

యము—రాముచందా! నేను యముడను. నిజరూపమును మఱుగు
వలచి యీరామునివేషమున నీకడకు బ్రహ్మవంశున వచ్చితిని.

శ్రీరా—ధర్మాశర్మచింతనకుండవగు నీదర్శనమున నేను గృతా
గ్ధుడ పైతిని బ్రహ్మసందేశమును వినఁగోరెద.

యము—అ చతుర్ముఖుఁడు నీతో నిట్లు విన్నవించుచునను. నీవు
శ్రీమన్నారాయణుండవు. దేవతాప్రార్థకుడవై రావణనంజా
రార్థమై యిట్లవతరించి చేయవలసిన పనులన్నియుఁ జేసితివి.
ఇంక నాత్మధామమునకు దయసేయుము.

శ్రీరా—విడిచి యాజ్ఞను మాలిందాలెడఁగాక.

(లక్ష్మణుఁడు ప్రవేశించును.)

శ్రీరా—(లక్ష్మణునిఁజూచి) లక్ష్మణా! తునమయమున నేలవచ్చితివి!
లక్ష్మ—అగ్గిజా! దూర్వామునీందుఁగ్రు భవద్దర్శనమునకు తొం
డర పడుచున్నాఁడు.

యము—(శ్రీరామునిఁజూచి) రామచందా! ఇంక నాకమ్మ నిమ్మో
(అంతర్థానుఁడగును.)

శ్రీరా—తమ్ముడా! దుర్వాసుఁడగుడెంచినాడా! శీఘ్రముగ నోపలిం
ప్రవేశ పెట్టుము.

లక్ష్మ—(నిష్క్రమించును.)

శ్రీరా—మునీందా! ఈ సేవకుని సమస్కరిము. లందుకొనుము.

దుర్వా—మనము నెమ్మదిగా మోక్షార్థకొనె వచ్చును. నేను పరమ
నిష్ఠులూని నిరాహారుడనై యొకసంవత్సరమునుండి తపము
సేయుచున్నాను. అయ్యది నిన్నటితోఁ బూర్తియైనది! నాకా
కలితాధ యధికముగనున్నది. ముందు నాయాకలిఁ దీర్చుము

శ్రీరా—మహాప్రసాదము. మహాత్మా! దయసేయుము.

(నిష్క్రమింతురు.)

రంగము:—శ్రీ ముని మందిరము.

[ప్రవేశము:—శ్రీ రాముడు—అత్మబుడు]

అత్మ—అన్నయ్యా! నీవు విచారించెదవేల? ఈశరీరము నీయధీనమై నది. దీనిని నీయిచ్చవచ్చినట్లు సేయుము.

శా. అన్నా! సందితుమందెదేల యిటు నీ • వాత్స్య బ్రతిజ్ఞార్థమై వస్తుజంపి యశంబు నిల్పుకొనుచు • న్నా యీశరీరంబు నీ దన్నా! నీయని కీశరీరమును నే • నర్పించినా మోక్షసం

పన్నత్యంబును గాంచగల్గి నుభయం • పంజాలుదుక రాఘవా! నాచిత్తవృత్తి నీకు సంపూర్తిగఁ దెలియును. నాహృదయ మెప్పుడును భవత్పదారవింద సేవదప్ప నశ్యమును గోరదు. నీపై నాకున్న మోహము, అనురాగము, పుత్రకళత్రాదులైననైనను లేదు భవ స్పృతిజ్ఞానమై యీ దేహ మర్పించుట మదీయపూర్వ పుణ్యమనితలం చెదను.

శ్రీరా—(విచారముతో) హా! తమ్మువా! కుహనాముని శేఖరుండగు యముని వాక్యమతివై నేనొనర్చిన కవళమునీవెఱిగియుండి యు, దుర్యోమం డరుడెందినంతనే యేల నొకడకు వచ్చితివి? చ. అతఁడరుడెంచి పొమ్మనిన • యంతకె వచ్చితివేల? యాతఁడుకొ మతి నలుకన్ వహించియన్ముమానముబాసకమమ్మునందఱొ క్షీతిపయిగూల శాపమును • జెచ్చెరనిచ్చిన నిచ్చుగాక; ఏ గతి నినుఁ జంపి నే బ్రదుకఁ • గాగలవాడను బాత్మవత్సలా! నీ. భక్తిన్నానైఁబూని • వరభాగ్యముల వీడి

వసులకు నావెంట • నచ్చినావు

పదునాల్గువన్నముల్ • పడరాని యిసుమలఁ

బడి నాకు సేవల • నలిపినావు

సన్నైవముగ మ • సంయన భావించి

యంచితప్రేమ • పల్లించినావు

నిరతయు నాయాత్మ • కరమున్ భరియించి

నేపరుని కరణి • బెరిగినావు

నే నీ కలకటా లక్షణ! నిన్ను • గరుణించితి

నాప్రీతికై యెల్లు దు • స్వామవాద

నెట్టి తపముకేసెను నీ • య్యనాని

నకజగదా బదయగలక • యపనియందు.

తమ్ముడా! రాసేవకంటె బ్రేరందిమున పోవేషమైనది. మఱియొకటి లేదని తలంచినాడవు. ఒక నిమిషమైనను సన్నైవభాసి యందుటకుఁ జలించినవాడవు, నాసౌఖ్యమే నాసౌఖ్యముగని, రాకప్రమే నీకప్రమ గను భావించి మలగినవాడవు. అట్టి నిన్ను నేనెట్లు సంభ్రమింతును! అక్కడ! రాజధర్మము లెంతక ననములు!

లక్షణ—అన్నయ్యా! నీవు సన్నగూర్చి చింతింపవలదు.

మ. కనుపుర శాశ్వతమాయశోవితమాం • భారాదిభూమీశ్వరుఁ
చనలే! మైహిక సౌఖ్యములే సతములు • బాయాశ్మకాగ్నిత్యుల!
ఘనసామ్రాజ్య రమాదినంపదలు నేడ్యున్ వెంట నేలెంచునా!
మనువంశోత్తమ! చింతపీడి నను • వంశస్థముకొరచుమా.
ఈశశిరము నీప్రీతికై వై వినియోగవదుట నాపూర్వపుణ్యోత్తమే.

[అనుబంధము. 2.]

శ్రీరా—తమ్ముడా! శరణగతులకు సభయమిచ్చు సహస్రములచేత, భలులను, లోకదోషాలగు కైత్యులను వధింతును ఈవాస్తవములచేత, పుణ్యచారితుడవగునిన్నెట్లు వధింతును! అయ్యా! నాహస్తము లెట్లును?

[అనుబంధము 50.]

లక్ష్మ—అగ్గిరా! నీవు సామాన్యమానవుని చందమున విచారించిన నే నేమనగలవాడను?

శా. అట్లుగా ప్రకట ప్రతాప బలశా • ర్యంబున విరాజిల్లు, లో
కట్లో భంబును నేయు దైత్యవగులక • ఖండింపగా బుట్టు నా
సాక్షాద్విష్ణుడ వీవుగావె జగదీ • శా! యట్టిచో నేను, నీ
కొద్దేయంబున నేను జచ్చి స్థిరమా • కైవల్యముక గాంచెదక.

(వసిష్ఠుడు—ప్రవేశము.)

శ్రీరా—(వసిష్ఠుని జూచి) మునీంద్రా! వచ్చితివా? మొన్న నాకడ
గరుడించిన మునితో, తేసిన శివభంబు చనునరించి తమ్ముని
నెట్లు పోంపగలగాయని దుఃఖనముచేయున మునిగియున్న
నన్ను స్థిరించుట కేదైన మార్గ మరసి రక్షింపుము.

వసి—శ్రీమన్నా రాయణుడవగు నీవిట్లు విచారించవలదు. లక్ష్మణు
ని నీవు బలిత్యజింపుము. అతఁ డిచ్చవచ్చిన యట్లు నేయును
ప్రకీర్ణకు భంగముండదు.

శ్రీరా—గాఢశులతోఁ జంపుటకన్న నిది కొంతమేలే యగును
(లక్ష్మణునిజూచి) భాత్యవత్సలుండవగు నిన్ను విడుచుటకైనను
నాచిత్తము సమ్మతించదు. కాని విధిప్రేరణ యిట్లున్నది.

లక్ష్మ—అన్నయ్యా! నీవు విగవళము. నీవు నన్ను విడువుము. నేను
సరయూనదిం గురికి దేహంబు జాలించెదను.

శ్రీరా—సంతకప్త మెంతకప్తము!

వసి—తే. గీ. నీవు నా రాయుండవు • నెలత నీత
యిందిరాదేవి; నీకంటె • ముంద యరిగి
యాత్మధామంబు నందు నీ • యాగమనము

కొరకు వీక్షించుచున్నది • ధరణిపాల,
 నీకుఁ బావైన శేషుడే • నిశ్చయముగ
 లక్ష్మణకుమారుఁ డాచుఁ జె • లంగినాచు
 భరతశత్రుఘ్నులే నీవు • కరములందు
 బట్టు శరణుచొక్కొంటులు • ధరణియందు
 మీద బుట్టినకార్యంబు • వీరెగానఁ
 జంతతోఁ నిలెడు శ్రీ • కాంత వినుము.

శ్రీరా—(తవలో) హిహ్వానందేశమునూడని స్థియైయున్నది (లక్ష్మణుని జూచి) శమ్ముడా! సోమిలీ! నేను విచారమువిడిచి ధైర్యము బూనితిని. (ఇంచుక యూరకుంజి) భరతునిపుత్రులగు తక్ష పుష్కరులను సంధర్షరాజ్యంబున కధీశులుగానిల్పితిమి. శత్రుఘ్నుని పుత్రులను మధురాపుర విదిశాపురంబులకు రాజులుగా జేసితిమి. నీపుత్రులగు నంగద చంద్రకేతులను మల్లదేశాధి పక్షులగావించితిమి. ఇంక మదగ్రపుత్రుండగు కుశుని నయోధ్యకు రాజుగాజేసి, లవుని నుత్తరకోసలాధిపతిగా నియమించెదను. ఈరెండుపనులును నైనవిడప నీవరుగుము.

లక్ష్మ—ఆజ్ఞ ననుసరించెద.

శ్రీరా—(వసిష్ఠుని) ముసీందా! కుశునకుఁ బట్టముగట్టు ప్రియతమాన నందము రమ్ము.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

రంగము:—[అయోధ్య- సభామందిరము:- సింహాసనముపై కుతుడు

శ్రీరామ లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నులు—వసివ్వుడు]

శ్రీరా—(కుతునిజూచి) కుమారా! ఈయిట్వోకు రాజసింహవీరముపై
సన్నాసీనుండేసి యభిషేకము జేయుచుంటిని. (కిరీటమును దీసి
కుతుని శిరమునఁబెట్టి)

సీ. శాతయా దశరథ • ధాత్రీవిభుని కీర్తి

లతలఁబ్రాకింప • దలపుమయ్య

నలబాప్తవంశజుల్ • సత్యవ్రాతులటన్న

నిర్మలయశమును • నిలుపుమయ్య

అ. వివరోపకా • రాధమిదంశరీ

రమనువాక్యంబు న • రయఁగదయ్య

మి. నిజగార్హస్థమును • భూసురసేవయు

భక్తిమైసేయుచు • బరగుమయ్య

శీ. గీ. సత్యమే జనుచుని • మానసంబునంకు

దలచి పట్టచుల్ పొగడఁగా • మెలగుమయ్య

చుహితసాకేతనగర సా • మ్రాజ్యలక్ష్మి

ః ధాగా శాశ్వతముగఁ బా • లింపుమయ్య.

రశి—తథాస్తు-తథాస్తు.

(తెరవాలును.)

రంగము :—సరయూతీరిము. ప్రివేశము:—శ్రీరాముడు, భరతుడు
శత్రుఘ్నుడు, హనుమంతఁడు మొదలగువారు.

శ్రీరా—తమ్ములారా! మనకంటె ముందుగా లక్ష్మణుడు సరయూ
నదిం గురింకి దేహము జాలించినాడు. ఇంక మనమును నట్టి

కార్యమునే యిప్పుడు చేయవలయును. (హనుమంతుడూచి)
హనుమా!

మ. హరకాదగ్ధ్య నరసింహాతుడవు నే • బాంశార్థవిజ్ఞాన శా
త్రురహస్యాగమవేది వారయ భవి • వ్యర్థప్రీత్యుపాసీవు; మ
చ్చరకాంభోరుహచింతనారతిని నా • చూడార్క తారావసీ
శంధిస్థాయిగ భూమియండి నను శ • శ్వేచ్ఛక్తిసర్పిండు వా
రి రహించోరుచు నుండునూ సుమతివై • శ్రీయంజనీభాత్రకా
సీవు నాకీర్తిచండికల నెలయించుచు భూమిపై నుండుము. (తమ్ములను
బాచి) తమ్ములారా! ఇంత మనమిందుఁ బ్రవేశింతుము. రంపు.

[శ్రీరాముడు తమ్ములతో నదిలో మురుగును.]

వెంటనే—కెరలేమను.

[వైకుంఠము:—శేయశయనఁడగు శ్రీనరకవివృత్తు, లక్ష్మి, బ్రహ్మ]
బ్రహ్మ—(వివృత్తుమూర్తిని బాచి) మహాత్మా! నారాయణ! ఇప్పుడు
మునీంద్రుని శాపకారణంబున, నీకంటెముందుగనీతమైయున్న
లక్ష్మిదేవి యచ్చటకు విచ్చేసినది. దేవతాస్త్రిభుండవై
రామావతారమునఁ జేయవలసిన కార్యములన్నియుఁ జేసినది
తివి. నా కింతయు సంతస బుద్ధ్యు.

తే. గీ. రామ శ్రీరామ జదురామ • రామ యనుచు

భవ్య భవదీయనామము • ఇక్ష్వికులకు

వారలకు భుభంబు హుతి • వరలుమహ్యు

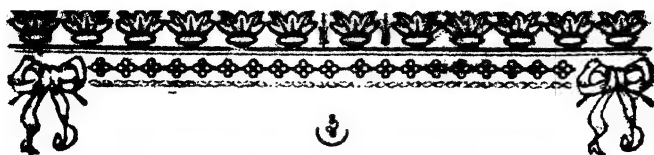
మహిత కల్యాణదారిని • మాత్రశక్తి!

(తెరవాండు)

ఇది సప్తమాంకము.

సర్వము పంపూర్ణము.

అగ్రము.

సంఘారోతర రామాయణము

అనుబంధములు .

అనుబంధము (1) రాముడు.

కానడ—పక.

వనితా కనుగొను చా యా

వనరిమణియత - కన్నులవర్షంబైయుండెట్టివః॥

1 మోదముగూర్చెడి సలవిధ - భూపంబులు

సాదరమతిఁ జూడంగ - చనుకొమ్మిర॥ వ॥

2 వివిధములగు వర - విశేషరసవయి

రస లోలుకంగ బలుకు - చీలుకల గము లవిగొ, వని॥

(2) చాకలి పెంకడు.

సాలుసాలుపో పోయె - తెలిచె నీయేనము

పరమొగాడికడ నేరినాపు - పాపాని కొడిగట్టినాపు

తగునె తగునె - నన్న మోనమునునేయ

మనసురోసి - మగువంతుంక॥ సాలు॥

(3) (ఎల్ల) నాడనామాయ - ఆది.

ఉండు ఉండనే - యనునామాట॥ ఓమగవాని పుం॥
 ఉండ్లోసి యారీతి - దండనేల నేను - యెల్లకుండలేవె
 స్వేచ్ఛోయ - చుండినంచు - శాస్త్రు - శిక్ష - పట్టాన
 బండనా యారీతి - బాదుతావు॥ ఉ॥

2 ఏన్నోరోజుల్నుంచి - సేతోడవుండలేన
 అన్నాయముగ - నేను - అయ్యయ్యో యిట్లందువె
 అన్నాగ పెద్దమనుసులతోడచెప్పి
 నిన్నేమి చేయిస్తానో - చూచి క॥ ఉ॥

(4) భరతుడు

లేకమైన కరుణాదలప క్షిప్తు నీత.

నడవులను - బనుపగిన్న - దగిదోరఘాతర - వినుమా

సా - అమానినీ రోమణిమహిమ నెఱిగియుండియు

నీమాడ్కినదియింప నీచితి మెల్లు నమ్మతింప

మిత్రము - మనమునందు సంశయంబు - మాని చెప్పుచుంటి

ననిత నడవులందు విడిచిరాగ బోవజాల॥ లేత॥

(5) శకున్ముఖుడు.

ఆహాహ - శ్రీరామా - ఆలింపు మనవిన్

అమలగుణస్తామా - భూచాత్రిక్ - యుగ్రాటవిశిన్ బనుపంకగు॥

ఆదైత్యవీటిలో - యామెగుణం బరయవె

సానరమతిఁ జూచుము - సారనలోచన॥ అహా

(6) లక్ష్మణుడు - హిరిః ముఖాః-ఆది.

త|| భావుతి నేతి న - విడిచివచ్చెద||

అ|| ౨|| పాపామనక వనంబులయందున-వరసాధ్యమణియంచు జేర్గన్నః
 నే - నేమని పలుకలవాడ - ఆయింతి
 కానకేశో - మానకనే - నిదిదెలిపిన - విని యకటా
 మానసమున దీనినలంచి యెంతతోకొంచునో యేమిలోచక
 యందెహ భూ||

(7) నీత - కానడ - ఏక.

మహనీ టెలుపుము నీపి
 కరణిగుండగఁ కారణమేమోమ||
 మును నీపెపుమను నీ - గతి నీమది
 పసటచుగుంచి యెటుంగవు - భాసురచరితామ||
 వరసుతులని నను మాత్య - భావమున సతతము
 నరయచునుందువుగా - నమలగుణామ||
 పరధవమన్నను - గరళముగతినే
 వరికించుచునుందువుగా - వనములు విరులింపఁగఁగ||

(8) లక్ష్మణుడు—ముఖాః.

సమయింపగదవ్త్తా యిక నీశావంశనః
 కుమతినగుచు నీగతి ముచ్చుత్త్యమిచర్చిన ననుఁ న
 అపరాధము నెన్నఁచునెఱుగని - విపులపుణ్యచరితను
 వివినములకుఁజేర్చిన - బాపుడే గతినచ్చిత్తుడనునను

(9) లక్ష్మణుడు—బేహన్.

సాక్షి—ఓదిక్పాలులారా! నుగురొద్దల భూషణులారా
ఓదివ్య మునీంద్రులారా . ఓ మార్వచంద్రులారా
మిత్రము-జనకతనయ నీమెవ్వరి - చనుచునుంటి
మనములందు గరుణబూని చున్నవయ్య మీరి॥ లోడి॥

(10) లక్ష్మణుడు—ముగ్ధుని—అది

హ సీతా, నీగతి . కే . నేమని పాతును
భానుర పుణ్యచరితకు నీగతి ఎల్విందితిగా హ
ఎందుఁబోదువో - యేమిసేయఁ గలమునో
దేవిమునందు వెల్లు - గుందుచుంటివో హ

(11) లక్ష్మణుడు—యదుకలకాంక్షతో—హా.

ఎందుల కిదిని నీ - మెంతిసూర్తి యెంతయో
దేవిమునలో శోకమరచిను . భానువరసేవ రాఘవ . ఎం॥
తాపములున్ దేవతలున్ . తల్లయు నిను కేడగాను
యీపుడమి భరంబువాప . మెంచి జన్మ మందితీవు . ఎం॥
నీకునెలియని ధర్మ . మెండు నెలదు జగతి
లోకనాథుడవు నీవు - లోలాక్షియు . నీతలక్ష్మి॥ ఎం॥

(12) గాలవుడు—బిలహరి—చతురశ్రము.

వలదు వలదు యీహయము-బట్టగా- నలదిది యికవిడువుము
నలుదా
పలుపలుకు లికేటికి ననుచినమ్మా-పంజనీత్రా-పరిమచరిత్రా
జనకజపుత్రా- సద్గుణగాత్రా॥ నల॥ .

మనమునందు నాలోచింపక - బట్టితిటు దీనివెనుకనె వంకొ
మనజనాధు డను-నెంచుచుండు నిక పడపడ యిలుసేవంగ
నఖా! వల||

(13) శత్రుస్ముడు.

ఈ బాలుడెవడో - నృపాల - సూనునివలె నుండెను|| ఈ||
శైబా సీతనిని మెచ్చనచ్చు నెంతయున్
విభీతిలేక జయవర్ధ - నెదిరించు చుండెన్|| ఈ||
ఇతని మొగం బూ, శశినేలు, కనులూ
తపద్బలులబోలు భరిభరి|| ఈ||

(14) శత్రుస్ముడు—నోటు.

బాలుడు పీగతిబల్కుగ నాహసమూనెదడే
యాలముచోవల శౌర్యము జూపుమికన్|| బ్హు||
2 తాపసాత్ముడ పీగతి-ధరణీశులతో
నోపుదునే యుక్తియు నెయగి సకటా,
పాపముగా, నినుండు మామిడి నం
తాపముగా సీతల్లికి బాలిక|| బా||

(15) శత్రుస్ముడు—నోటు.

1 మాటలు బలుకగ నేటికి సీవిధమున
సూటిగ నెదుటను నిలుపుమురా
పోటక్కినై; రణరంగము వీడక
తీవడగించెన గ్నాధైర్యము జూపుమురా|| మా||

2 చలము బలం జేమాత్రిములదో రణ
 తలమున నిప్పుడె నాకును జాపుమురా
 తలువా-వలువా-గలవా నిలువగ
 బాల్చిన నందును నూహించితివేమోమా!

(16) నీర—కీరవాణి—చతురశ్రము.

హాకుమారా ! హాసుకుమారా !
 యౌకాంతుతోడ జోరాచీ-సాహసమున
 నీకరణిని దుఃఖవార్ధినన్న ముంచివేసా!
 నాధుగానకన్న నీదు - నగుమొగంబు జూచుకొనుచు
 మోదవందుచుండ - భూధవుండు కరుణలేక
 భూధరణి నీకుం శరమువేసి యిట్లుచేసెనె
 నందు నిన్నుజూపురా యిక - నేమిసేతురాహా

(17) కుశుడు—సాగీ

పరిపూర్ణకర్మము నీమోముజూచిన
 కరుణయూనుచు నంత - కళనచిత్తముడన
 భరణిశర కృపలేక నిక దాని, యా
 దురమునందున మూర్ఖపుచ్చె నక్కటా
 సుకుమారుడ నీగతి చేతుల నీకును నే
 నిక నీగతి జీవించును, నిన్విడనాచు హా. ప.

(18) కుశుడు—ధీరశంక రాధరణము మేళము—చతురశ్రగతి.
 మానవమున నీగతిని - మిక్కిలివగవగ - మాత్రా తగడ
 గమనియమా మానవపలిని దెగచేయగ వడినని . భండనముం
 దున జెందెద, నీ. మా.
 ఘోషిగుగా , గోపేయ, వాతమ్ముని మార్కొవెమగరా

సాక్షి—అవరమునకినాంతరంగుండు

భూపాలవంశ బుద్ధ బాహుండు

అగర్వాంధకార ప్రేమ శ్రవ్యానయును

ఇక్కడనుంచి తిరిగిగతి.

కమపనివాడని మదిదలంపక యిట్లుతే సెగదా, మనియెడవానికొ

తమ్ముని—తనజెచ్చెడ బూడుమా! మా!

(19) (పాట 77) కుశుండు

బాలుడనో నీపాలిటిం - గాలుడనో చూడుమురా

యాలమునందు హైర్యముతో-వాయుంబుగ సన్నెడిరింపుము

రా బా సంగరరంగంబున నాయంగురిపు తేతెంచికగానీ

ధంగి-హంపింపె వివ్యా-తింగనియెడ చూడుమురా! బా!

(20) శ్రీరాముడు—ముఖారి.

అనుచు నామది కోచకయున్నది

రణమున హరిచైతన్యనోచ్చేషి-భునబలుడగు శత్రుస్సేనుని

వనములనుండెడు మునితనయు జేగతి గూల్చగగలిగె. అ!

అవరమునందును చర్పంబేరిచి-లవంబునిదునిమిస, తమ్ముడు

యవిశకౌర్యధను డకటకట-భవి నెటుసూలెనోగదా. అ!

(21) పీత.

హరామా- శ్రీభానుకులనోమా.

పీ- రామనోనాథ-నామనోనాథ-

ననీమి కియుదావ నిక- నెందుకొచ్చుదాన

నీరేకుదాన; బతులిట్లు - నివో తేసిరిగదా

మొరపంగొనంబందుకొ అ! హా!

(23) యమకుల కాంభోజి—సూప.

నందనమో రామునతీ - నందనంబు, అంజనీ
నందను దర్పించునైకొని-యందముగ నన్న బోవుచూ॥వం॥
సూతుడ నాదు జననీ - మానసమున బ్రేమతోడ
మానిని నను జూచిగావు-మానక నిను గొలుతు భక్తిని॥ వం॥

(24) సీత—భేహగ్—సూప.

తాపనవర నను-నయగనుగొనుమా
భూపతిరాముడు తనయులచే బడెనట॥తా॥
నవనహయంబును బట్టి-సాహసమేర్పక
బహుమునందున భరతాదుల, నవిరళ
తౌర్యమున బాలు కీ-యనన్ని సూరిగి వేరెట॥ తా॥

(24) లవ్వుడు.

జనకుడని మది నెఱుగక, యా-మునుకులతిల
కునితో-రణమొనరించిన పాపుల మమ్ము
ఘనకృపతోగావుచు.

సాక్షి—వాల్మీకి సంయమింపగా

1. నమస్తనద్గతాసాంద్రా

యిత్తరి మాజనకునిగను భాగ్యము గూరిచి
చిత్తములకు మోదము గల్గింపుము॥ జ॥

25 కుశుడు—బారువ—ఆది

రాముని మేఘశ్యాముని-సుగుణో
ద్ధాముని జనకుని-దయ గనుగొనుమా॥రా॥
మామది దెలియట్లయా మాన్యచరితునకు
సీమహి యెగు నొనర్చితి-మో యునితిలకా॥రా॥

జనకుని గనుగొనుమామది-మునివర గోరుచు నుండెను
ఘనకృప బూనుచు-ఘనజేయుమిదె మొక్కిక్కడ॥ రా॥

29 కుశుడు.

అవరాధము క్షమియించుచు నను-శృపగనుగొనుమో జనకా॥ అ॥

కృపఁబుడ-కుటిలుడ-కపటాంతఃకరఁబుడ

పావుడని తలఁపక నా॥అ॥

మమ్ము చూచియైన నీ-చిత్తమ్మున దయబూని మా

యన్యునేలుమయ్య-నమ్మతితో శ్రీరఘురామచంద్ర॥ అ॥

27 శ్రీరాముడు.

హసీతా-చతచరితా-సుగుణసంఘాతా॥

ఈశరణే నేసీయెడ-నీశపథంబును జేయి

చితిసంచును సేసున నన్నును- బాపితివా-యెడబాసితివా॥ హ॥

28 లక్ష్మణుడు.

తగునే జనసీ మమ్మిగతి విడనాడగ-తగు॥

మిగులక వగలంబొగలగ జేసితివీ

తెగువతనంబున మమ్మెడబాసితివీ॥తగు॥

జనసీయం చిం కెవ్వరినికొ-ఘనముగ బిల్చుచు

మనమున నా నందింతుము॥తగు

29 లక్ష్మణుడు.

అనుమానమేల యిటువినుమా-కనుమా రామా॥

నను నీచరణదా-సునివధించి-వృత్తి

నను గాపాడికొనుచు-ఘనయశఘండుము॥అ॥

నీశపథమకొరకున్లు నా-శిరమర్పింపుట

వాసియగునుతదా-శ్రీసీతాధిప నీమది॥ అ॥

30 శ్రీరామాయణ—సాహిత్యము.

హా మదాజ్ఞాపడిపాలనాభారము
హా నిరంతర కరుణామయాంతరంగా
హా శరణగతరక్షణ దీక్షకంక్షణ
హా సుమిత్రా గర్భశక్తి ముక్తాఫలా
మనమునందు గరుణవిడచి యెట్లునిన్ను జంతువాడ
నరుజు తోచకున్నదేమి యెందుబొత్తు వగతు నెట్లుహా॥
మద్రాగ మంగళహారతి—ఆదితాళం
చక్రీవాకస్వరజతి.

(మంచినమయ మితరార నామనోహర)

- (1) హరతిదిగోరా, చేగోరా, శ్రీరామా జయ. హా॥
సారతరమహో । దార దీన । మంతార, జేవగాంధారిరాగమున॥
- (2) వాణీకస్తాత్రా రు । ద్రాణీయతపాత్ర । గీర్వాణ సుసుజిత
బాణభవన సంతానా నీకు గ । ల్యాణిరాగమున॥హా॥
- (3) హాటకచేలా । ధ్రీ, కూటస్థభే లాతస్తు హా హాటకాక్షగ
ర్వాపహరణ ఖగఘోట నీకు జంక్షూటిరాగమున॥ హా॥
- (4) భేచరవినుతా । సంకోచరహిత నుర॥భే॥
శీచతుర, జితవిరోచనాత్మజ, కృతాచనాత్మకమాశిరాగమున॥హా॥
- (5) దీపితాగోరా । సుధీజనాధార నం॥ దీ॥
పాపహరవిశ్వ । రూపపద్మణ । కలాప నీకిత తాళిరాగమున॥హా॥
- (6) భాసురచరితా భూ । మీసురువినుతా॥ భా॥
దాపజనమినోల్లాసమానిహృద్వాపా నీకు ధన్యాశిరాగమున॥హా॥

[illegible]

ఆంధ్ర నాటకములు

నా.	ర. అ.	ర. అ.
హా విమోచనము అ సు	1 0	కుశలన నాటకం వి సు 0 12
హా వృద్ధ శత్రువిజయం	0 10	పారంగధర డిటా 0 12
హా	1 0	సంపూర్ణోత్తర రామాయణము రా వా 4
హా	1 0	సుమతీదేవి బి పో 0 12
హా లాసము	0 12	హామమద్రాపకం గా పు 0 12
హా గుణము	1 10	లక్ష్మణ మూర్ఖ సో రా 0 12
హా రామంజనేయము సు బి	1 0	శకుంతల సో రా 0 12
హా పర్వతాశ్రమము శ రా	0 12	దాన వీరకన్య డిటా 1 0
హా శ్రీకృష్ణ పరివ్రాజకము	0 12	పంకిత గంగాధరము బి పో 1 0
హా పాలాప విజయము	0 12	పాండుపార్థివరామము ప్ర సీ 0 8
హా విజయభాస్కరము బి లి	1 0	చతుర చంద్రహాస డిటా 0 8
హా ప్రభాకర డిటా	0 8	పీష్టా నారాయణరావు 0 10
హా కారవవిజయం బి సు	0 12	రాయమూర్తి ముద్రిడి 0 10
హా చంద్రకాంత డిటా	0 12	శ్రీరామజననము 0 8
హా మహావీర డిటా	0 12	శ్రీరామ ప్రసాదము 0 8
హా కపిల్ దాసీయము శ రా	0 12	శ్రీరామోత్సవము 0 8
హా మాలతీ సుధాకరము బి పో	1 0	శ్రీరామ విజయము 0 8
హా శ్రీరామసము బి బి	0 10	శ్రీరామోత్సవము 0 8
హా సత్యహర్షచంద్ర కా బి	0 12	శ్రీరామోత్సవము 0 8
హా సంగీతపాపిత్రి చి మా	1 0	శ్రీరామోత్సవము 0 8
హా సత్యహర్షచంద్ర డిటా	1 0	శ్రీరామోత్సవము 0 8
హా సంగీత పర్వతాశ్రమ డిటా	0 12	శ్రీరామోత్సవము 0 8
హా సంగీత శ్రీరామసము	0 12	శ్రీరామోత్సవము 0 8
హా పద్మహాసము	1 0	శ్రీరామోత్సవము 0 8
హా కృష్ణరామభారము	0 12	శ్రీరామోత్సవము 0 8
హా చిత్రివసీయము	1 4	శ్రీరామోత్సవము 0 8
హా లవకుశ నా సు	1 0	శ్రీరామోత్సవము 0 8
హా రాధాకృష్ణ డిటా	1 0	శ్రీరామోత్సవము 0 8
హా వికృతము డిటా	1 0	శ్రీరామోత్సవము 0 8
హా భక్తకుమారము త్యా పా	1 0	శ్రీరామోత్సవము 0 8

వలయువారు :-

కందుకూ గోవిందం ప్రొప్రయిటరు,
జనరల్ బుక్ డిపో, బెజవాడ.

14 958

